

Pravnik

revija za pravno teorijo in prakso

Letnik 71 (133)

kot naslednik revije

SLOVENSKI PRAVNIK

Številka 1-2/2016

Slovenski pravnik je prvič izšel leta 1862 (izdajatelj dr. Jakob Radoslav Razlag), v letih 1870–1872 so izšli trije letniki revije *Pravnik slovenski* (izdajatelj dr. J. R. Razlag). Leta 1881 je kot 1. letnik izšla revija *Slovenski pravnik* in nato še leta 1882 in 1883 (izdajatelj dr. Alfons Mosche). Leta 1888 je izšel 4. letnik revije (izdajatelj društvo Pravnik), ki je nato izhajala (razen v letih 1918 in 1919) do leta 1944. Leta 1946 (kot 1. letnik) je začela izhajati revija *Ljudski pravnik*, ki se je leta 1953 preimenovala v *Pravnik*; od 1. januarja 1965, po združitvi z revijo Javna uprava, izhaja *Pravnik* kot revija za pravno teorijo in prakso, maja 2015 pa je postala tudi naslednik revije Slovenian Law Review, ki jo je Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani izdajala od leta 2004.

Revija *Pravnik* je vključena v mednarodni bibliografski bazi Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (IBZ) in CSA Philosopher's Index, Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) pa jo je vključila med slovenske revije v mednarodnih bazah podatkov iz seznama ARRS.

*Izdajo najstarejše slovenske pravne revije sofinancira
Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.*

Uredniški odbor:

dr. Mitja Deisinger, Hinko Jenull, dr. Erik Kerševan, Boštjan Koritnik, dr. Janez Kranjc, dr. Marijan Pavčnik, dr. Konrad Plauštajner, dr. Saša Prelič, dr. Darja Senčur Peček, dr. Alenka Šelih, Mojca Seliškar Toš, dr. Verica Trstenjak, dr. Lojze Ude, dr. Dragica Wedam Lukić

Mednarodni uredniški odbor:

dr. Matej Accetto, dr. Mihajlo Dika, dr. Katja Franko-Aas, dr. Tatjana Machalová, dr. Miomir Matulović, dr. Ivan Padjen, dr. Joseph (Jože) Straus, dr. Jernej Sekolec, dr. Davor Krapac, dr. Slobodan Perović

Odgovorna urednica:

dr. Dragica Wedam Lukić

Strokovni urednik:

Boštjan Koritnik

Jezikovni pregled in oblikovanje:

JusFin, d. o. o.

Pravnik Izdajatelj in založnik: Zveza društev pravnikov Slovenije, v sodelovanju s
Pravno fakulteto Univerze v Ljubljani

Naslov: Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana

Tisk: Litteralis, d.o.o.

Naklada: 460 izvodov

Izide 12 števil na leto, v šestih zvezkih.

Spletna stran s kazalom, povzetki, navodili za avtorje in naročilnico
(tudi v angleščini): **www.revija-pravnik.si**

Naročila

e-naslov: pravnik@revija-pravnik.si, tel.: 01 42 03 113, faks: 01 42 03 115

Letna naročnina (cene z DDV):

- za pravne osebe 80,02 EUR, posamezni zvezek 16,00 EUR
- za posameznike 50,00 EUR, posamezni zvezek 16,00 EUR
- za študente 25,03 EUR, posamezni zvezek 8,00 EUR
- za tujino 160,02 EUR, posamezni zvezek 34,00 EUR

IBAN: SI56 6100 0000 9259 676

VSEBINA

Članki

- Jure Globočnik *Laesio enormis* – institut preteklosti? – 5
- Senko Pličanič Sreča, trajnostni razvoj in pravo – 23
- Amir Ibrahimović Kodificirano albansko običajno pravo –
specifike dednopravnih določb v
primerjavi s slovenskim pravnim redom – 95

Prikaz knjige

- Miha Šošić Sodelovanje več oseb pri izvršitvi kaznivega
dejanja – izziv za kazensko pravo – 127

In memoriam

- Franc Grad Dr. Janez Šmidovnik (1921–2016) – 133

Avtorski sinopsisi

- (v slovenskem in angleškem jeziku) – 137

Imensko kazalo 2015 – 147

Navodila za avtorje

- (v slovenskem, angleškem in hrvaškem
jeziku) – 151

CONTENTS

Articles

- Jure Globočnik *Laesio enormis* –
An Institution of the Past? – 5
- Senko Pličanič Happiness, Sustainable Development
and Law – 23
- Amir Ibrahimović Codified Albanian Customary Law – Specifics
of Inheritance Legal Provisions Compared
with the Slovenian Law – 95

Book Review

- Miha Šošić Cooperation of Several Persons in
Committing a Criminal Act – A Challenge
to Criminal Law – 127

In Memoriam

- Franč Grad Janez Šmidovnik, PhD (1921–2016) – 133

Authors' Synopses

(in Slovenian and English Language) – 137

Index of Authors 2015 – 147

Guidelines for Authors

(in Slovenian, English and Croatian
Language) – 151

LAESIO ENORMIS – INSTITUT PRETEKLOSTI?*

Jure Globočnik,

diplomirani pravnik, študent programa LL.M.Eur. na Ludwig-Maximilians-Universität v Münchnu

1. UVOD

Pravo ni statično, ampak se v času spreminja. Spremembe pravnih pravil pomenijo odziv na spremembe v družbeni stvarnosti. Pogosto se zgodi, da institut po letih razvoja prevzame precej drugačno vlogo, kot jo je imel ob svoji uveljavitvi. Lep primer tovrstne evolucije prava je pravilo glede čezmernega prikrajšanja (latinsko *laesio enormis*), čigar razvoj je predstavljen v tem članku.

Slovenska zakonodaja vsebuje to pravno pravilo v 118. členu Obligacijskega zakonika (OZ).¹ Pravilo samo pa je precej starejše, saj je nastalo že v Rimskem cesarstvu v tretjem stoletju. Izhajajoč iz težkega položaja kmetov je pravilo o čezmernem prikrajšanju sprva urejalo le zelo ozek spekter prodajnih pogodb, in sicer prodajo zemljišč. Preko srednjeveške pravne doktrine, ki je uporabo instituta razširila na številne druge tipe pogodb, je ta v nekaterih pravnih sistemih, med drugim tudi v slovenskem, preživel vse do današnjih dni.

Dolga tradicija nekega instituta pa na drugi strani ne pomeni nujno, da ta predstavlja nepogrešljivo komponento pravnega sistema. Tudi v primeru instituta *laesio enormis* so se pojavili dvomi o njegovi potrebnosti, ki so v nekaterih državah celo pripeljali do izključitve instituta iz nacionalnega civilnega zakonika.

¹ Ur. l. RS št. 83/01, s spremembami.

* Prispevek je bil pripravljen na podlagi diplomske naloge z naslovom *Laesio enormis* v primerjalnopravni perspektivi, ki sem jo avtor pod mentorstvom prof. dr. Marka Kambiča uspešno zagovarjal 16. junija 2014 na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

V članku bom tako orisal razvoj instituta čezmernega prikrajšanja, predstavil relevantno slovensko pozitivno pravo, v sklepnem poglavju pa se bom posvetil smiselnosti nadaljnjega obstoja obravnavanega instituta v slovenskem pravu.

2. RAZVOJ INSTITUTA *LAESIO ENORMIS* DO OBDOBJA VELIKIH KODIFIKACIJ CIVILNEGA PRAVA (19. STOLETJE)

2.1. Nastanek instituta čezmernega prikrajšanja

Klasično rimsko pogodbeno pravo je slonelo na ideji ekonomskega liberalizma in zasebne avtonomije ter je kot tako predvsem postavljalo okvir za pogodbeno dogovarjanje strank.² Strankam prodajne pogodbe ni postavljalo nobenih omejitev pri določanju višine kupnine. Nasprotno, kot pogoj za veljavnost prodajne pogodbe je zahtevalo zgolj, da je cena resnična (*verum pretium*) in določena oziroma določljiva (*certum pretium*), ni pa zahtevalo, da mora biti cena tudi pravična (*iustum pretium*).³ Sodniško presojanje protidajatve, ki sta jo sporazumno določili pogodbeni stranki dvostranskega obligacijskega razmerja, so namreč rimski pravniki razumeli kot neprimeren poseg v pravico strank, da sami določata pogoje pravnega posla glede na vsakokratne okoliščine posla in glede na svoje potrebe.

Ob koncu tretjega stoletja pa se je v Rimskem cesarstvu pojavila huda gospodarska kriza, povezana z visoko inflacijo. Zaradi težkega gospodarskega položaja je bilo veliko kmetov prisiljenih zapustiti svojo zemljo, kar so kupci zemljišč izkoristili za znižanje prodajne cene precej pod resnično vrednost zemljišč.⁴

Cesar Dioklecijan je na nastali položaj odgovoril s sprejetjem več ukrepov: z *edictum de pretiis rerum venalium* je leta 301 določil najvišje dovoljene cene stvari in storitev ter kazni za nespoštovanje pravil,⁵ na drugi strani pa naj bi⁶ osnoval tudi doktrino o čezmernem oziroma nadpolovičnem prikrajšanju, bolj znano kot *laesio enormis*.⁷ Temelj tega instituta je drugi fragment 44. naslova IV. knjige Justinijanovega kodeksa:

² R. Zimmermann, nav. delo, str. 258.

³ Prim. J. Kranjc, nav. delo (2008), str. 798.

⁴ V. I. Langer, nav. delo, str. 40.

⁵ V. Korošec, nav. delo, str. 279.

⁶ Kot bo prikazano v nadaljevanju, del romanistov meni, da je pravilo o čezmernem prikrajšanju nastalo oziroma je bilo vsaj interpolirano pozneje, v času cesarja Justinijana.

⁷ Ime izvira iz latinščine iz besed *laesio* – prikrajšanje in *enormis* – ogromen. To poimenovanje instituta so sicer uveljavili šele glosatorji (12. oziroma 13. stoletje); R. Zimmermann, nav. delo, str. 259, op. 154.

»C. 4, 44, 2: Impp. Diocletianus et Maximinianus AA. Aurelio Lupo: Rem maioris pretii si tu vel pater tuus minoris pretii distraxit, humanum est, ut vel pretium te restituente emptoribus fundum venditum recipias auctoritate intercedente iudicis, vel, si emptor elegerit, quod deest iusto pretio recipies. Minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars veri pretii soluta sit.

C. 4, 44, 2: Cesarja Dioklecijan in Maksimijan, Avgusta, Avreliju Lupo: Če si ti ali je tvoj oče več vredno stvar prodal za nižjo (tj. premajhno) ceno, je človeško, da s posredovanjem sodnikove avtoritete dobiš nazaj prodano zemljišče, ko vrneš kupcem kupnino, ali, če kupec to izbere, da boš dobil, kar manjka do primerne kupnine. Premajhna pa se šteje, da je kupnina takrat, kadar ni bila plačana niti polovica resnične kupnine.«⁸

Del pravne teorije že od začetka 17. stoletja dvomi, da sta avtorja besedila v obliki, ki je ohranjena v *Corpus Iuris Civilis*, resnično Dioklecijan in Maksimijan. Po mnenju slednjih je besedilo bodisi nastalo v času cesarja Justinijana bodisi je bilo takrat vsaj interpolirano.⁹ Po njihovem mnenju je namreč malo verjetno, da bi bil Dioklecijan kot razmeroma konservativen vladar odgovoren za ta dokaj grob poseg v eno temeljnih načel klasičnega pogodbenega prava, to je načelo zasebne avtonomije.

Na drugi strani pa se pravilo, vsebovano v reskriptu C. 4, 44, 2, lepo ujema z Justinijanovim dojemanjem države, na katero sta vplivala krščanstvo in moralna filozofija. Na tej podlagi je Justinijan v pravo vnesel določene kavtele, namenjene varstvu šibkejših. Ena od teh bi lahko bilo pravilo o čezmernem prikrajšanju, saj so bili prav v času njegovega vladanja številni kmetje zaradi visokih davčnih bremen prisiljeni prodati svoja posestva, kar so izkoristili premožnejši meščani, cesar Justinijan pa se je počutil dolžnega, da posreduje in zaščiti šibkejšo stranko.¹⁰ Navsezadnje pa tezo o poznejšem nastanku pravila o čezmernem prikrajšanju podpira tudi dejstvo, da ni podatkov, da bi bil ta institut do Justinijanovega časa sploh kdaj uporabljen.¹¹

2.2. Vsebina pravila o čezmernem prikrajšanju

Reskript C. 4, 22, 2 ne uvaja splošnega pravnega pravila, ki bi bilo uporabljivo pri vsaki prodajni pogodbi, kaj šele pri drugih tipih pogodb. Gre namreč za

⁸ Prevod po: J. Kranjc, nav. delo (2013), str. 169, primer 464. Menim, da bi bilo v zadnji povedi prevoda namesto izraza »resnične kupnine« bolje uporabiti izraz »resnične vrednosti«. Latinska beseda *pretium* se namreč lahko prevaja kot cena (kupnina) ali kot vrednost. Medtem ko je vrednost lastnost, ki je imanentna stvari, je cena stvari določena s pogodbo in velja samo med strankama pravnega posla. Ker gre pri kupnini torej za dogovor med strankama obligacijskega razmerja, težko govorimo o resnični kupnini, ki bi veljala objektivno.

⁹ V. I. Langer, nav. delo, str. 21.

¹⁰ Prav tam, str. 40.

¹¹ R. Zimmermann, nav. delo, str. 260.

odločitev o pravnih sredstvih v specifičnem položaju objektivne neenakosti dajatve in protidajatve, v kateri se je znašel pritožnik Avrelij Lupus.¹² Prodajalcu zemljišča¹³ (ter njegovemu sinu – besedilo namreč pravi *tu vel pater tuus*) daje možnost izpodbijanja prodajne pogodbe v primeru, da je zemljišče prodal za manj kot polovico njegove resnične vrednosti¹⁴ v času sklenitve pravnega posla.¹⁵ Pogodba torej ni nična *ipso iure*, ampak jo je treba izpodbijati. Šele uspešno izpodbijanje pogodbe ima za posledico njeno ničnost, ki učinkuje *ex tunc*.¹⁶ Posledično mora kupec prodajalcu vrniti zemljišče (*fundum venditum recipias*), ta pa mora kupcu hkrati¹⁷ vrniti plačani znesek. Glede na pravne posledice nekateri avtorji *laesio enormis* obravnavajo kot posebno obliko vrnitve v prejšnje stanje (*restitutio in integrum*).¹⁸

Kupec se razdoru pogodbe lahko izogne tako, da prodajalcu plača razliko med plačano kupnino in pravično vrednostjo zemljišča (*iustum pretium*). Gre za t. i. fakultativno obveznost (*facultas alternativa*), kar pomeni, da prodajalec ne more zahtevati plačila razlike, mora pa ga sprejeti, če se tako odloči kupec.¹⁹ Taka rešitev je nenavadna, saj daje možnost izbire kupcu, torej osebi, ki je pri sklepanju pogodbe izkoristila težak položaj prodajalca in je torej odgovorna za nastalo nepravilnost. Bolj ustrezna bi bila po mojem mnenju rešitev, ki bi pravično izbire ponudila prodajalcu kot prikrajšani stranki pogodbenega razmerja.²⁰

2.3. Problem določanja *iustum pretium*

Na tem mestu se zdi smiselno posvetiti se tudi pojmu pravične vrednosti. *Iustum pretium* stremi k uveljavitvi enakosti med ceno in (resnično) vrednostjo stvari. To pa ne pomeni, da se morata ti vrednosti povsem ujemati, saj morata biti zgolj v določenem »razumnem« razmerju. Kot izhaja iz zadnjega stavka reskripta C. 4, 44, 2, sta cena in vrednost stvari v pretiranem in posledično nedopustnem nesorazmerju takrat, ko je cena stvari za več kot pol nižja od njene resnične vrednosti.

¹² V. I. Langer, nav. delo, str. 17.

¹³ Reskript sicer v prvem stavku govori na splošno o stvari (*res*), vendar se v naslednjem stavku omeji na zemljišče (*fundus*).

¹⁴ Reskript obakrat govori o *pretium*, kar v latinščini pomeni tako »cena« kot tudi »vrednost«, odvisno od konteksta.

¹⁵ V. I. Langer, nav. delo, str. 75.

¹⁶ Prav tam, str. 25.

¹⁷ Istočasnost (hkratnost) je izražena preko absolutnega ablativa (*restituente*).

¹⁸ V. I. Langer, nav. delo, str. 32.

¹⁹ Prim. J. Kranjc, nav. delo (2008), str. 801.

²⁰ Takšno rešitev je zagovarjal del glosatorjev, med njimi Akurzij. V. I. Langer, nav. delo, str. 52.

Pojem pravične cene je nezdružljiv s konceptom ekonomskega liberalizma, ki preveva klasično rimsko obligacijsko pravo, zato ta ne spada med samostojne (klasične) pravne pojme tega obdobja.²¹ Po teoriji liberalizma je cena stvari namreč predmet svobodnega dogovarjanja pogodbenih strank²² in ni vezana na objektivno merilo pravične vrednosti, s katerim bi primerjali ceno predmeta. Pravična vrednost stvari namreč po mnenju zagovornikov ekonomskega liberalizma sploh ne obstaja.²³ Za določitev cene predmeta je tako relevantno samo soglasje strank. Povedano z besedami angleškega filozofa Thomasa Hobbsa se vrednost stvari, ki so predmet pogodb, meri s povpraševanjem pogodbenih strank, zato je pravična tista vrednost, ki so jo te pripravljene plačati.²⁴

Po prej predstavljenem pogledu uporaba instituta *laesio enormis* zaradi odsotnosti njegovega bistvenega elementa, to je možnosti določitve pravične vrednosti predmeta, sploh ne bi bila mogoča. Vendar pa so glosatorji in pozneje tudi nekateri predstavniki šole naravnega prava zavzeli drugačno stališče: po njihovem mnenju je enakovrednost dajatve in protidajatve eno temeljnih izhodišč pogodbenega prava. Res je sicer, da ceno predmeta pogodbe določita pogodbeni stranki sami, ko pa se to zgodi večkrat (z različnimi strankami), pa se iz teh posamično določenih cen predmeta oblikuje njegova objektivna cena.²⁵ V pogojih konkurence se torej oblikuje krajevno običajna tržna cena, ki jo determinirata ponudba in povpraševanje v določenem kraju.²⁶ Odstopati od te cene bi bilo grešno (po besedah sv. Tomaža Akvinskega) oziroma neskladno z naravnim pravom, saj bi to pomenilo izkoriščanje ene od pogodbenih strank.²⁷ Poudariti velja, da po tej teoriji cena v času ni nespremenljiva, poleg tega pa tudi ni odvisna od stroškov izdelave stvari.

Pozneje, potem ko se je polje uporabe pravila o čezmernem prikrajšanju v srednjem veku razširilo tudi na preostale prodajne pogodbe, je to pravilo povzročalo težave zlasti pri prodaji umetnin, saj umetnine od predmetov za vsakdanjo rabo loči to, da je pri njih težje določiti krajevno običajno tržno ceno. Trg umetnin je namreč precej manjši, sklepanje pogodb pa manj pogosto. Poleg tega imajo pri prodaji umetnin veliko vlogo subjektivni dejavniki, ki so zelo težko podvrženi objektivnemu vrednotenju. Tako komentar Občega državlanskega zakonika poudarja, da imajo tržno ceno zlasti starejša umetniška dela (ki so že

²¹ Prav tam, str. 28–29.

²² Prim. Paul. D 19, 2, 22, 3.

²³ R. Zimmermann, nav. delo, str. 264.

²⁴ T. Hobbes, nav. delo, str. 117.

²⁵ R. Zimmermann, nav. delo, str. 265.

²⁶ V. I. Langer, nav. delo, str. 27–28.

²⁷ R. Zimmermann, nav. delo, str. 265.

bila predmet pogodbenih razpolaganj na določenem trgu), medtem ko imajo dela sodobnih, še živelih umetnikov le redko tržno ceno. Njihova cena se oblikuje zlasti na podlagi osebnih preferenc kupcev (cena posebne priljubljenosti, *pretium affectionis*), pogosto pa vsebuje tudi elemente aleatornosti (nakup umetnine kot naložba oziroma špekulacija).²⁸

2.4. Razvoj *laesio enormis* od obdobja glosatorjev do 18. stoletja

Institut čezmernega prikrajšanja je v srednjem veku doživel silovit razvoj. Medtem ko je še v obdobju cesarja Justinijana institut *laesio enormis* predstavljal izjemo za ozek krog prodajnih pogodb, je šel poznejši razvoj v drugo smer. Na podlagi Aristotelove filozofske podlage in teorije o pravični ceni, ki je nastala zlasti na podlagi krščanskega nauka,²⁹ je institut *laesio enormis* v obdobju od 12. stoletja naprej postal splošno uveljavljen pravni institut.³⁰ Vseeno pa med srednjeveškimi pravniki ni bilo enotnosti o tem, kako široko razlagati institut čezmernega prikrajšanja.³¹

Možnosti njegove uporabe so se izrazito povečale že v času glosatorjev (12. in 13. stoletje). Glosatorji so namreč prenehali upoštevati številne omejitve, ki jih vsebuje reskript C. 4, 44, 2. Gotovo najpomembnejša je razširitev možnosti izpodbijanja pravnega posla zaradi čezmernega prikrajšanja na kupca.³² Gre za zelo pomembno spremembo, saj je institut čezmernega prikrajšanja za kupca precej pomembnejši kot za prodajalca. Prodajalec namreč pozna vrednost stvari, ki jo prodaja (oziroma bi jo vsaj mogel poznati), medtem ko kupec natančne vrednosti stvari pred nakupom ne more poznati.³³

Pri ugotavljanju dopustnosti izpodbijanja pogodbe so glosatorji uvedli tudi subjektivne elemente. Izpodbijanje pogodbe po njihovem mnenju ni dopustno v primeru, da je prikrajšana stranka vedela, da je cena, določena s pravnim poslom, prenizka (prodajalec) oziroma previsoka (kupec),³⁴ kar je v skladu s splošnim načelom obligacijskega prava *volenti non fit iniuria*. Ta omejitev je bistveno zožila domet instituta: varovan je samo še tisti, ki ravna v nevednosti, ne pa več tudi tisti, ki sicer ve za pravo vrednost predmeta, a ga je zaradi stiske ali drugih razlogov prisiljen prodati po nižji oziroma kupiti po višji ceni.³⁵

²⁸ P. Rummel, nav. delo, str. 1436.

²⁹ V skladu s krščanskim naukom je namreč prodaja blaga za dobiček po ceni, višji od pravične (resnične) vrednosti, veljala za grešno.

³⁰ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 7.

³¹ R. Zimmermann, nav. delo, str. 263.

³² V. I. Langer, nav. delo, str. 50, op. 169.

³³ Prav tam, str. 63.

³⁴ Prav tam, str. 52.

³⁵ M. Horvat, nav. delo, str. 242.

Spremenil se je tudi pogled na razmerje med ceno in vrednostjo stvari, pri katerem je dopustno izpodbijati pogodbo. Nekaterim pravnikom se polovica vrednosti stvari ni zdelo smiselna meja. Posledično so bile uveljavljene druge, enako arbitrarne meje, denimo prikrajšanje v višini ene tretjine v regiji Württemberg (današnja Zvezna republika Nemčija) in v višini sedmih dvanajstin v francoskem Code civil (CC),³⁶ *laesio enormissima*³⁷ pa je mejo postavila pri prikrajšanju v višini dveh tretjin.³⁸

Širitev uporabe instituta pa se ni nanašala samo na razmerje med ceno in vrednostjo stvari ter stranke, ki so upravičene izpodbijati pogodbo, temveč se je postopoma širil tudi nabor pogodb, pri katerih je izpodbijanje sploh dopustno. Izhajajoč iz besede *rem* v prvem stavku reskripta je bil domet instituta najprej razširjen na preostale oblike prodajne pogodbe, pozneje pa še na številne druge pogodbene tipe.³⁹ Izpodbijanje je bilo izključeno pri aleatornih pogodbah,⁴⁰ kar izhaja iz same narave teh pogodb: tveganje je namreč del njihove pogodbene podlage.⁴¹

Izpodbijanje v primeru čezmernega prikrajšanja je bilo možno celo v primeru darilne pogodbe.⁴² Ker v tem primeru ni protidajatve (v ožjem smislu), je bilo treba vzpostaviti poseben konstrukt, ki nadomešča ceno predmeta. Protidajatev tako v primeru darilne pogodbe ni materialna, temveč obstaja v moralni »obveznosti«. Če je denimo podarjena stvar vredna 100, mora tudi moralna obveznost obdarjenca znašati 100. Če bi bila moralna »protidajatev« obdarjenca manjša od 50, bi bil darovalec čezmerno prikrajšan, zaradi česar bi bil upravičen do izpodbijanja pogodbe.⁴³

Od 16. stoletja naprej se je institut čezmernega prikrajšanja tudi redno pojavljal v predpisih številnih dežel in mest. Praviloma velja, da so mlajši predpisi bolj

³⁶ Édition originale et seule officielle, á Paris 1804, s spremembami.

³⁷ *Laesio enormissima* je institut kanonskega prava. Podana je, če znaša neenakost med dajatvama več kot dve tretjini. Tedaj velja domneva naklepnega ravnanja (*dolus*), ki ima *ipso iure* za posledico ničnost pogodbe. Več o *laesio enormissima* v: H. Kalb: Die *laesio enormissima* – Eine Kanonische Schöpfung im Rahmen der Lehre von der *laesio enormis*, v: Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, 57 (1989), str. 317.

³⁸ To torej pomeni, da je prikrajšanje v višini od ene polovice do dveh tretjin resnične vrednosti stvari vodilo v uporabo instituta *laesio enormis*, prikrajšanje, ki je bilo večje od dveh tretjin vrednosti stvari, pa v uporabo instituta *laesio enormissima*.

³⁹ V. I. Langer, nav. delo, str. 66.

⁴⁰ M. Horvat, nav. delo, str. 241.

⁴¹ Prim. sodba Vrhovnega sodišča RS št. II Ips 59/2013 z dne 30. januarja 2014.

⁴² V. I. Langer, nav. delo, str. 47–48.

⁴³ Sodobna teorija zanika možnost prikrajšanja in okoriščenja pri enostranskih oblikah, saj gre za enosmerni odnos med upnikom in dolžnikom; M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 618.

natančni. Zakonodajalec se je s podrobnejšo regulacijo odzval na številne dileme, ki so se v zvezi s čezmernim prikrajšanjem pojavile v praksi. Neprestano so se namreč pojavljala nova vprašanja, na katera ni bilo enoznačnih odgovorov, vsak odgovor pa je odprl številne nove dileme. Zaradi tega so nekateri srednjeveški pravniki čezmerno prikrajšanje primerjali z grško mitološko pošastjo Hidro, ki ima devet glav. Hidro je namreč težko ubiti, saj ji na mestu odsekane glave zrasteta dve novi. Podobno je bilo s čezmernim prikrajšanjem – vsako rešeno vprašanje je porodilo številne nove, še bolj zapletene pravne probleme.⁴⁴

Posamezni pravniki pa so že v 17. in 18. stoletju nasprotovali institutu čezmernega prikrajšanja. Christian Thomasius, pomemben pravnik iz obdobja zgodnjega razsvetljenstva, je zagovarjal tezo, da se oseba, ki je v zmoti, ne more sklicevati na lastno zmoto. Iz tega razloga je zavračal uporabo instituta *laesio enormis* in se zavzemal za polno svobodo določanja cene stvari.⁴⁵

Glede na pester razvoj instituta in glede na to, da se je vsebina instituta bistveno odmaknila od izvirnega pravnega vira (reskript C. 4, 44, 2), lahko sklenemo, da je institut *laesio enormis* v tem času že zaživel samostojno življenje, neodvisno od reskripta C. 4, 44, 2.

2.5. *Laesio enormis* v velikih kodifikacijah civilnega prava

Vprašanje čezmernega prikrajšanja je spet postalo aktualno v času nastanka velikih kodifikacij civilnega prava. Večina pravnih teoretikov tega časa je omejenemu institutu nasprotovala iz dveh razlogov: ker je vrednost blaga odvisna predvsem od vrednotenja posameznika in zaradi varovanja pogodbene avtonomije strank.⁴⁶ V nadaljevanju je prikazano, kakšne zakonodajne rešitve so bile sprejete v nekaterih pomembnejših pravnih sistemih kontinentalnega prava.

2.5.1. Francija

V Franciji je bil institut *laesio enormis* v uporabi od 12. stoletja, dokler ni bil med francosko revolucijo odpravljen. Teorija se je ob sprejemanju CC zavzemala za to, da institut čezmernega prikrajšanja ne bi bil vključen v zakonik. Po osebni intervenciji Napoleona so avtorji zakonskega besedila institut *laesio enormis* vključili v osnutek, vendar v zelo omejeni obliki.⁴⁷ Leta 1804 sprejeti CC tako v art. 1674–1685 nudi zaščito le pri prodajni pogodbi, katere predmet je nepremičnina. Varstvo gre le prodajalcu, ki je bil oškodovan za več kot se-

⁴⁴ R. Zimmermann, nav. delo, str. 263.

⁴⁵ V. I. Langer, nav. delo, str. 64–65.

⁴⁶ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 7.

⁴⁷ Prav tam, str. 10.

dem dvanajstin resnične vrednosti stvari v času sklenitve pogodbe. Morebitna pogodbeni odpoved možnosti izpodbijanja nima pravnega učinka.⁴⁸

Razmerja med profesionalnimi osebami⁴⁹ so v Franciji urejena ločeno v Code de commerce,⁵⁰ ki ne vsebuje posebnih pravil glede čezmernega prikrajšanja, zato se pri pogodbah med profesionalnimi osebami subsidiarno uporablja art. 1674 CC kot *lex generalis*.⁵¹

2.5.2. Nemčija

Ena od prvih pomembnejših kodifikacij civilnega prava, ki je vsebovala institut *laesio enormis*, je bil pruski Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten (ALR) iz leta 1794 (§§ 58–69 prvega dela ALR). Čezmerno prikrajšanje je bilo zasnovano kot izjema, ki je na voljo samo kupcu, saj ima prodajalec v vsakem primeru možnost, da pred prodajo ugotovi resnično vrednost predmeta.⁵² Prodajalec ni imel možnosti, da bi se razveljavitvi pogodbe izognil s plačilom razlike. Možnosti izpodbijanja pogodbe zaradi čezmernega prikrajšanja se je stranka lahko odpovedala ob sklenitvi pravnega posla (§ 65).

Bürgerliches Gesetzbuch (BGB),⁵³ ki je bil sprejet leta 1896, za razliko od doslej obravnavanih kodifikacij ne pozna samostojnega instituta čezmernega prikrajšanja. Neenakost dajatev je sankcionirana posredno preko § 138 BGB, ki v prvem odstavku ureja pravne posle, ki so v nasprotju z moralnimi načeli (nem. *sittenwidriges Rechtsgeschäft*), v drugem odstavku pa oderuško pogodbo (nem. *Wucher*).

V sodni praksi sta se razvili dve merili, ki morata biti upoštevani pri presoji, ali je v primeru neenakosti dajatev pravni posel v nasprotju z moralnimi načeli. Prvi pogoj je, da gre za izrazito (veliko) nesorazmerje med dajatvijo in protidajatvijo (objektivno merilo), pri čemer se upošteva objektivna vrednost stvari in ne vrednost, ki jo ima stvar za stranko. Izpolnjeno pa mora biti tudi subjektivno merilo, ki zahteva bodisi izpolnjenost pogojev iz drugega odstavka § 138 (oderuška pogodba) bodisi obstoj drugega podobnega subjektivnega

⁴⁸ V. I. Langer, nav. delo, str. 82–83.

⁴⁹ Profesionalna oseba je nasprotje laika. Definirana je kot »[v]sak pravni subjekt (pravna ali fizična oseba), ki nastopa v pravnem prometu v zvezi z opravljanjem svojega poklica oziroma dejavnosti in pri tem ponuja določene izpolnitve (dajatve oziroma storitve), za katere so potrebni posebno strokovno znanje, izkušnje oziroma usposobljenost.« N. Plavšak, M. Juhart, R. Vrenčur, nav. delo, str. 67.

⁵⁰ Version consolidée au 22 août 2015.

⁵¹ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 10.

⁵² M. Horvat, nav. delo, str. 248.

⁵³ BGBI. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738, s spremembami.

momenta (zlasti gre za zavržne namene). V tem primeru gre za t. i. oderuštvo podobno pogodbo. Presoja elementov je treba opraviti v vsakem primeru posebej na podlagi okoliščin pravnega posla.⁵⁴ Gre torej za pravni institut, ki v veliki meri spominja na oderuško pogodbo iz 119. člena OZ.

Poseben primer pogodbe, ki je v nasprotju z moralnimi načeli, pa je pogodba, pri kateri sta dajatev in protidajatev v posebej izrazitem nesorazmerju. Po stališču nemškega Zveznega vrhovnega sodišča (Bundesgerichtshof) je namreč prikrajšanje v višini več kot polovice vrednosti predmeta indic neskladja z moralnimi načeli. V tem primeru se domneva, da ima stranka zavržni namen, s čimer je hkrati vzpostavljena tudi domneva izpolnjenosti subjektivnega elementa.⁵⁵ Glede na to, da gre za izpodbojno domnevo, lahko okoriščena stranka dokazuje, da je bila poštena, pazljiva oziroma zgolj malomarna in ni vedela za okoriščenje, a bo pri tem po naravi stvari le izjemoma lahko uspešna.⁵⁶ Tako je nemška sodna praksa ustvarila institut, ki se zelo približa čezmernemu prikrajšanju. Instituta se najbolj razlikujeta po pravni posledici: v primeru uspešnega izpodbijanja po § 138 BGB okoriščena stranka nima možnosti ponuditi dopolnitev do resnične vrednosti predmeta, saj je pogodba *ipso iure* nična.

Nemški trgovinski zakonik (Handelsgesetzbuch, HGB)⁵⁷ čezmernega prikrajšanja ne omenja, zato se pri presoji enakovrednosti dajatev pri poslih med profesionalnimi osebami subsidiarno uporablja BGB kot *lex generalis*. Pri uporabi § 138 BGB v razmerjih med profesionalnimi osebami pa je treba upoštevati splošna načela HGB, v tem primeru zlasti § 347 HGB, ki zahteva od profesionalne osebe skrbnost dobrega gospodarstvenika. Ta določba močno zoži možnosti profesionalne osebe, da uspešno izpodbija pogodbo zaradi nesorazmerja med dajatvijo in protidajatvijo.⁵⁸

2.5.3. Avstrija

Avstrijski Obči državljanski zakonik (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, ODZ)⁵⁹ iz leta 1811 ureja *laesio enormis* v §§ 934 in 935. Do izpodbijanja sta upravičeni obe stranki pogodbe, izpodbijati pa je mogoče odplačne pogodbe in predpogodbe, ki merijo na sklenitev take pogodbe.

Pri ugotavljanju, ali je prišlo do prikrajšanja v smislu § 934 ODZ, se pogodbeno določeno ceno primerja z običajno ceno na relevantnem trgu. Če stvar

⁵⁴ F. J. Säcker (ur.), nav. delo, str. 1694–1695.

⁵⁵ Prav tam, str. 1695.

⁵⁶ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 9.

⁵⁷ BGBI. Teil III, Gliederungsnummer 4100-1, s spremembami.

⁵⁸ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 9.

⁵⁹ Justizgesetzsammlung Österreichs Nr. 946/1811, s spremembami.

take običajne cene nima (npr. stroj, izdelan po naročilu kupca), je sklicevanje na čezmerno prikrajšanje možno samo v primeru, da je mogoče ugotoviti primerno ceno stvari.⁶⁰

Izpodbijanje je v skladu s § 935 ODZ izključeno v primeru, da je stranka ob sklenitvi pogodbe poznala resnično vrednost stvari, če se vrednosti, ki jo je imel predmet ob sklenitvi pogodbe, ne da več ugotoviti, če ima stvar za oškodovanca posebno (subjektivno) vrednost ter v primeru sklenitve mešane pogodbe. Nadalje ni mogoče izpodbijati poravnave in aleatorne pogodbe. Pravici do izpodbijanja zaradi *laesio enormis* se po avstrijskem pravu ni mogoče pogodbeno odpovedati.

Čezmerno prikrajšanje se lahko uveljavlja od sklenitve pogodbe naprej, torej že pred njeno izpolnitvijo. Taka ureditev je smiselna, saj bi bilo nelogično zahtevati izpolnitev pogodbe, ki bi bila v naslednjem koraku razveljavljena. Izpodbija se pred pristojnim sodiščem v obliki tožbe ali ugovora. Uspešno izpodbijanje ima načeloma za posledico *ex tunc* razveljavitev pogodbe in vzpostavitev prvotnega stanja (*restitutio in integrum*), okoriščena stranka pa lahko namesto tega izbere dopolnitev do pravične vrednosti stvari.⁶¹

Rok za vložitev tožbe znaša tri leta od sklenitve pogodbe (oziroma predpogodbe, če je bila ta sklenjena).⁶² Po preteku tega roka je še vedno mogoče uporabiti ugovor čezmernega prikrajšanja, če je prikrajšana stranka sopogodbenika pred potekom omenjenega roka zunajsodno obvestila o prikrajšanju.⁶³

V skladu z avstrijsko tradicijo dualizma je *laesio enormis* za gospodarske pogodbe urejen ločeno. Po stari ureditvi, vsebovani v § 351 Handelsgesetzbuch,⁶⁴ profesionalne osebe (nem. *Kaufmann*) niso bile upravičene izpodbijati pogodbe zaradi čezmernega prikrajšanja. Reformirani zakonik, ki je začel veljati januarja 2007 in se po novem imenuje Unternehmensgesetzbuch, pa v § 351 napotuje na uporabo § 934 ODZ s to izjemo, da je uporabo instituta čezmernega prikrajšanja možno pogodbeno izključiti. Avstrijsko pravo je tako eden od redkih pravnih sistemov, v katerih je tudi v gospodarskem pogodbenem pravu uveljavljen institut čezmernega prikrajšanja v svoji togi obliki (kot merilo, izraženo z ulomkom, in brez upoštevanja subjektivnega elementa).⁶⁵

⁶⁰ P. Rummel, nav. delo, str. 1436–1437.

⁶¹ Prav tam, str. 1437.

⁶² § 1487 ODZ.

⁶³ P. Rummel, nav. delo, str. 1440.

⁶⁴ Reichsgesetzblatt Österreichs, S. 219/1897, s spremembami.

⁶⁵ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 12.

3. *LAESIO ENORMIS* V SLOVENSKEM PRAVU

Eno od temeljnih načel, ki veljajo za dvostranske pogodbe, je načelo enake vrednosti (ekvivalence) dajatev v odplačnih pogodbenih razmerjih, ki je eno od načel pravne države⁶⁶ in je vsebovano v prvem odstavku 8. člena OZ. Drugi odstavek istega člena določa, da so primeri, ko ima kršitev tega načela pravne posledice, določeni z zakonom. Prav to loči omenjeno načelo od večine drugih načel obligacijskega prava. Medtem ko kršitev večine načel avtomatično vodi v neveljavnost obligacijskega razmerja, je pri kršitvi načela enake vrednosti dajatev drugače: pravne posledice nastanejo samo takrat, ko to posebej določa zakon.⁶⁷ Najpomembnejša primera neveljavnosti pogodbe zaradi kršitve načela enake vrednosti dajatev sta oderuštvo⁶⁸ in čezmerno prikrajšanje.

V slovenskem pravu je čezmerno prikrajšanje urejeno v 118. členu OZ. Člen, ki je naslovljen z »Očitno nesorazmerje vzajemnih dajatev«, pravi:

»(1) Če je bilo ob sklenitvi dvostranske pogodbe med obveznostmi pogodbenih strank očitno nesorazmerje, lahko oškodovana stranka zahteva razveljavitev pogodbe, če za pravo vrednost tedaj ni vedela in ni bila dolžna vedeti.

(2) Pravica zahtevati razveljavitev pogodbe preneha po enem letu od sklenitve pogodbe.

(3) Vnaprejšnja odpoved tej pravici nima pravnega učinka.

(4) Pogodba ostane v veljavi, če druga stranka ponudi dopolnitev do prave vrednosti.

(5) Zaradi tega nesorazmerja se ne more zahtevati razveljavitev pogodbe na srečo, pogodbe, sklenjene na podlagi javne dražbe in tudi ne pogodbe, pri kateri je bila za stvar dana višja cena iz posebne naklonjenosti.«

118. člen OZ je vsebinsko enak 139. členu Zakona o obligacijskih razmerjih (ZOR),⁶⁹ ki je na ozemlju Slovenije veljal pred uveljavitvijo OZ. Manjših redakcijskih sprememb sta bila deležna zgolj prvi in peti odstavek. Glede na to, da spremembe v ničemer ne spreminjajo vsebine člena, je možno sodno prakso, ki se nanaša na 139. člen ZOR, aplicirati tudi na 118. člen OZ.⁷⁰

⁶⁶ Odločba Ustavnega sodišča RS št. U-I-51/90 z dne 14. maja 1992.

⁶⁷ M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 618.

⁶⁸ Člen 119 OZ.

⁶⁹ Ur. l. SFRJ, št. 29/78, 39/85 in 57/89.

⁷⁰ Čezmernemu prikrajšanju je bil v ZOR-u sicer posvečen tudi 140. člen, ki se nanaša na posebne primere odtujevanja osnovnih sredstev v družbeni lastnini, ker pa gre v tem primeru za ureditev, ki ni več aktualna, na tem mestu ne bo obravnavana.

Po naravi stvari je institut čezmernega prikrajšanja uporabljen samo pri dvostransko obvezujočih pogodbah, to je pogodbah, pri katerih je vsaka stranka tako dolжник kot tudi upnik. Tovrstne pogodbe so sklenjene s kavzo ekvivalenčnosti, lahko pa se zgodi, da dajatev in protidajatev v obligacijskem razmerju, ki nastane na podlagi te pogodbe, *de facto* nista enakovredni.⁷¹ V tem primeru je treba v skladu s pravili OZ med drugim ugotoviti, kako veliko je nesorazmerje med dajatvama, kar je mogoče ugotavljati samo pri pogodbah s sinalagmatičnimi obveznostmi. Temelj instituta čezmernega prikrajšanja je namreč primerljivost dveh dajatev, primerjamo pa lahko samo dve izpolnitvi iz istega obligacijskega razmerja.⁷²

OZ pa ni povsem sledil avstrijski tradiciji. Sprejel je namreč subjektivno koncepcijo instituta čezmernega prikrajšanja, po kateri morata biti za uspešno izpodbijanje pogodbe izpolnjena dva pogoja, in sicer obstoj očitnega nesorazmerja (objektivni element) ter ustrezna skrbnost ravnanja prikrajšane stranke (subjektivni element).

Objektivni pogoj zahteva, da obstaja med obveznostmi pogodbenih strank dvostranske pogodbe očitno nesorazmerje. Prikrajšanje ne more obstajati, če posel ni odplačen ali če je tvegan (aleatoren), ker v teh primerih iz pravne podlage ne izhaja volja strank, da naj izpolnitvi po vrednosti ustrezata ena drugi.⁷³ Sodobna teorija tako zavrača srednjeveški konstrukt, po katerem je možno čezmerno prikrajšanje uveljavljati tudi pri darilni pogodbi, saj gre za enostransko obligacijo, pri kateri prikrajšanje in okoriščenje pojmovno ni mogoče.⁷⁴

Presoja očitnega nesorazmerja se opravi na podlagi vrednosti dajatev. Realna vrednost izpolnitve⁷⁵ se ugotovi po objektivnih kriterijih in se praviloma izrazi v denarnem znesku.⁷⁶ Kot izhaja iz sodne prakse, je določanje vrednosti dajatev dejansko vprašanje, na katerega mora sodišče odgovoriti v okviru ponujenih dokazov s strani pravnih strank.⁷⁷ Na podlagi tako dobljenih vrednosti se nato ugotovi (ne)sorazmerje med dajatvijo in protidajatvijo. Pri tem pa velja poudariti, da so odstopanja v razumnih mejah dopustna. Popolna

⁷¹ S. Cigoj, nav. delo (1984), str. 464.

⁷² M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 618.

⁷³ S. Cigoj, nav. delo (1984), str. 466.

⁷⁴ N. Plavšak, M. Juhart, R. Vrenčur, nav. delo, str. 429.

⁷⁵ Za večino dvostranskih pogodb je značilno, da je predmet izpolnitvenega ravnanja ene od strank denarna dajatev. Praviloma bo zato treba z denarnimi merskimi enotami oceniti le vrednost (tipičnega) izpolnitvenega ravnanja druge stranke. N. Plavšak, M. Juhart, R. Vrenčur, nav. delo, str. 149.

⁷⁶ Sodba in sklep Višjega sodišča v Ljubljani št. Cpg 1110/2005 z dne 6. aprila 2006.

⁷⁷ Prav tam.

enakovrednost med nasprotnima dajatvama je utopija, zato pravo sankcionira samo tista nesorazmerja, ki presežejo določeno mejo. Slovenski zakonodajalec se je odločil, da meje ne izrazi v ulomku, temveč s pomočjo standarda očitnega nesorazmerja, ki ga je treba postaviti v vsakem konkretnem primeru posebej.⁷⁸ Postavilo se je vprašanje, ali gre pri tem za pravno ali dejansko vprašanje. Tako v teoriji kot tudi v sodni praksi se je izoblikovalo stališče, da gre za vprašanje pravne narave. Vrhovno sodišče RS je tako odločilo:

»Pojem 'očitnega nesorazmerja' je pravni standard, zato je v vsakem konkretnem primeru prepuščeno sodišču, da glede na okoliščine primera ugotavlja, kdaj je podano očitno nesorazmerje.«⁷⁹

Ureditev, kot jo poznamo v Sloveniji, omogoča visoko stopnjo prilagodljivosti in upoštevanje vseh bistvenih okoliščin posameznega primera. Primerjalnopravno gledano pomeni taka ureditev odklik od avstrijske tradicije, ki je mejo postavila pri eni polovici,⁸⁰ in številnih drugih nacionalnih ureditev, ki so mejo prav tako določile z ulomkom. Ta ureditev je še posebej primerna za pravne sisteme z monistično ureditvijo obligacijskega prava.⁸¹ V teh ureditvah je namreč bolj na mestu prožna ureditev, ki omogoča upoštevanje posebnosti konkretnega pravnega posla.

Poleg objektivnega kriterija mora biti izpolnjen še subjektivni kriterij, ki zahteva, da prikrajšana stranka ob sklenitvi pogodbe ni vedela za pravo vrednost stvari in je tudi ni bila dolžna vedeti. Ta zahteva se nanaša tako na dajatev kot na protidajatev, saj lahko stranka sorazmernost oceni le tedaj, ko pozna vrednost obeh dajatev. Skladno s sodno prakso Vrhovnega sodišča RS je nevednost o pravi vrednosti stvari podana takrat, ko stranki na noben način ni moglo biti znano, kolikšna je vrednost predmeta, ki ga prodaja oziroma kupuje.⁸² Če se stranka ni pozanimala o vrednosti predmeta, izpodbijanja pogodbe na podlagi čezmernega prikrajšanja ne bo mogla uveljavljati.⁸³ Kriterij je dokaj strog, saj lahko pogodbo uspešno izpodbija »[...] samo tista pogodbená stran-ka, ki zaradi prevare ni poznala prave vrednosti dajatve ali protidajatve ali pa je bila glede nje v bistveni nezakriviljeni zmoti.«⁸⁴ Čezmerno prikrajšanje je tako v našem pravu v bistvu zmota o enakovrednosti dajatve in protidajatve.⁸⁵

⁷⁸ M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 619.

⁷⁹ Sodba Vrhovnega sodišča RS št. II Ips 671/95 z dne 8. maja 1997.

⁸⁰ Posledično instituta iz 118. člena OZ tudi ne moremo imenovati nadpolovično prikrajšanje (nem. *Verkürzung über die Hälfte*) kot denimo v avstrijski ureditvi.

⁸¹ S. Cigoj, nav. delo (1984), str. 464.

⁸² Sodba Vrhovnega sodišča RS št. II Ips 315/96 z dne 15. januarja 1998.

⁸³ Sodba Višjega sodišča v Celju št. Cp 796/2009 z dne 4. februarja 2010.

⁸⁴ Sodba Vrhovnega sodišča Bosne in Hercegovine št. Gž 4004/71.

⁸⁵ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 17.

Subjektivni element, ki je odraz načela dolžne skrbnosti (6. člen OZ), je »[...] nujen korektiv gibko določenega merila nesorazmernosti.«⁸⁶ Po tem merilu se čezmerno prikrajšanje tudi razlikuje od oderuštv, saj pravne posledice oderuške pogodbe nastanejo tudi v primeru, da je stranka ob sklenitvi vedela za nesorazmernost med dajtvijo in protidajtvijo.⁸⁷ Na drugi strani pa *laesio enormis* za razliko od oderuštv ne zahteva izkoriščanja težkega položaja, neizkušenosti oziroma druge podobne okoliščine na strani prikrajšane stranke.

Kot izhaja iz prvega odstavka 118. člena OZ, je čezmerno prikrajšanje napaka, ki učinkuje na sklenitveno fazo pogodbe.⁸⁸ Posledično je relevantni trenutek za presojo sorazmernosti dajatev trenutek sklenitve pogodbe. V tem oziru slovenska ureditev sledi tradiciji instituta, kot se je razvila že v rimskem pravu in po kateri poznejše izboljšanje ali poslabšanje stanja stvari kot tudi poznejše zvišanje cene stvari⁸⁹ niso relevantni in jih ni mogoče upoštevati.⁹⁰ Logično je tudi, da se pri presoji subjektivnega elementa (védenje prikrajšane stranke) upošteva védenje stranke ob sklenitvi pogodbe in ne pozneje (če pozneje prikrajšana stranka ne bi izvedela za pravo vrednost stvari, pogodbe niti ne bi mogla izpodbijati).

Pravne posledice čezmernega prikrajšanja so urejene zelo podobno kot v drugih ureditvah. Prikrajšana stranka lahko zaradi čezmernega prikrajšanja zahteva razveljavitev pogodbe, kot izhaja iz besedila zakona, pa nasprotno nima pravice zahtevati znižanja kupnine.⁹¹ Razveljavitev pogodbe lahko prikrajšana stranka uveljavlja s tožbo.⁹² Enako kot v avstrijski ureditvi je tudi po naši ureditvi izpodbojno tožbo mogoče vložiti že pred izpolnitvijo pogodbe. Stranka je pri uveljavljanju čezmernega prikrajšanja vezana na objektivni prekluzivni rok enega leta od sklenitve pogodbe (drugi odstavek 118. člena OZ).⁹³ Smisel razmeroma kratkega roka je zlasti v tem, da se čim prej vzpostavi pravna var-

⁸⁶ M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 620.

⁸⁷ Prav tam.

⁸⁸ Sodba in sklep Vrhovnega sodišča RS št. III Ips 75/94 z dne 14. aprila 1995.

⁸⁹ Glede sprememb cen glej sodbi Višjega sodišča v Ljubljani št. I Cp 886/2009 z dne 8. julija 2009 (glede nepremičnin) in št. I Cp 1342/2012 z dne 27. februarja 2013 (glede pravic intelektualne lastnine).

⁹⁰ Kupec namreč v času po izročitvi stvari sam nosi tveganje, da se bo stvar poslabšala, hkrati pa gre njemu tudi korist, ki je posledica morebitnega izboljšanja stvari. Primeri poznejšega izboljšanja stvari, ki jih najpogosteje navaja teorija, so bolna žival, ki pozneje ozdravi, in izsušen ribnik, ki se pozneje napolni z vodo. S. Cigoj, nav. delo (1984), str. 468.

⁹¹ Sodba Višjega sodišča v Ljubljani št. I Cp 3631/2011 z dne 14. decembra 2011.

⁹² Po enotnem stališču sodne prakse se izpodbojnostni razlogi ne morejo uveljavljati z ugovorom. Sodba Vrhovnega sodišča RS št. II Ips 531/97 z dne 2. decembra 1998.

⁹³ Strinjam se s tistim delom avtorjev, ki zagovarja uporabo enoletnega roka od sklenitve pogodbe, ki je določen v drugem odstavku 118. člena OZ in je po mojem mnenju *lex spe-*

nost, na drugi strani pa se s tem prepreči pravdanje, ki bi bilo časovno preveč oddaljeno od sklenitve pogodbe. Ugotavljanje vrednosti, ki jo je imela stvar ob sklenitvi pogodbe, bi bilo v tem primeru namreč močno oteženo.⁹⁴ Ker gre za premoženjsko pravico, lahko pogodbo zaradi čezmernega prikrajšanja – upoštevajoč zakonske roke – izpodbijajo tudi dediči prikrajšane stranke.⁹⁵

Možnosti izpodbijanja se v skladu s tretjim odstavkom 118. člena OZ ni mogoče vnaprej odpovedati. Sodna praksa poudarja, da bi bila taka klavzula v nasprotju z moralo.⁹⁶ Glavni namen te določbe je varstvo ekonomsko šibkejša stranke,⁹⁷ kar je še posebej pomembno v luči dejstva, da se danes velik del pogodb sklepa na podlagi splošnih pogojev pogodbe (120. člen OZ), ki jih pripravi ena, praviloma ekonomsko močnejša stranka. Ta stranka bi lahko izkoristila svoj močnejši položaj tako, da bi v splošne pogoje vključila odpoved pravici do izpodbijanja pogodbe na podlagi 118. člena OZ. Zakon določa, da klavzula o odpovedi izpodbijanja pogodbe zaradi čezmernega prikrajšanja, tudi če bi bila vključena v pogodbo, »nima pravnega učinka«.⁹⁸ Gre za redakcijsko napako (izraz je bil namreč na drugih mestih nadomeščen), zato je treba šteti, da se v primeru obstoja tovrstne klavzule uporabljajo pravila o delni ničnosti (88. člen OZ).⁹⁹ Glede na to, da lahko pogodba obstane brez take klavzule, bo pogodba ostala v veljavi, nična pa bo zgolj določba o odpovedi pravici do izpodbijanja zaradi čezmernega prikrajšanja.

Okoriščena stranka ima možnost, da pogodbo obdrži v veljavi. To stori tako, da prikrajšani stranki do nastopa neveljavnosti pogodbe ponudi dopolnitev do prave vrednosti (četrti odstavek 118. člena OZ). Po vsebini gre za obliko konvalidacije pogodbe¹⁰⁰ in za nadomestno upravičenje (*facultas alternativa*) okoriščene stranke, kar pomeni, da se za konvalidacijo lahko odloči samo okoriščena stranka. Prikrajšana stranka mora to izbiro spoštovati, saj jo v nasprotnem primeru bremenijo vse posledice upniške zamude (301. člen OZ). V teoriji pa ni popolnega soglasja o tem, do kdaj lahko okoriščena stranka ponudi dopolnitev do prave vrednosti. Po mnenju M. Juharta je konvalidacijo mogoče

cialis v razmerju do 99. člena OZ, ki določa splošne roke za prenehanje pravice. Drugačno mnenje je zastopano v: M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 621.

⁹⁴ S. Cigoj, nav. delo (2003), str. 131.

⁹⁵ Sodba Vrhovnega sodišča Bosne in Hercegovine št. Gž 861/72 z dne 27. marca 1973.

⁹⁶ Sodba Vrhovnega sodišča Jugoslavije št. Rev 2827/65 z dne 15. aprila 1966.

⁹⁷ M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 622.

⁹⁸ Tretji odstavek 118. člena OZ.

⁹⁹ N. Plavšak, M. Juhart, R. Vrenčur, nav. delo, str. 432.

¹⁰⁰ S. Cigoj, nav. delo (1984), str. 469–470.

zahtevati tudi v pritožbenem postopku, saj po našem pravu velja, da je pogodba razveljavljena šele s (pravnomočno) sodno odločbo.¹⁰¹

V skladu s petim odstavkom 118. člena OZ je možnost uveljavljanja čezmernega prikrajšanja izključena pri pogodbah na srečo (aleatorne pogodbe),¹⁰² pogodbah, sklenjenih na podlagi javne dražbe,¹⁰³ in pogodbah, pri katerih je bila za stvar dana višja cena iz posebne naklonjenosti. Kot ugotavlja M. Juhart, je omemba teh pogodb nepotrebna, saj za uveljavljanje *laesio enormis* manjka subjektivni element. Pogodbam iz petega odstavka pa je treba dodati še pogodbe z mešano naravo, pri katerih je prisoten darilni namen ene pogodbene stranke.¹⁰⁴ Enako meni tudi Vrhovno sodišče Srbije, ki je odločilo, da temelj za izpodbijanje ne obstaja, če je obstajala volja drugo stranko obdarovati.¹⁰⁵ Dodatno izjemo določa 1055. člen OZ, po katerem zaradi čezmernega prikrajšanja ni mogoče izpodbijati poravnav.¹⁰⁶

Sklepno se postavlja še vprašanje, kakšno je (materialno- in procesnopravno) razmerje instituta čezmernega vprašanja do nekaterih drugih institutov obli-gacijskega prava. V (avstrijski) teoriji vlada enotno stališče, da je za uveljavlja-

¹⁰¹ M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 622.

¹⁰² Kot aleatorno pogodbo je Vrhovno sodišče RS opredelilo denimo izročilno pogodbo, zato se ta zaradi čezmernega prikrajšanja ne more izpodbijati; sodba Vrhovnega sodišča RS št. Pž 418/66. Aleatorna je tudi pogodba o prodaji stanovanja, pri kateri si prodajalec izgovori pravico do posesti stanovanja do svoje smrti. Ta modaliteta pri plačilu kupnine je tvegan element, zaradi česar je v skladu s sodbo Vrhovnega sodišča RS št. II Ips 584/2001 z dne 19. junija 2002 izpodbijanje zaradi čezmernega prikrajšanja izključeno. Nasprotno pa velja za pogodbo o dosmrtnem preživljanju, ki – kot je odločilo Vrhovno sodišče RS v sodbi in sklepu št. II Ips 558/2007 z dne 13. maja 2010 – kljub temu, da vsebuje element tveganja, ni aleatorna pogodba.

¹⁰³ Če bi bilo dovoljeno zaradi čezmernega prikrajšanja izpodbijati pogodbe, sklenjene na podlagi javne dražbe, bi bila ogrožena dobra vera strank. Ker bi obstajala povečana nevarnost izpodbijanja, bi bil obstoj pogodb, sklenjenih na javni dražbi, izjemno negotov, s tem pa bi bila ohromljena tudi pravna varnost. To bi zmanjšalo privlačnost tega pravnega instituta. S. Cigoj, nav. delo (2003), str. 130. Podobno vprašanje je obravnavalo avstrijsko vrhovno sodišče v sodbi št. OGH 4 Ob 135/07t z dne 7. avgusta 2007 (t. i. *eBay-Urteil*), kjer je sodišče odločilo, da se § 934 ODZ uporablja tudi pri zasebnih licitacijah preko spletnih strani. Taka uporaba instituta čezmernega prikrajšanja po mojem mnenju zanika posebno naravo licitacij. Po naravi stvari se mora namreč vsak, ki se odloči za sodelovanje v licitaciji, zavedati, da tvega, da bo stvar prodal po nižji ceni od resnične vrednosti stvari oziroma kupil po višji – ravno to je *differentia specifica* licitacije v primerjavi z običajnim sklepanjem pogodb.

¹⁰⁴ M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 623.

¹⁰⁵ Sodba Vrhovnega sodišča Srbije št. Gž 1892/68 z dne 20. decembra 1968.

¹⁰⁶ Stranka, ki se je zavedala negotovosti oziroma spornosti predmetnega razmerja, je s poravnavo namreč nase prevzela tveganje, da utegne biti s poravnavo zelo prikrajšana, to pa je storila prav zaradi tega, da razmerje z drugo stranko ne bi bilo več negotovo. Zato je poravnava veljavna, tudi če se pozneje izkaže, da je bila ena od strank čezmerno prikrajšana. Sodba Vrhovnega sodišča RS št. VIII Ips 212/2000 z dne 24. aprila 2001.

nje instituta *laesio enormis* brez pomena, ali je prikrajšanje nastalo ob pravilni izpolnitvi ali kot posledica nepravilne izpolnitve, zato je zahtevke iz naslova čezmernega prikrajšanja mogoče uveljavljati hkrati z zahtevki iz naslova jamčevanja za napake. Pogoj za to je, da je cena stvari, ki je predmet pogodbe, v očitnem nesorazmerju z vrednostjo te stvari, kar mora biti posledica napake na stvari.¹⁰⁷ Ni razloga, da ne bi enako stališče veljalo tudi glede slovenskega prava. Glede razmerja z institutom zmote pa velja stališče, da je *laesio enormis* posebna oblika zmote o pravi vrednosti protidajatelja.¹⁰⁸ Mnenja glede hkratnega uveljavljanja zahtevkov iz čezmernega prikrajšanja z zahtevki iz naslova zmote o vrednosti stvari so deljena. Večinsko stališče, kateremu se pridružujem, je, da zahtevki iz teh naslovov niso v konkurenci. Zmota o vrednosti stvari je namreč oblika zmote v nagibu, ki praviloma ni pravno upoštevana, zato je ni mogoče uspešno uveljavljati.¹⁰⁹ Izhajajoč iz določenega dejanskega stanja torej ne bo mogoče hkrati uspešno uveljavljati zahtevkov iz čezmernega prikrajšanja in zahtevkov na podlagi zmote o vrednosti stvari.

4. RAZMISLEK O SMISELNOSTI INSTITUTA *LAESIO ENORMIS*

Prikazani oris razvoja instituta čezmernega prikrajšanja kaže, da so mnenja pravnikov glede instituta čezmernega prikrajšanja zelo različna. Medtem ko ga eni vidijo kot nepogrešljiv institut obligacijskega prava, ki varuje enakovrednost dajatev in s tem pravičnost pravnega posla, pa drugi¹¹⁰ menijo, da je institut zastarel in ekonomsko neučinkovit ter da nedopustno posega v avtonomijo pogodbenih strank.

Različne pristope so zavzele tudi sodobne kodifikacije civilnega prava. *Laesio enormis* v svoji izvirni obliki je danes uveljavljen redkeje. Številne zakonodaje ta institut sicer poznajo, a zanj predpisujejo različne dodatne pogoje, spet

¹⁰⁷ P. Rummel, nav. delo, str. 1140; M. Schwimann (ur.), nav. delo, str. 476; H. Klang, F. Gschnitzer (ur.), nav. delo, str. 559.

¹⁰⁸ M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 621. To stališče je splošno sprejeto kljub dejstvu, daje *ratio* institutov različen: medtem ko je institut zmote varovalka v primeru napak volje, je namen instituta čezmernega prikrajšanja predvsem v varovanju načela enake vrednosti dajatev.

¹⁰⁹ To stališče zastopajo M. Schwimann (ur.), nav. delo, str. 476; H. Koziol, P. Bydlinski, R. Bollenberger (ur.), nav. delo, str. 1015; posredno tudi S. Cigoj, nav. delo (1984), str. 117. Nasprotno stališče zastopajo C. Faistenberger, H. Barta, B. Eccher, nav. delo, str. 166. Cigoj ob tem opozarja, da navedeno ne velja za primer, ko ugotovitev, da ima predmet določeno vrednost, predstavlja bistveno sestavino pogodbe. Iz vsakokratne kavze pogodbe namreč izhaja, ali pomeni zmota o vrednosti predmeta bistveno zmoto ali ne.

¹¹⁰ Prim. npr. H. Kötz, nav. delo, str. 161–171.

druge zakonodaje pa ga niti niso prevzele. Pomembnejši predstavnik slednjih je poleg že omenjenega nemškega BGB tudi nizozemski Novi civilni zakonik (Nieuw Burgerlijk Wetboek) iz leta 1992, ki je nastal na podlagi več desetletij trajajočih priprav in primerjalnopравnih analiz. Velja za zelo moderen in kakovosten zakonik in je kot tak dober zgled drugim državam, ki reformirajo svojo civilno zakonodajo.¹¹¹ Instituta čezmernega prikrajšanja pa v svoja dela niso vključili niti snovalci naddržavnih (vseevropskih) setov pravil, kot so načela evropskega pogodbenega prava (*Principles of European Contract Law*, PECL), osnutek skupnega referenčnega okvira za evropsko pogodbeno pravo (*Draft Common Frame of Reference*, DCFR) in skupno evropsko prodajno pravo (*Common European Sales Law*, CESL). Snovalci teh instrumentov poudarjajo, da je splošno sprejeto, da so prav pogodbene stranke tiste, ki lahko najboljše razsojajo o tem, koliko je stvar vredna (relativna vrednost). Temu sledijo tudi omenjeni instrumenti, zato instituta čezmernega prikrajšanja ne vsebujejo. Sankcionirajo samo tiste oblike očitnega nesorazmerja med dajatvijo in protidajatvijo, ki so posledica izkoriščanja šibkosti oziroma šibke pogajalske moči ene stranke s strani druge stranke (gre za neke vrste oderuštvo).¹¹² Seveda pa je možno tudi sankcioniranje na podlagi drugih institutov, zlasti na podlagi pravil o zmoti in prevari.

Menim, da bi bilo ob naslednji reformi OZ smiselno razmisliti o podobni rešitvi, torej o črtanju 118. člena OZ iz besedila zakonika. Razlogi so načelne, ekonomske in praktične narave.

Načelni razlogi, ki govorijo v prid ukinitvi instituta čezmernega prikrajšanja, so zlasti v tem, da je ta institut v koliziji z dvema osrednjima načeloma obligacijskega prava, in sicer z načelom avtonomije strank in načelom *pacta sunt servanda*. Gre za načeli, ki seveda nista absolutni, velja pa splošno pravilo, da mora imeti zakonodajalec za omejitev pravnega načela dober in dovolj utemeljen razlog.¹¹³

V skladu s 3. členom OZ lahko udeleženci načeloma prosto urejajo obligacijska razmerja (avtonomija pogodbenih strank). Stranka tako sama odloča, ali in s kom bo stopila v določeno pogodbeno razmerje ter kakšno vsebino bo imelo to razmerje. V smotrnost pravnega posla (višina kupnine) naj se pravo zato ne spušča.¹¹⁴ Obligacijsko pravo naj strankam nudi splošen in vrednotno čim bolj nevtralen okvir za sklepanje pogodb ter naj čim manj omejuje svobodo strank, da prosto določajo vsebino pravnega razmerja. Menim, da

¹¹¹ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 13.

¹¹² C. von Bar, E. Clive (ur.), nav. delo, str. 507; R. Schulze, F. Zoll, nav. delo, str. 163–172.

¹¹³ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 19.

¹¹⁴ Prav tam.

institut čezmernega prikrajšanja v to svobodo posameznika čezmerno posega. Dokler je cena predmeta določena soglasno, elementi slabovernosti (prevara, sila, oderušstvo ipd.) pa niso podani, pravo ne bi smelo posegati v ta razmerja samo zato, ker se cena ne zdi primerna. Vsaka stranka ima namreč možnost, da se pred sklenitvijo pogodbe seznani z resnično vrednostjo stvari; če tega ne stori, naj sama nosi posledice te opustitve.¹¹⁵

Izpodbijanje zaradi čezmernega prikrajšanja je v konfliktu tudi z načelom *pacta sunt servanda*. Po 9. členu OZ so udeleženci v obligacijskem razmerju dolžni izpolniti svojo obveznost in odgovarjajo za njeno izpolnitev. Pravo sicer sme poseči v to načelo in določiti izjeme, v katerih obveznost ugasne *ex lege*,¹¹⁶ ker pa gre za izjemo, je treba to pooblastilo uporabljati preudarno in restriktivno. Menim, da bi se moralo uporabljati predvsem za preprečevanje nedovoljenih in moralno zavržnih ravnanj ene od strank, ne pa tudi za sankcioniranje neenakosti med vrednostjo dajatve in protidajatve, saj bi morala določitev slednjih ostati v polni pristojnosti pogodbenih strank.

Poleg tega ureditev, po kateri vsako pravilo oziroma načelo spremlja kopica izjem, ni zaželena, saj zmanjšuje pravno varnost. Tudi institut čezmernega prikrajšanja v pravo vnaša negotovost.¹¹⁷ Težava nastane predvsem v mejnih primerih, v katerih stranka ne ve, ali bo nasprotna stranka pogodbo izpodbijala ali ne, in – če jo bo izpodbijala – ali bo pri tem uspešna ali ne. To stanje negotovosti traja eno leto, dokler se rok za izpodbijanje po drugem odstavku 118. člena OZ ne izteče.

Praktični razlog za ukinitvev instituta *laesio enormis* temelji na tem, da je *laesio enormis* v praksi razmeroma nepomemben institut. V domala vseh primerih, v katerih pride do neenake vrednosti dajatev, je namreč prisoten še nek drug element (npr. prevara, sila ali zmota), ki omogoča sankcioniranje nastalega stanja po enem od obstoječih institutov obligacijskega prava,¹¹⁸ v skrajnem primeru pa bi bilo mogoče sankcioniranje tudi preko načela vestnosti in poštenja (5. člen OZ). Da institut čezmernega prikrajšanja nima večje praktične vrednosti,

¹¹⁵ Prednost slovenske ureditve je sicer v tem, da preko subjektivnega kriterija izloči tisti del strank, ki prave vrednosti stvari ne pozna zaradi svoje malomarnosti.

¹¹⁶ Drugi odstavek 9. člena OZ.

¹¹⁷ Da gre pri institutu čezmernega prikrajšanja za kolizijo med načelom pravne varnosti in načelom enakovrednosti dajatev, ugotavlja tudi Višje sodišče v Ljubljani v sodbi in sklepu št. Cpg 1110/2005 z dne 6. aprila 2006.

¹¹⁸ Izbira enega od omenjenih institutov je za prikrajšano stranko celo bolj ugodna, saj ti instituti za razliko od instituta čezmernega prikrajšanja ne predvidevajo možnosti konvalidacije pogodbe, če bi se nasprotna stranka zavzela zanjo. Sklepamo namreč lahko, da oškodovana stranka nima interesa po nadaljevanju pogodbenega razmerja z osebo, ki jo je denimo prevarala ali ji grozila.

kaže tudi vpogled v slovensko sodno prakso. Analiza sodne prakse Vrhovnega sodišča RS in višjih sodišč namreč kaže, da je bilo izpodbijanje pogodbe zaradi čezmernega prikrajšanja doslej uspešno zgolj v dveh primerih, pri tem pa je šlo obakrat za dedni dogovor. V prvem primeru¹¹⁹ je sodišče ugotovilo, da tožnica s spornim poslom od tožnika ni prejela niti polovice vrednosti svoje dajatve. Ker so bila v danem primeru uporabljiva še pravila ODZ, sodišču ni bilo treba ugotavljati subjektivnega elementa. V drugem primeru¹²⁰ pa je bila ena od strank čezmerno prikrajšana zaradi napačne cenoitve cenilcev. Ta je po oceni sodišča pri oškodovani stranki povzročila bistveno nezakrivljeno zmoto, zaradi česar je bil izpodbojni zahtevke zaradi čezmernega prikrajšanja utemeljen.

Proti institutu čezmernega prikrajšanja se izreka tudi ekonomska analiza prava, ki razločuje med dvema tržnima situacijama: popolnim in nepopolnim trgom.

Pri popolnem trgu (torej v stanju popolne konkurence) subjekti na trgu ne morejo vplivati na ceno produkta. Na trgu namreč sodeluje tako veliko število ponudnikov in povpraševalcev, da cena ni odvisna od odločitve posameznega subjekta. Ponudniki in povpraševalci so t. i. (ang.) *price takers*, kar pomeni, da lahko odločajo samo o tem, ali bodo sklenili pogodbo, ne pa tudi o tem, s kakšno vsebino jo bodo sklenili (torej kakšna bo cena produkta). V takem stanju ni racionalno sklepati pogodb po ceni, ki bi se razlikovala od tržne. Do odstopanj od tržne cene lahko pride samo zaradi neenakega pogajalskega položaja strank (npr. pomanjkanje informacij, zmota, grožnja), kar pa je sankcionirano z drugimi obstoječimi instituti obligacijskega prava.¹²¹

Drugače pa so razmere na nepopolnem trgu, na katerem sodeluje omejeno število ponudnikov in/ali povpraševalcev. V tem primeru se ceno določi s pogajanjem. Brezpogojno varovanje abstraktne tržne cene bi vodilo v pasivnost strank, saj bi izgubile motivacijo za pogajanja in iskanje pogodbenih partnerjev, s katerimi bi lahko ugodneje sklenile pogodbo. Tako bi korekcija sodišča v bistvu dvignila transakcijske stroške, zmanjšala verjetnost sklepanja pogodb in povečala pravno negotovost.¹²²

Institut čezmernega prikrajšanja pa tudi onemogoča izkoriščanje informacij, ki jih je stranka pridobila s pomočjo posebnih vlaganj. Primera, ki se omenjata v teoriji, sta iskanje naftnih polj (ang. *oil hunters*)¹²³ in trgovanje z umetnina-

¹¹⁹ Sodba Vrhovnega sodišča RS št. II Ips 367/96 z dne 8. januarja 1997.

¹²⁰ Sodba Vrhovnega sodišča RS št. II Ips 576/98 z dne 27. oktobra 1999.

¹²¹ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 19.

¹²² Prav tam, str. 20.

¹²³ Primer je obravnavan v: J. Cepec, nav. delo (2009), str. 20–21.

mi.¹²⁴ V primeru trgovanja z umetninami trgovec, ki v vlogi kupca vloži svoj čas in finančna sredstva v iskanje pozabljenih oziroma nepoznanih del znanih umetnikov, prodajalcu ne izda, da je slika vredna precej več, kot misli prodajalec, saj je avtor znani umetnik. Želi si namreč prilastiti del dobička (razlika med vrednostjo, ki jo ima slika znanega slikarja, in vrednostjo slike, če bi jo naslikal nepoznan umetnik) in tako pokriti stroške, ki jih je imel z iskanjem. Če kupi umetnino po ceni, kot bi veljala za umetnino nepoznanega umetnika, tvega, da bo pogodba izpodbita zaradi čezmernega prikrajšanja. Če pa sam ponudi višjo kupnino, ki bi sopogodbniku onemogočila izpodbijanje, njemu pa omogočila prilastitev dela dobička, pa bi prodajalec postal sumničav in umetnine ne bi prodal. V obeh primerih to pomeni, da se naložba iskalca umetnin ne bi povrnila, njegovo podjetje pa bi počasi propadlo. Institut čezmernega prikrajšanja tako zmanjšuje motivacijo za iskanje nepoznanih umetnin in – gledano z vidika ljubiteljev umetnosti – ohranja stanje, v katerem nekatera pomembna umetniška dela ležijo zaprašena v kotu sobe.

Ti argumenti napeljujejo na zaključek, da so učinki instituta *laesio enormis* na družbo prej negativni kot pozitivni. Glede na to, da gre za ekonomsko neučinkovit instrument, sistemsko za »tujek« v obligacijskem pravu, praktično pa za instrument brez resnega pomena v sodni praksi, menim, da bi bilo treba ob naslednjih spremembah OZ ta institut črtati iz zakonika.

5. SKLEP

V članku sem predstavil institut čezmernega prikrajšanja, ki ima korenine že v rimskem pravu (reskript C. 4, 44, 2). Nastal je kot odgovor na težko stanje kmetov in kot tak ni imel namena čezmernega prikrajšanja urejati na splošno. Vendar pa je razvoj potekal drugače in institut je v srednjem veku dosegel velik razcvet, za kar so zaslužni zlasti glosatorji. Srednjeveški pravniki so namreč institut iz zelo ozke izjeme spremenili v splošno pravilo, uporabljivo za širok nabor pogodb.

Veter liberalizma, ki je v pravo zavel ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja, je v ospredje ponovno postavil pomisleke o upravičenosti obstoja instituta čezmernega prikrajšanja. Številni pravniki so se zavzeli za to, da tega instituta ne bi vnesli v nacionalne kodifikacije civilnega prava, ki so nastajale ravno v tem času. Končne odločitve so bile od države do države različne.

Razprave o smiselnosti instituta *laesio enormis* so prisotne še danes. Z njimi se ukvarjajo predvsem akademiki in pisci osnutkov zakonskih besedil ob za-

¹²⁴ Primer temelji na sodbi Vrhovnega sodišča Republike Avstrije št. GIU 15598 z dne 22. oktobra 1895.

konodajnih reformah. Razprave med akademiki niso več omejene samo na pravnike in (pravne) filozofe, ampak se je razprava v zadnjih desetletjih razširila tudi na področje ekonomske analize prava, ki je v razpravo vnesla nekaj pomembnih novih poudarkov.

Laesio enormis je lep primer tega, da dejstvo, da je nek institut v pravu uveljavljen že več stoletij, ne pomeni, da je tudi nujno potreben. Pravo je odgovor na družbeno stvarnost in če se ta spremeni, mora temu slediti tudi pravo. Vsaka sprememba pa mora biti premišljena in dodelana, saj rokohitrsko spreminjanje pravil po navadi prinese več slabosti kot koristi – primerov slednjega imamo v Sloveniji žal že zdaj preveč.

Literatura

- Christian von Bar, Eric Clive (ur.): Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law : Draft Common Frame of Reference (DCFR), Volume 1. Sellier, München 2009.
- Jaka Cepec: *Laesio enormis* v gospodarskem pogodbenem pravu, v: *Pravnik*, 64 (2009) 1-2, str. 5–24.
- Jaka Cepec: Predpogodbena razkritje informacij: enakovrednost pogodbenih dajatev, v: *Podjetje in delo*, XXXVI (2010) 6-7, str. 1425–1431.
- Stojan Cigoj: Komentar obligacijskih razmerij: veliki komentar Zakona o obligacijskih razmerjih dr. Stojana Cigoja, I. knjiga. Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1984.
- Stojan Cigoj: Teorija obligacij: splošni del obligacijskega prava. Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 2003.
- Christoph Faistenberger, Heinz Barta, Bernhard Eccher: Österreichisches Schuldrecht Allgemeiner Teil. Druga izdaja, Springer, Dunaj 1985.
- Thomas Hobbes: *Leviathan*. Prva izdaja, Touchstone, New York 1997.
- Marijan Horvat: Prekomjerno oštećenje (*Laesio enormis*), v: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Odjel za filozofiju i društvene nauke, 10 (1961), str. 223–264.
- Miha Juhart, Nina Plavšak (ur.): *Obligacijski zakonik s komentarjem*, I. knjiga. GV Založba, Ljubljana 2003.
- Herbert Kalb: Die *laesio enormissima* – Eine Kanonische Schöpfung im Rahmen der Lehre von der *laesio enormis*, v: *Tijdschrift voor Rechtsge-schiedenis*, 57 (1989), str. 317–337.
- Heinrich Klang, Franz Gschnitzer (ur.): *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch*, Vierter Band, erster Halbband. Druga izdaja, Österreichische Staatsdruckerei, Dunaj 1968.

- Viktor Korošec: Rimsko pravo, I. del. Druga izdaja, Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 1994.
- Hein Kötz, Europäisches Vertragsrecht. Druga izdaja, Mohr Siebeck, Tübingen 2015.
- Helmut Koziol, Peter Bydlinski, Raimund Bollenberger: Kurzkommentar zum ABGB. Tretja izdaja, Springer, Dunaj 2010.
- Janez Kranjc: Primeri iz rimskega prava. Tretja izdaja, Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 2013.
- Janez Kranjc: Rimsko pravo. Prva izdaja, GV Založba, Ljubljana 2008.
- Vera Isabella Langer: Laesio enormis: Ein Korrektiv im Römischen Recht. Tectum, Marburg 2009.
- Marijan Pavčnik: Teorija prava: prispevek k razumevanju prava. Tretja izdaja, GV Založba, Ljubljana 2007.
- Nina Plavšak, Miha Juhart, Renato Vrenčur: Obligacijsko pravo: splošni del. GV Založba, Ljubljana 2009.
- Peter Rummel: Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch, Band I. Druga izdaja, Manz, Dunaj 1990.
- Franz Jürgen Sacker (ur.): Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band I. Peta izdaja, C. H. Beck, München 2006.
- Reiner Schulze, Fryderyk Zoll: European Contract Law. Beck, München 2016.
- Michael Schwimann (ur.): Praxiskommentar zum Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch, Band V. Druga izdaja, Orac, Dunaj 1997.
- Reinhard Zimmermann: The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford University Press, Oxford 1996.

SREČA, TRAJNOSTNI RAZVOJ IN PRAVO

Senko Pličanič,

*univerzitetni diplomirani pravnik, doktor pravnih znanosti, profesor na
Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani*

1. TRAJNOSTNI RAZVOJ

1.1. Nastanek in razvoj načela trajnostnega razvoja

V preteklosti je gospodarska rast temeljila na **nezmernem** izkoriščanju in onesnaževanju okolja. Podlaga za to je bilo prepričanje o neomejenosti naravnih virov oziroma odsotnost zavesti o škodljivosti takšnega pretiravanja pri poseganju v okolje. Danes se soočamo z rezultatom takšnega odnosa do okolja. Zaradi vse večje onesnaženosti in izčrpavanja okolja so vse bolj ogroženi počutje in zdravje ljudi ter kakovost življenja, pa tudi preživetje.

V iskanju rešitve tega problema se je oblikoval drugačen ekonomski in socialni model od do zdaj prevladujočega, to je model »trajnostnega razvoja«. Ta pomeni gospodarsko rast, vendar brez nezmerne poseganja v okolje (njegovega uničevanja).¹

Trajnostni razvoj je politični dogovor o modelu družbene preobrazbe, ki naj bi ga čim prej uresničili v vseh državah sveta. Nastal je pred skoraj tremi desetletji (1992) v Rio de Janeiru.²

Temeljni cilj tega dogovora je doseči takšno družbeno preobrazbo, v kateri bi ohranili usmeritev (naše civilizacije) v gospodarsko rast, vendar hkrati ohranjali okolje.³

¹ C. Merchant, nav. delo.

² Ta dogovor je zajet v t. i. Deklaraciji Rio, sprejeti leta 1992 v Rio de Janeiru (Declaration of the UN Conference on Environment and Development).

³ Na podlagi omenjene deklaracije je bil pripravljen tudi akcijski program za doseganje ciljev iz deklaracije, t. i. Agenda 21.

Načelo sestavljajo *trije sklopi*.

Prvi se nanaša na **varovanje okolja**. Izhaja iz dejstva, da smo ljudje okolje preveč onesnažili in izčrpali. Tako zelo, da so zaradi tega resno ogroženi naše zdravje, počutje in kakovost življenja. Zato je treba narediti vse, da okolja ne bomo več tako nezmerno onesnaževali in izkoriščali. Drugače kot do zdaj mora naš cilj biti varovanje okolja.

Drugi sklop se nanaša na nas, **ljudi**. Izhaja iz dejstva, da je gospodarska rast oziroma da je gospodarski razvoj (in s tem povezan čim višji materialni standard) eden ključnih ciljev, h katerim težimo. Še več, gre za enega od temeljev naše – zahodne – civilizacije. Zato je naš cilj narediti vse, da bomo lahko ta cilj uresničevali še naprej. Ker pa je gospodarska rast bila in še vedno je neposredno povezana ravno s poseganjem v okolje (v njem pridobivamo surovine za različne izdelke; vanj odlagamo odpadke, ki jih proizvedemo) in ker se hkrati zavedamo, da smo bili v preteklosti nezmerni pri svojem poseganju v okolje, pa si želimo uresničiti oboje – torej tako gospodarsko rast kot zmernejše poseganje v okolje.

V okviru drugega sklopa je še posebej pomembno dvoje:

1. Naš cilj je čim višji materialni standard oziroma rezultate gospodarske rasti omogočiti (zagotoviti) **vsem ljudem** tega sveta. Seveda ne za vse enakega, vendar pa si želimo zmanjšati razlike med bogatimi in revnimi oziroma med bolj in manj razvitimi ter zlasti **odpraviti revščino**.
2. Naš cilj pa je tudi **prihodnjim rodovom** zagotoviti možnost gospodarskega razvoja in s tem povezano zadovoljevanje materialnih potreb (t. i. medgeneracijska solidarnost).

Tretji sklop se nanaša na gospodarski razvoj, na **gospodarsko rast**. Ta sklop je ključen, ker je naša želja po materialnih dobrinah, lahko bi rekli »obsedenost«⁴ z materialnim,⁴ povzročila problem, ki ga zdaj poskušamo rešiti – to je zelo onesnaženo in izčrpano okolje. Prav tako je to eden glavnih razlogov za revščino.⁵

Naš cilj je torej omogočiti čim večjo gospodarsko rast in zagotoviti dostop do materialnih dobrin vsem ljudem (odpraviti revščino) – in to zdaj in v prihodnosti. Vse to pa tako, da bomo pri poseganju v okolje odslej zmerni – da bomo torej okolje manj onesnaževali in ga manj izčrpavali. Da bomo torej svojo željo po materialnih dobrinah, po zadovoljevanju materialnih potreb ure-

⁴ N. Klein, nav. delo (2014).

⁵ Primerjaj J. D. Sachs, nav. delo.

sničevali drugače kot do zdaj – v razmerju do okolja zmerneje. V razmerju do soljudi pa z več solidarnosti (do revnih slojev in do prihodnjih rodov).

Zavedati se moramo, da je trajnostni razvoj nastal kot **načrt ukrepanja v sili** (angl. *exit plan*): ob spoznanju, da smo ljudje okolje tako zelo onesnažili in izčrpali, da to že zelo resno ogroža kakovost našega življenja, naše zdravje in tudi preživetje.⁶

Že omenjena skrb za prihodnje generacije je bila seveda prav tako prisotna ob oblikovanju načela trajnostnega razvoja.

Vendar pa je bil ta vidik, tako kot skrb (bogatih oziroma »bolj razvitih«) za druge (revne oziroma »manj razvite«), zelo verjetno podrejen glavnemu nagibu za oblikovanje tega načela. To pa je zavarovanje obstoječega načina življenja (obstoječe kakovosti življenja) bogatih oziroma »bolj razvitih«. Torej ohraniti bistvo naše civilizacije – to je čim večjo gospodarsko rast in hkrati zaščititi okolje tako, da naši posegi vanj ne bi več ogrozili kakovosti našega življenja in našega zdravja. Seveda so ti bogati oziroma »bolj razviti«, da bi za ukrepanje pridobili tudi revne oziroma »manj razvite«, morali načrtu ukrepanja dodati še ta vidik. Da bi lahko »mirno spali«, pa še tistega o skrbi za prihodnje generacije.⁷

Trajnostni razvoj je, kot smo videli, zelo ambiciozen načrt. Hkrati pa, ne glede na nagibe njegovih ustvarjalcev, celovit in nujen samoohranitveni načrt. Naša se natanko na vse tri glavne probleme človeštva, torej na onesnaženo in izčrpano okolje, na vse večji obseg revščine in na vse večje razlike med bogatimi in revnimi; na vse bolj negotov položaj prihodnjih rodov in na nezmernost pri zadovoljenju materialnih potreb (obsedenost z materialnim napredkom). Glede na stanje vseh omenjenih problemov – ti so akutni – je jasno, da moramo ukrepati takoj.

V treh desetletjih po oblikovanju načela trajnostnega razvoja je to iz (za marsikoga neuresničljive) politične deklaracije postalo **splošno sprejet okvir sprememb** na vseh družbenih področjih. Dodaten »pospešek« je integraciji trajno-

⁶ Primerjaj J. Salzman in T. H. Barton, nav. delo, str. 32–34, in C. Stone, nav. delo, str. 115–124.

⁷ V letih po oblikovanju načela trajnostnega razvoja (ko lahko ugotovimo, da se načelo trajnostnega razvoja v vsakdanjem življenju še ni uresničilo – o tem več v nadaljevanju razprave) se zdi, kot da je bil ta t. i. socialni vidik načela trajnostnega razvoja zgolj »stranski produkt« – glavni *ratio* je verjetno bil: če želimo ohraniti okolje, morajo to narediti vsi ljudje tega sveta (okolje je skupno, globalno), in če obstajajo revni, ki nimajo za preživetje, potem od njih ne moremo pričakovati, da bodo pazili na okolje – torej moramo nekaj narediti tudi z revnimi.

stnega modela v vsa področja človekovega življenja dalo spoznanje o nujnosti ukrepanja (tudi) zaradi grozečih podnebnih sprememb.⁸

Glede na pomembnost prava je bilo že pri oblikovanju trajnostnega modela v Riu jasno, da bo treba za njegovo uresničenje **preoblikovati tudi pravo**. V teh treh desetletjih je tako večina držav trajnostni model vključila v svoje ustave.⁹

Še posebej resno se je, gledano primerjalno, temu cilju zavezala EU, kar je razvidno iz večine ustanovnih aktov EU, konkretnije pa o pomenu, ki ga EU pripisuje trajnostnemu razvoju, priča vrsta *policy* aktov EU¹⁰ (zadnji je veljavni Europe 2020: A European Strategy for smart, sustainable and inclusive growth¹¹) ter (na tem področju) izredno obsežno pravo EU.

Razvil se je (v EU in tudi drugod) **obsežen korpus prava**, z vrsto povsem novih pravnih institutov, kot so presoja vplivov na okolje,¹² okoljska odškodninska odgovornost,¹³ z vrsto novih ekonomskih oziroma tržnih instrumentov kot so označevanje izdelkov z znakom za okolje, trgovanje s pravicami do emisije CO in drugi.¹⁴

Velik napredek je tudi vstop javnosti v procese (pravnega) odločanja o posegih v okolje z Aarhuško konvencijo, ki javnosti zagotavlja pravico do okoljskih informacij in pravico do sodelovanja v postopkih pravnega odločanja o posegih v okolje.¹⁵

Danes je to pravno področje eno najbolj obsežnih in tudi kompleksnih pravnih področij, ki pa je skoraj v celoti namenjeno »le«¹⁶ enemu od treh ciljev trajnostnega modela, to je **varovanju okolja** oziroma **omejevanju dosedanje nezmernosti pri posegih vanj**.

⁸ Primerjaj N. Klein, nav. delo (2014).

⁹ Glej o tem podrobneje v S. Pličanič, nav. delo (2003), str. 97–111.

¹⁰ Podrobneje o trajnostnem razvoju v okoljski politiki EU glej M. Bahr, nav. delo.

¹¹ Glej podrobneje <www.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%202007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (18. 7. 2015).

¹² V slovenskem pravu celovita presoja vplivov na okolje in presoja vplivov na okolje – ureja ju Zakon o varstvu okolja – ZVO-1 (Ur. l. RS, št. 41/04, 17/06 – ORZVO187, 20/06, 28/06 – skl. US, 49/06 – ZMetD, 66/06 – odl. US, 33/07 – ZPNačrt, 57/08 – ZFO-1A, 70/08, 108/09, 48/12, 57/12, 92/13, 38/14, 37/15), v členih 40 do 67.

¹³ V slovenskem pravu odgovornost za sanacijo in preprečevanje okoljske škode – to ureja ZVO-1 v 110.a in 111. členu.

¹⁴ Glej podrobneje o slovenskem pravu, povezanim s trajnostnim razvojem (ki se nanaša na varovanje okolja), v S. Pličanič, nav. delo (2010).

¹⁵ Glej o tem podrobneje prav tam, str. 182–192.

Glede na stanje okolja ob oblikovanju trajnostnega modela pred tremi desetletji (zelo onesnaženo in izčrpano) je takšen razvoj seveda logičen. Večina energije je morala biti namenjena preprečevanju nadaljnjega »uničevanja« okolja.

Pravo trajnostnega razvoja, kakršnega poznamo danes, je torej skoraj v celoti **pravo varstva okolja**. To pa lahko na kratko označimo kot **pravo »omejevanja«** – zlasti gospodarstva (za katerega sta raba in onesnaževanje okolja *conditio sine qua non*).

Ker smo ljudje v razmerju do okolja v preteklosti presegli vse meje, je jasno, da do sprememb ne more priti, če se ne bomo **samo-omejili**. Vendar pa se ta samoomejitev nanaša na naše **pretiravanje** v poseganju v okolje, in ne na poseganje samo. To se nanaša tako na onesnaževanje kot na rabo okolja.

Ko gre za rabo, ta samoomejitev pomeni prehod na trajnostno rabo okolja (naravnih virov). Raba je trajnostna, če je zmerna. Ko gre za rabo okolja (naravnih virov), je pomembna preusmeritev z obstoječe rabe neobnovljivih virov energije (fosilna goriva, premog) k obnovljivim virom energije (veter, sonce idr.). Razlogov za to je več. Po eni strani uporaba neobnovljivih virov energije povzroča izpuste CO₂, zaradi česar prihaja do globalnega segrevanja in z njim povezanih posledic (podnebne spremembe). Po drugi strani pa se zaloge neobnovljivih virov energije hitro zmanjšujejo. Za našo civilizacijo, katere energetski temelj so neobnovljivi viri energije,¹⁶ je poleg popolne odvisnosti od teh virov energije značilna tudi energetska potratnost. Ta temelji na iluziji nepretrganega napredka in skoraj popolni odsotnosti samoomejevanja.¹⁷ Zato je eden od ciljev prava tudi zmanjšanje rabe energije.

V okvir manjše potratnosti v razmerju do okolja poleg učinkovitejše rabe energije spada tudi učinkovitejša raba različnih snovi (delov okolja) v različnih proizvodnih procesih in v potrošnji.

Glavni cilj prava je preprečiti (čezmerno) obremenjevanje okolja oziroma doseči zmanjšanje njegovega obremenjevanja.

Z njim tesno povezana cilja sta doseči ohranjanje obstoječe kakovosti okolja (kjer je ta dobra) in izboljševati kakovost okolja (kjer je ta slaba). S tem ciljem pa so tesno povezani tudi odpravljanje posledic obremenjevanja okolja, izboljšanje porušenega naravnega ravnovesja in ponovno vzpostavljanje njegovih regeneracijskih sposobnosti. Ti cilji se nanašajo na okoliščine, ko zaradi čezmerne obremenitve okolja nastanejo negativne posledice (npr. onesnažena podtalnica) in je te treba odpraviti.

¹⁶ Za našo civilizacijo je uveljavljena tudi oznaka *fossil fuels based civilisation*, ki jo uporablja npr. Rifkin (J. Rifkin, nav. delo (1980)).

¹⁷ Glej podrobneje v S. Pličanič, nav. delo (2003), str. 43.

Precej manj energije pa je bilo v teh treh desetletjih namenjene drugim ciljem trajnostnega modela, to je **spodbujanju preusmeritve gospodarstva iz nezmernege v zmerno poseganje v okolje** (s čimer »poskrbimo« tudi za prihodnje rodove) in **odpravi revščine**.¹⁸

Dejstvo je namreč, kot smo že omenili, da je poseganje v okolje temelj gospodarstva (njegov produkt so materialne dobrine). To je, lahko bi rekli, »naravna zakonitost«.

Posebnost zahodne civilizacije pa je naša »obsedenost« z materialnimi dobrinami.¹⁹ In ta obsedenost poganja gospodarstvo.²⁰ Zaradi nje smo bili v razmerju do okolja nezmerni – ker smo hoteli več in še več ...

Če torej želimo doseči glavni cilj trajnostnega modela, to je ohraniti okolje in *hkrati* proizvajati materialne dobrine, je jasno, da **ni dovolj samo omejiti poseganja v okolje in hkrati ne poseči v omenjeno obsedenost**. Potreba po materialnih dobrinah in s tem povezano gospodarstvo je prav tako »naravna zakonitost«. Tisto, kar je nesprijemljivo in kar je glavni razlog uničenja okolja (in tudi glavni razlog revščine), je ravno ta obsedenost oziroma nenasitnost.

Ko gre za **preusmeritev gospodarstva**, je do premika prišlo ob spoznanju, da moramo hitro ukrepati zaradi vse večjih podnebnih sprememb.

Do teh prihaja zaradi višanja temperature, do te pa zaradi izpustov toplogrednih plinov (CO₂ in drugih) pri različnih (zlasti gospodarskih) dejavnostih. Glavni cilj ukrepanja je tudi, ko gre za ta, v zadnjem času najbolj izpostavljen okoljski problem,²¹ omejevanje, in sicer omejevanje izpustov toplogrednih plinov, s ciljem, da bi se ti izpusti znižali (zlasti CO₂).²²

Znižanje izpustov CO₂ pa najlažje dosežemo tako, da se, ko gre za energijo, ki jo potrebujemo, preusmerimo z neobnovljivih virov energije (nafta, zemeljski plin, premog) k obnovljivim virom energije (les, sonce, voda, veter idr.). Zato pravo usmerja in spodbuja gospodarstvo (ter posameznike) k uporabi obnovljivih virov energije.

¹⁸ Primerjaj C. Stone, nav. delo (2010), str. 125–137.

¹⁹ N. Klein, nav. delo.

²⁰ Ta obsedenost se izraža s temeljnim ciljem podjetij – to je čim večjim dobičkom. Težava ni v prizadevanju za dobiček, temveč v tem, da pri tem nimamo mere – hočemo več in več ...

²¹ Problemi se nanašajo na vse dele okolja, posebej naj poudarim problem onesnaženosti (zlasti podzemnih) voda, onesnaženost prsti, propadanje gozdov in ogroženost velikega števila živalskih in rastlinskih vrst.

²² Glej podrobneje S. Pličanič, nav. delo (2010), str. 546–701.

To nedvomno je premik od (zgolj) omejevanja posegov v okolje tudi k preusmeritvi gospodarstva.

Vendar pa tudi **s tem še vedno nismo posegli v bistvo problema**, to je v nagib, ki poganja gospodarstvo: v omenjeno obsedenost oziroma nenasitnost z materialnimi dobrinami.

Naslednji korak v smeri preusmeritve gospodarstva je povezan s spodbujanjem tistih gospodarskih dejavnosti, ki temeljijo na ohranjanju okolja, in ne na (nezmernem) poseganju vanj. Še več – te naj bi v prihodnje predstavljale hrbtenico gospodarstva. Gre za t. i. »**zelene**« **gospodarske dejavnosti** (angl. *green economy*).

»Zeleno gospodarstvo« so gospodarske dejavnosti, katerih bistvo je v ohranjanju okolja (te dejavnosti so npr. zeleni turizem, zeleno kmetijstvo, zeleni promet, zeleno gradbeništvo, ki temelji na uporabi lesa kot obnovljivega naravnega vira, zelena energetika, ki temelji na proizvodnji energije na podlagi obnovljivih virov energije, idr.).

Za druge gospodarske dejavnosti (imenujmo jih »klasične«), ki temeljijo na poseganju v okolje, pa »zeleno« pomeni večjo zmernost pri poseganju v okolje. To naj bi dosegli z boljšim (državnim) upravljanjem z okoljem (naravnimi viri), ekonomskimi instrumenti, ki naj bi spodbujali večjo zmernost pri poseganju v okolje (npr. plačilo za onesnaževanje okolja, znak za okolje idr.), z večjo podporo tehnološkim in drugim inovacijam, ki podjetjem omogočajo večjo zmernost pri poseganju v okolje, in drugimi instrumenti.

V zadnjih letih v svetu prevladuje mnenje, da bo mogoče temeljni cilj trajnostnega razvoja, to je ohraniti okolje in *hkrati* proizvajati materialne dobrine, doseči s preusmeritvijo v zeleno gospodarstvo.²³ To naj bi bilo tudi glavno »orodje« za **odpravo revščine**.²⁴ Zato postaja v zadnjih letih zeleno gospodarstvo vse bolj sinonim za trajnostni razvoj.

²³ Na globalni ravni v tej smeri deluje OZN. Glej podrobneje: poročilo UNEP/ILO, Working towards sustainable development – Opportunities for decent work and social inclusion in a green economy; <www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&e-source=s&source=web&cd=9&ved=0CGsQFjAI&url=http%3A%2F%2Fcapacity4dev.ec.europa.eu%2Fsystem%2Ffiles%2Ffile%2F02%2F10%2F2012_-_1800%2Finfosheet_green_economy_green_jobs_report_-_unep_ilo_july_2012.pdf&ei=4YWSVb7oLeG8ygOyoYUw&usg=AFQjCNEKg9PYdLLdlJ7pyTS-O7EeybUdYQ&sig2=UWfsqxD-FRHvj7LaEAoonSQ> (18. 7. 2015). V tej smeri deluje tudi EU. Glej podrobneje Europe 2020: A European Strategy for smart, sustainable and inclusive growth; <<http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>> (18. 7. 2015).

²⁴ Glej podrobneje v P. N. King, nav. delo (2010).

Ko gre za vprašanja naravnosti, nagiba, gonila gospodarstva (obsedenosti z dobičkom), **tudi ta korak še ne pomeni soočenja z bistvom problema**. Tudi pri teh je nagib oziroma gonilo – sama usmeritev, filozofska podlaga – ekonomije enako kot do zdaj – to je »čim več«.

Vendar pa je mogoče reči, da je z naslonitvijo na zeleno gospodarstvo narejen pomemben korak na poti k bistvu problema, to je k pretirani naravnosti naše civilizacije (gospodarstva) k materialni dimenziji našega bivanja. Čeprav je gonilo tega dela gospodarstva enako (čim več!), pa se ta »čim več« dosega z zmernostjo pri posegih v okolje (npr. ekološko kmetijstvo) ali celo z ohranjanjem okolja oziroma ne-poseganjem vanj (npr. ekološki turizem).

»Čim več« torej temelji na zmernosti pri posegih v okolje, in ne na nezmernosti kot do zdaj.

V zadnjih desetletjih smo priča še enemu procesu, ki je izjemnega pomena za uresničenje ciljev trajnostnega razvoja, to je **ogromnemu tehnološkemu napredku**. Še posebej pomemben je napredek na področju informacijskih tehnologij.²⁵

Tehnološki napredek gospodarstvu omogoča, da je (ob ohranjeni usmeritvi v »čim več«) pri poseganju v okolje bolj »učinkovito«. To pa pomeni, da nam tehnologija omogoča, da proizvajamo materialne dobrine, ki jih potrebujemo za zadovoljevanje svojih potreb (hrana idr.),²⁶ z zmernejšim poseganjem v okolje. Ob vseh drugih spremembah nam pri uresničenju ciljev trajnostnega razvoja lahko torej veliko pomaga tudi tehnologija.

V tesni povezavi s preusmeritvijo gospodarstva v »zeleno« je tudi v svetu danes prevladujoče stališče, da je za uresničitev trajnostnega razvoja nujna **aktivna vloga države in lokalnih samoupravnih skupnosti**.²⁷

To pomeni, da je mogoče trajnostni razvoj uresničiti le s ciljnim vodenjem države v tej smeri. Eno glavnih »orodij« države pri tem pa mora biti jasna vizija, jasen načrt trajnostnega razvoja, ki ga bodo država in lokalne samoupravne skupnosti uresničevale z vsemi sredstvi, ki so jim na voljo. Ta sredstva so: **pravna regulacija in pospeševalna oziroma promocijska dejavnost** (v tem okviru so zlasti pomembni ozaveščanje, izobraževanje in usposabljanje – za trajnostni razvoj).

²⁵ Glej podrobneje o razvoju tehnologije in možnostih, ki jih ta ponuja človeštvu, v R. Kurzweil, nav. delo.

²⁶ Kot primer (za zdaj še spornega) tehnološkega napredka naj omenim gensko spremenjene organizme. Ti omogočajo proizvodnjo večjih količin hrane z veliko manjšimi posegi v okolje (z veliko manjšim obsegom pesticidov in drugih kemikalij) kot do zdaj.

²⁷ Primerjaj J. D. Sachs, nav. delo, str. 481–505.

Prevladalo je tudi stališče, da je aktivna vloga države nujna – ni mogoče usmerjati družbe v trajnostni gospodarski razvoj, če se pri tem zanašamo le na delovanje trga.²⁸ To je pokazala zgodovina.²⁹

Danes zato večinoma ni sporno, da je v sodobnih tržnih gospodarstvih aktivna vloga države neizogibna³⁰ – razlike so le v tem, kako obsežna je državna intervencija.³¹

Ob tem naj dodam še vse bolj prevladujoče prepričanje, da sta za uveljavitev spremenjene, torej aktivne vloge države pri uveljavljanju trajnostnega gospodarskega razvoja nujni ozaveščena javnost in njena aktivna vloga – le s pritiskom javnosti na oblast bo mogoče uveljaviti trajnostni gospodarski razvoj.³²

V času po oblikovanju trajnostnega modela v Riu torej lahko govorimo o velikih premikih pri oblikovanju drugačnega ekonomskega in socialnega modela v večini držav v razmeroma kratkem času (23 let).

1.2. Uresničitev trajnostnega razvoja – zakaj smo (bili) neuspešni?

1.2.1. Neuspeh pri uresnitvi trajnostnega razvoja

Vendar pa – se je kaj spremenilo v realnosti, v vsakdanjem življenju? Je okolje manj onesnaženo in izčrpano? Je na svetu manj revščine in so razlike med bogatimi in revnimi manjše?

Žal moramo ugotoviti, da se v realnosti ni spremenilo veliko, če sploh kaj.

V zadnjih desetletjih je zaradi opisanih družbenih sprememb v svetu vse več podjetij, ki se ukvarjajo z zelenim gospodarstvom, vse več socialnih podjetij in drugih iniciativ, ki so usmerjene k ozaveščanju ljudi in spodbujanju aktivne udeležbe v procesih političnega in pravnega odločanja (v zvezi s trajnostnim razvojem) in k odpravljanju razlik med bogatimi in revnimi ter k zmanjševa-

²⁸ Primerjaj npr. N. Klein, nav. delo (2014).

²⁹ Glej podrobneje v H. Latin, nav. delo, in D. A. Tarlock, nav. delo.

³⁰ Glej podrobneje S. Breyer, nav. delo, str. 15–35, in A. Przeworski, nav. delo. Glej tudi B. Bugarič, nav. delo, str. 10. Primerjaj tudi J. D. Sachs, nav. delo, str. 502. Primerjaj tudi N. Klein, nav. delo (2014).

³¹ V zvezi z različnimi socialnimi teorijami naj omenim neoliberalizem (ki teži k zmanjšanju vloge države), ki je danes (v zahodnih in tudi tranzicijskih državah) prevladujoč, in različne alternative neoliberalizmu, od katerih naj opozorim na t. i. (angl.) *anti-necessity* socialno teorijo oziroma projekt (angl.) *empowered democracy*. Podrobneje o tem glej B. Bugarič, nav. delo.

³² N. Klein, nav. delo, str. 120–161.

nju revščine (tudi z vse večjim vključevanjem revnih – njihovim zaposlovanjem – v različnih gospodarskih dejavnostih).³³

Vendar pa po drugi strani podatki jasno kažejo, da se stanje okolja ves čas slabša,³⁴ prav tako se večja obseg revščine in razkorak med bogatimi in revnimi.³⁵

Srečanja kot so Rio+10 (v Johannesburgu v Republiki Južni Afriki leta 2002) in Rio+20 (v Rio de Janeiru leta 2012) jasno kažejo, da se nosilci politične oblasti tega dobro zavedajo. Najbrž ni pretirano reči, da se večina (mrzlično) trudi najti načine, ki bi nam (končno) omogočili uresničiti cilje trajnostnega razvoja.³⁶

Zakaj smo bili torej, kljub velikemu napredku v zadnjih desetletjih, pri uresničitvi ciljev trajnostnega razvoja do zdaj neuspešni? Kaj torej manjka v tem velikem in vse večjem valu trajnostne »energije«?

To, kar manjka, je, da se zavemo, da ves ta čas, ko smo iskali načine in poti k uresničitvi ciljev trajnostnega razvoja, **nismo videli bistvenega mehanizma**, zaradi katerega smo uničevali okolje (in ga še).

Kateri so **vzvodi**, zaradi katerih nismo pri poseganju v okolje poznali nobene mere? Kateri so tisti vzvodi, zaradi katerih nam je (bilo) malo mar za soljudi?

In kaj je tisto **temeljno gonilo**, zaradi katerega smo (bili) tako obsedeni z materialnim?

1.2.2. Prvi razlog neuspeha – še vedno prevladujoči antropocentrizem

Eden pomembnih vzvodov za naš uničevalski odnos do okolja je naše prepričanje, da smo ljudje gospodarji narave, več vredni od preostalih živih bitij (ži-

³³ Glej npr. Poročilo OECD o zeleni gospodarski rasti iz leta 2014; <www.oecd.org/gre-engrowth/greengrowthindicators.htm> (18. 7. 2015). Glej tudi Green Economy: Measuring Progress Towards a Green Economy – poročilo UNEP iz leta 2012; <www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/research_products/MeasuringProgress.pdf> (18. 7. 2015).

³⁴ Glej poročilo European Environment Agency iz leta 2015 – SOER: The European Environment: State and Outlook 201; <www.eea.europa.eu/soer> (18. 7. 2015). Glej tudi podatke organizacije The World Revolution; <www.worldrevolution.org/projects/globalissuesoverview/overview2/EnvironmentNew.htm> (18. 7. 2015). Za Slovenijo glej podatke Umanotere: Za zeleni razvojni preboj – Plan B za Slovenijo 4.0: Prispevek za strategijo razvoja Slovenije 2014–2020; <www.planbzaslovenijo.si/upload/SRS/plan-b-zeleni-razvojni-preboj.pdf> (18. 7. 2015).

³⁵ Glej podatke o revščini in lakoti organizacije The Hunger Project – Know Your World: Facts About Hunger And Poverty; <www.thp.org/knowledge-center/know-your-world-facts-about-hunger-poverty/> (18. 7. 2015).

³⁶ Glej resolucijo OZN 66/288 The Future We Want (Rio+20); <www.daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/10/PDF/N1147610.pdf?OpenElement> (18. 7. 2015).

vali in rastlin) in seveda nežive narave, da smo vrhunec v »verigi bivajočega«, torej **antropocentrizem**.

To prepričanje je zelo globoko zakoreninjeno v naši civilizaciji. Njegove korenine ležijo v njenih temeljih – v **starogrški kulturi, v krščanstvu in v razsvetljenstvu**.³⁷

Medtem ko je v poljedelskih civilizacijah, ki so nastale v obdobju po zadnji ledeni dobi, torej po letu 8.000 pr. n. št.,³⁸ še vedno prevladovala predstava okolja (narave) kot matere, ki prehranjuje in ki ji ljudje ne smejo vladati, pač pa morajo živeti z njo v harmoniji,³⁹ danes naša civilizaciji temelji na antropocentrizmu.

Ta izvira iz starogrškega (filozofskega) obrata »od kozmosa k anthroposu«, torej začetka »filozofije človeka«. *Mišljenje*, torej človek, je postalo »mera in merilo vrednosti za vse stvari«.⁴⁰

Takšen pristop predstavlja eno temeljnih izhodišč *novoveške* filozofije in kulture ter s tem seveda tudi enega od temeljev v zgradbi danes prevladujoče kulturne paradigme. Temeljna značilnost omenjene filozofije (in kulture) je v tem, da odgovore na ontološka, epistemološka in etična vprašanja išče *samo* v človekovem *umu* oziroma *mišljenju*, zato jo bom imenoval **filozofski antropocentrizem**.⁴¹

³⁷ Glej podrobneje o genezi antropocentrizma v S. Pličanič, nav. delo (2003), str. 17–51.

³⁸ Najbolj znane so sumerska, staroegiptovska in asirska civilizacija na območju »plodne polmeseca«, to je ob rekah Tigris, Evfrat in Nil; arijska civilizacija ob reki Ind ter azteška (še prej pa tolteška), majevska in inkovska civilizacija na območju Srednje in Južne Amerike.

³⁹ Podrobneje o predstavi narave kot »matere, ki prehranjuje« (angl. *nurturing mother*) v religijah »agrarnih civilizacij« C. Merchant, nav. delo.

⁴⁰ F. Hegel, nav. delo, str. 29.

⁴¹ S tem izrazom želim razmejiti med antropocentrizmom v posokratski *filozofiji* stare Grčije, ki je sicer predstavljal izhodišče novoveškega filozofskega antropocentrizma, ni pa imel večjega vpliva na razmerje starogrškega človeka do okolja in vsakdanjem življenju (v starogrški kulturi je v vsakdanjem življenju, tako kot tudi pozneje v srednjeveških družbah do industrijske revolucije, prevladoval ekocentrizem); med *religioznim* – židovsko-krščanskim antropocentrizmom srednjega veka, ki merilo vseh stvari sicer vidi v Bogu (in ne v človeku) – v človeku pa gospodarja narave na Zemlji (vendar je tudi v srednjem veku v vsakdanjem življenju še vedno prevladovalo organsko oziroma ekocentrično razumevanje narave); in nazadnje *kartezijanskim* (najprej tudi samo filozofskim) antropocentrizmom novega veka – ki privede, skupaj z razvojem znanosti in tehnologije, do agresivnega razmerja človeka do okolja in ki ni več prisoten samo na filozofski ali religiozni ravni, temveč postane prevladujoča (kartezijanska) kulturna paradigma. To pomeni, da je postal antropocentrizem (človekova brezobzirnost) prevladujoč v vsakdanjem življenju.

Vzpon grške filozofije pomeni tudi rojstvo nove metode spoznavanja,⁴² rojstvo abstraktnega, logičnega, analitičnega, torej *umskega* spoznanja – mišljenja, ki je tako usodno vplivalo na razvoj zahodne civilizacije.⁴³

Ujetost zahodne filozofije v povzdigovanje uma (kot načina spoznavanja resničnosti) je pričakal »oče« novoveške filozofije Rene Descartes, katerega mehanicistična filozofija je, skupaj z židovsko-krščanskim religioznim antropocentrizmom,⁴⁴ *odprla vrata ločitvi človeka od preostale narave*.

Izhodišče Descartesove filozofije⁴⁵ je iskanje *gotovosti* vedenja,⁴⁶ zato se je najprej usmeril k epistemološkim vprašanjem. Človekov um (razum) je z uporabo analitične metode redukcije realnosti (metodični dvom) edini spoznavni vir (zanesljivega) vedenja. Iz racionalistične epistemologije pa je izšla Descartesova dualistična ontologija duha (uma) in materije (telesa), pri čemer je le-to videl v podobi stroja⁴⁷ ter takšno predstavo realnosti (antropomorfno) razširil na celotno naravo.⁴⁸

Filozofsko prepričanje o večvrednosti uma, lastnega samo človeku (v razmerju do intuitivnih načinov spoznavanja resničnosti), je postavilo človeka nad preo-

⁴² Človek spoznava na dva načina: umsko, torej na podlagi razuma in izkustva, ter intuitivno (integralno); Claude Levi-Strauss ju označuje kot »pozitivno« in »mitično« spoznavanje (citirano po W. Niskier, nav. delo, str. 107). O povezavi obeh načinov spoznavanja z novejšimi znanstvenimi odkritji glede funkcije človekovih možganov glej prav tam, str. 108–110.

⁴³ V istem obdobju, ko je v jonski Grčiji prevladal um, pa se je, na drugi strani planeta, razvila drugačna filozofija (gre za 6. in 5. stoletje pr. n. št.), zlasti v okviru taoizma. Temelj te filozofije je ravnotežje med materialnim in duhovnim, umom in intuicijo.

⁴⁴ Ta človekove posege v okolje vidi kot proces izboljšanja (kultiviranja) divje narave. V okolju so videli oviro, ki jo je treba premagati in si jo podrediti. Takšno razumevanje okolja je v popolnem nasprotju s podobo narave kot »matere, ki prehranjuje«.

⁴⁵ Za razumevanje Descartesove filozofije je treba upoštevati duhovni in socialni okvir, v katerem je živel. Pomembne so tri značilnosti njegovega časa. Prva je avtoritarna narava katoliške Cerkve; druga se nanaša na vzpon »nove« znanosti in pretese, ki so jih povzročila nova odkritja, tretja pa na nestabilnost, povzročeno z verskimi vojnami. Podrobneje glej R. C. Solomon in M. K. Higgins, nav. delo, str. 180–181.

⁴⁶ »Za resnico bom priznaval samo tisto, kar bom razvidno kot tako spoznal, in v svoje sklepe ne bom sprejel ničesar, kar ne bo mojemu umu tako jasno in razločno, da ne bom mogel imeti nobenega razloga za dvom.« R. Descartes, nav. delo (1957), str. 46.

⁴⁷ Takšna podoba telesa (materije) izhaja prav iz omenjene (redukcionistične) epistemologije. Gre po eni strani za redukcijo celote na njene sestavne dele, katerih značilnosti (funkcije) je mogoče z uporabo matematične metode izmeriti in opisati ter iz tako dobljenih rezultatov ugotoviti (spet matematično – sešteti) lastnosti celote. Ker je tako mogoče analizirati delovanje stroja, je, po Descartesu, na enak način mogoče opisati tudi delovanje (od duha/uma ločenega) telesa, materije oziroma celotne narave. Glej podrobneje R. Descartes, nav. delo (1988), str. 112–114.

⁴⁸ Podrobneje glej F. Capra, nav. delo (1983), str. 60, in R. C. Solomon in M. K. Higgins, nav. delo, str. 184–186.

stalo naravo in – skupaj z rojstvom sodobne znanosti in tehnologije ter spremenjenimi ekološkimi okoliščinami (industrijska revolucija) – privedlo do oblikovanja **kartezijanskega antropocentrizma**. V vsakdanjem življenju je človek vse bolj postajal uničevalec okolja.⁴⁹ To pa je pripeljalo do »smrti okolja (narave)«. ⁵⁰

Omenjeno podobo narave kot divjine so Evropejci ob stiku z drugimi, neevropskimi kulturami prenesli tudi nanje. Ob stiku z novo celino, Ameriko, je v evropski kulturi podoba »divjosti« narave vključevala tudi tam živeče »primitivne« civilizacije – Indijance (podobno v Avstraliji Aborigine itd.).

V zvezi s tem tako ni mogoče govoriti samo o antropocentrizmu zahodne civilizacije, temveč tudi o *evrocenризmu*. Tako kot je »divja narava« zahtevala kultiviranje oziroma vzpostavitev reda, so bili tudi ameriški Indijanci (oziroma pripadniki vseh »primitivnih« kultur, s katerimi je prišla v stik zahodna civilizacija) predmet kultiviranja oziroma civiliziranja. Osvajalci in krščanski misijonarji niso imeli razumevanja za svobodne »divjake« in nedotaknjene gozdove. Oboje je bilo treba civilizirati, to je iztrebiti.⁵¹

V do zdaj navedenem sem pokazal globoko zakoreninjenost antropocentrizma⁵² in kako je le-ta (in še vedno) pomembno vplival na našo **nezmernost** (ki je v svojem bistvu destruktivna) **v razmerju do okolja** in tudi na odnos Zahoda, torej »razvitega« sveta, do drugih – ne-zahodnih, nekrščanskih, nerazvitih itd. – kultur.

Hkrati je iz razprave jasno tudi, da dokler je antropocentrizem naša prevladujoča usmeritev v razmerju do okolja in do nezahodnih kultur, cilja trajnostnega razvoja ne bo mogoče uresničiti.

Zakaj?

Cilj trajnostnega razvoja je organizirati življenje človeštva tako, da bomo lahko materialne dobrine pridobivali (iz okolja) **trajnostno**. Kaj to pomeni? To pomeni, da bomo, kljub poseganju v okolje zaradi pridobivanja materialnih dobrin, okolje **dolgoročno ohranjali »zdravo«**. To pomeni, da ga bomo onesnaževali in izkoriščali le do tiste meje, do katere ga s tem ne bomo ogrozili

⁴⁹ Primerjaj W. Nisker, nav. delo, str. 108.

⁵⁰ »Le redukcija spoznavne dejavnosti na ‚racionalno‘ je omogočila obvladovanje narave (kako zelo smo jo obvladali, smo medtem že ugotovili).« A. Kaufmann, nav. delo, str. 73.

⁵¹ D. J. Forbes, nav. delo, str. 82.

⁵² V nadaljevanju razprave s pojmom antropocentrizem razumem, poleg prepričanja o človekovi izvzetosti iz narave in večvrednosti v razmerju do drugih živih bitij, tudi prepričanje pripadnikov zahodne civilizacije o večvrednosti te v razmerju to drugih (»primitivnih«, nekrščanskih itd.).

(uničili) – in s tem seveda ogrozili sebe (in prihodnjih rodov), svojega zdravja, počutja, preživetja.

To je mogoče le, če razumemo, da smo **vsi** ljudje (zahodni in nezahodni, kristjani in muslimani itd.) **del okolja**, in ne nad njim. Le če svoje razumevanje sebe in okolja uskladimo z dejanskim stanjem, z dejstvi oziroma naravnimi zakonitostmi na tem planetu. **Spoznati moramo, da smo se do zdaj motili.** To nam danes jasno kaže znanost, pa tudi (do zdaj pozabljena oziroma odrinjena) spoznanja in učenja drugih kultur.⁵³

Seveda pa nam je našo zmoto najboljše pokazalo skoraj uničeno okolje – to je (bil) zelo jasen znak, da je naš odnos do okolja napačen.

Če pa okolje razumemo zgolj kot objekt za zadovoljevanje svojih potreb in imamo do drugih kultur podoben odnos (če je naša usmeritev torej še vedno antropocentrična) ter se problema preveč onesnaženega in izčrpanega okolja lotevamo s te perspektive,⁵⁴ je logično, da so vsi takšni napor »impotentni«.⁵⁵

V teh treh desetletjih po Riu smo naredili veliko, imamo obsežno in vse bolj celovito pravo (pravo trajnostnega razvoja), ki z vrsto pravnih institutov poskuša omejiti dosedanje nezmernost pri posegih v okolje.

Vendar pa je duhovno ozadje prava še vedno antropocentrično. Ni prišlo do premika v dojetanju narave, ta je še vedno razumljena instrumentalno – kot okolje, ki služi človeku in ga je treba vzdrževati čistega oziroma drugače človekovemu udobju in zdravju primernega. Cilj prava je torej zagotoviti čisto človekovo okolje, zaradi človekovega zdravja in udobja.

Kriterij »varstva okolja« je tako samo človek in njegovo udobje oziroma zdravje, ne pa tudi »zdravje« živali in rastlin, cilj varstva okolja pa zagotovitev nemoženosti materialnega napredka.

»Ekološka racionalnost«, ki je spodbudila oblikovanje prava okolja oziroma prava trajnostnega razvoja, namreč ohranja svojo kartezijansko naravo. Cilj prava tako ni sprememba človekovih odnosov z okoljem, temveč zgolj, z oblikovanjem »varovalnih mehanizmov«, varstvo človekovega zdravja in udobja.

⁵³ O tem glej več v nadaljevanju razprave.

⁵⁴ Da je torej človekovo onesnaževanje in izkoriščanje okolja šlo predaleč in da moramo biti pri tem bolj racionalni. Morala, ki »nadzira« takšen človekov odnos do okolja, je utilitaristična, človekov odnos pa v temelju še vedno brezobziren in uničevalski – le bolj »racionalen«.

⁵⁵ K. Eder, nav. delo.

Ob takšnih izhodiščih je logična njegova »impotenca«,⁵⁶ ko torej v okolju (naravi) ni opaziti izboljšanja, prav nasprotno – obseg uničenja narave je vse večji.

Če je namreč antropocentrizem kot vrednostna podlaga človekovih odnosov z naravo pripeljal do uničenja narave, ni dvoma, da ekološki razlog, ki izhaja iz antropocentrične vrednostne podlage, ne more pripeljati do »obuditve narave«. Do njene obuditve lahko pripelje le vrednostna usmeritev in s tem pravo, ki bosta izhajala iz ekocentrične vrednostne podlage.

Potrebujemo torej novo, iz ekocentrične ontologije in etike izhajajoče pravo narave.⁵⁷

Ko govorimo o ekocentrizmu kot družbeni vrednostni usmeritvi in s tem temelju prava, je ključno, da se zavedamo, da je takšno **dejansko stanje v naravi**.

Znanstvena spoznanja (in znanja nezahodnih kultur) nam, kot je bilo že navedeno, jasno kažejo, da smo **vsi ljudje del okolja**, in ne nad njim.

Spoznanja kvantne fizike⁵⁸ govorijo o naravi kot spletu medsebojno soodvisnih živih in neživih bitij. Pri tem znotraj »skupnosti življenja« ni mogoče govoriti o hierarhični povezanosti, temveč o medsebojnem spletu soodvisnih ekosistemov, s človekom, ki opazuje, kot integralnim sestavnim delom. Ta spoznanja so bila pozneje potrjena tudi v drugih naravoslovnih znanostih.

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ O tem podrobneje v S. Pličanič, nav. delo (2003), str. 66–86.

⁵⁸ Kvantna fizika se ukvarja z zakonitostmi narave na ravni kvantov – delcev, manjših od atoma. O njenih ključnih spoznanjih, ki so usodno vplivala na oblikovanje nove znanstvene paradigme, izčrpno razpravlja F. Capra v svoji klasični študiji o vzporednicah med spoznanji kvantne fizike in taoizmom ter zen budizmom »The Tao of the Physics« ter v dodatku k zadnji izdaji omenjene študije (iz leta 1991) z naslovom »The Future of the New Physics«. Tukaj naj omenim le, da gre za vrsto za znanost (in filozofijo) izhodiščnih vprašanj, ki jih spoznanja kvantne fizike prikazujejo drugače, kot smo bili naučeni. Gre npr. za vprašanja razmerja med delom in celoto; vprašanja objektivnosti znanosti; vprašanje (ne)-hierarhičnosti narave; epistemološka vprašanja (gotovosti ali približnosti) virov vedenja (predvsem seveda vprašanje racionalne epistemologije). Z vidika, ki ga obravnavam, sta ključni spoznanje o enotnosti in medsebojni soodvisnosti vseh živih in neživih bitij ter spoznanje o njihovi inherentni nehierarhičnosti. Omenjeni spoznanji izhajata predvsem iz del Wernerja Heisenberga, Nielsa Bohra in Geoffreya Chewa. Izčrpno o posameznih eksperimentih, iz katerih izhajajo njihova spoznanja, glej v F. Capra, nav. delo (1991), str. 325–340. Iz njihovih eksperimentov izhaja, da je narava dinamična mreža medsebojno povezanih razmerij. Med njimi (med posameznimi deli) ni nikakršnih temeljnih entitet, z vidika dosedanje prepričanosti v vrhovnost (in zunanost – človek naravo opazuje od zunaj) človeka pa je ključno spoznanje, da je človek sestavni del kozmične mreže. Glej o filozofskih dimenzijah omenjenih odkritij tudi v W. Heisenberg, nav. delo.

Ta spoznanja dopolnjujejo spoznanja sodobne »znanosti življenja« o ključnih značilnostih življenja ter spoznanja o našem planetu kot o živem planetu.⁵⁹

Dokazujejo nam, da kljub umskosti in drugih, le človeku lastnih sposobnostih človek ni gospodar narave, temveč tako kot druga živa bitja vpet v medsebojno prepleteno nehierarhično in soodvisno skupnost naravnih bitij (»veliko verigo bivajočega«),⁶⁰ kot njen sestavni del.

Spoznanja kvantne fizike in drugih naravoslovnih znanosti so v temeljih zamažala mehanicistične temelje zahodne znanosti in predstavljajo temeljna izhodišča nove znanstvene paradigme,⁶¹ ki spreminja (znanstveno) podobo narave kot stroja, s človekom kot gospodarjem, v podobo narave kot spleta medsebojno povezanih in soodvisnih bitij.⁶²

Znanost (oziroma tehnologija), »paradni konj« **umskosti** zahodne civilizacije, ki je, skupaj z drugimi okoliščinami, soodgovorna za uničenje narave, se zdaj pojavlja v nasprotni vlogi – kot vir spoznanj o človeku kot delu narave ter tudi spoznanj o nujnosti vzpostavitve spoštljivih (obzirnih) odnosov z živalmi, rastlinami in neživim svetom.⁶³

Paradoksalno zdaj, po več kot dveh tisočletjih, ponovno prihajamo v stik z zakladnico znanj o sebi in našem mestu v okolju – po tem, ko so bile »sledi« tega znanja prisotne še ob samem pragu naše civilizacije – pri predsokratikih.⁶⁴

Hkrati pa zdaj spoznavamo tisto, kar so druge civilizacije spoznale že zdavnaj.⁶⁵

⁵⁹ Teorija Gaia, ki sta jo razvila James Lovelock in Lynn Margulis leta 1970 – več o tem glej v F. Capra, nav. delo (1996), str. 100 in nasl.

⁶⁰ Skupnost naravnih bitij je treba razumeti tudi širše, preko »meja« življenja – gre za prej omenjen pogled, ki Zemljo kot splet živih in neživih naravnih bitij vidi kot »živi, samoorganizirajoči se planet« (teorija Gaia).

⁶¹ Einstein, kot pionir kvantne fizike, v svoji avtobiografiji opisuje, da je doživel šok, ko se je soočil z novimi koncepti kvantne fizike, ki so pomenili prelom z dotedanjim newtonskim konceptom (podrobneje glej F. Capra, nav. delo (1991), str. 331).

⁶² Spoznanja »nove psihologije«, t. i. transpersonalne psihologije (najpomembnejša predstavnik sta Abraham Maslow in Stanislav Grof), pa spreminjajo tudi ustaljene predstave o človeku, predvsem o pomenu njegove duhovne dimenzije. Glej podrobneje S. Grof, nav. delo (1993).

⁶³ Glede na prepričljivost kartezijanske paradigme v zahodni civilizaciji ter glede na prepričanje, da je samo znanost vir objektivno veljavnega vedenja, je z vidika prepričljivosti ključnega pomena, da so nova spoznanja produkt znanosti. Primerjaj F. Capra, nav. delo (1983), str. 48.

⁶⁴ O tem podrobneje v S. Pličanič, 2003, str. 20 –23.

⁶⁵ Tako tudi B. Ošljaj, nav. delo, str. 80.

Pot do tu je tlakovana na eni strani z uničenjem okolja in uničenjem večine drugih, »primitivnih« civilizacij, po drugi strani pa z velikim materialnim napredkom.

Veliko bolj pa je vprašljivo, ali smo, glede na revščino in lakoto in vse večji razkorak med bogatimi in revnimi, dosegli tudi napredek v medčloveških odnosih.⁶⁶

Znanost danes ponovno (kot že v antični Grčiji) razumemo kot način spoznavanja »skrivnosti« oziroma zakonitosti narave, pri čemer je cilj spoznavanja iskanje zakonitosti, ki naj usmerjajo človekovo življenje, in ne dominacija oziroma brezobzirno izkoriščanje okolja.

V zadnjih desetletjih na podlagi omenjenih znanstvenih spoznanj nastaja nov pogled na naš odnos do okolja in na naše mesto v njem. Ta nov pogled, nova ekološka zavest se je najprej oblikovala v okviru družbenih gibanj,⁶⁷ pozneje pa vse bolj tudi v okviru etabrirane kulture.⁶⁸

Nastajajoča nova kultura je začela »odkrivati« izročila ne-evropskih (»primitivnih«) civilizacij, pa tudi duhovna izročila nekaterih mislecev Zahoda, ki jih je neustavljiv tok materialnega napredka odrinil na obrežje zgodovine.⁶⁹

Znanja in spoznanja zdaj že bolj ali manj uničenih »primitivnih« kultur (severnoameriških Indijancev, avstralskih Aboriginov in drugih)⁷⁰ postajajo, po dolгих stoletjih zaničevanja in posmeha, vse bolj cenjena in spoštovana in v marsičem predstavljajo neposredno izhodišče novonastajajoče zavesti in tudi njenega filozofskega osmišljanja.

⁶⁶ Vendar pa, čeprav se zdi, da je druga plat medalje sijoča (pustimo ob strani omadeževanost sijaja z uničenjem drugih kultur in narave), se moramo vprašati, ali je Zahod glede vprašanj *kakovosti življenja* v dveh tisočletjih res dosegel kaj bistvenega, nekaj, kar bi upravičevalo grozljivo ceno, ki so jo morale plačati druge kulture in okolje. Novejše antropološke študije namreč postavljajo pod vprašaj prepričanje o *progresivni* usmerjenosti zahodnih kultur. Ob primerjavi štirih segmentov človekovega življenja, to je materialnega življenjskega standarda, obsega prostega časa, stopnje socialne in ekonomske enakosti in obsega svobode in demokracije v sodobnih zahodnih kulturah in kulturah lovcev in zbiralcev (še obstoječih in preteklih), nikakor ni mogoče ugotoviti progresivnosti v razvoju zahodnih kultur. Podrobneje o tem v K. S. Sanderson, nav. delo (1995), str. 336–350.

⁶⁷ O tem glej podrobneje J. McCormick, nav. delo.

⁶⁸ Npr. D. H. Meadows, nav. delo.

⁶⁹ Znan je primer Frančiška Asiškega, največjega radikala v krščanski zgodovini, ki je poskušal odstraniti človeka z njegovega prestola nad stvarstvom ter vzpostaviti demokracijo vseh božjih bitij. Podrobneje o tem glej S. Pličanič, nav. delo (2003), str. 65.

⁷⁰ O uničevanju Indijancev glej antropološko študijo J. D. Forbes, nav. delo, in J. Weatherford, nav. delo.

Zahod vse bolj spoznava, da so tradicije »primitivnih« kultur, ki jih je s tako temeljitostjo uničeval, v tisočletjih nakopičeno človekovo vedenje⁷¹ o normah človekovega obnašanja, ki zagotavljajo ravnovesje med človekovimi potrebami in okoljem, katerega del je tudi sam.

Danes je splošno znano, da je (bila) ena ključnih značilnost nევropskih »ne-civiliziranih«⁷² kultur (predvsem severnoameriških Indijancev in avstralskih Aboriginov) *ekološka senzibilnost*.⁷³ Zgodovina indijanskih kultur pred prihodom zahodnih kultur je zgodovina ljudstev, ki so se zavedala medsebojne povezanosti vseh oblik življenja oziroma vseh delov okolja.⁷⁴

Iskanje »dobrih praks«, ko gre za odnos do okolja v indijanskih kulturah in njihovo integracijo v naš odnos do okolja, bi lahko primerjali z iskanjem izhoda iz »mračnosti« srednjega v novi vek, ki ga je evropska kultura našla sicer predvsem v starogrški politični filozofiji in tradiciji, vendar pa v precejšnji meri tudi v kulturah severnoameriških Indijancev.⁷⁵

⁷¹ Po zadnjih arheološko-antropoloških raziskavah naj bi zgodovina avstralskih Aboriginov neprekinjeno segala 80.000 let v preteklost.

⁷² Pri čemer je (bilo) eno temeljnih meril civiliziranosti (z vidika naše razprave) obseg »kultiviranosti« (izkoriščenosti) narave.

⁷³ Ta se je odražala npr. v normah ki so jih upoštevali v zvezi s prehranjevanjem in drugimi vrstami uporabe živali, rastlin in neživega sveta. Domorodna ljudstva so vsakemu živemu bitju priznavala pravico do življenja. Zato so se izogibali sekanju dreves, raje so uporabljali les odmrlih dreves. Živali so ubijali le za hrano. Prepričani so bili, da so vsa živa bitja naši bratje in sestre. Kljub temu, da je ubijanje neizogibno zaradi prehranjevanja, so bili do živih bitij spoštljivi in hvaležni. J. D. Forbes, nav. delo, str. 25. Najlepši primer spoštljivega razumevanja okolja je pismo poglavarja Seattlea (Seealth), poglavarja Indijancev Sqwamish, ameriškemu predsedniku Lincolnu (1854): »Zemlja ni človekova last. Človek je last zemlje. Človek nima hierarhičnega položaja v tkanini življenja, človek ni stvarnik tkanine življenja, temveč le nitka v njej. Kar dela s tkanino, dela s samim seboj. Živali, človek, gore in reke tvorijo družino, življenjsko skupnost.« Odlomek, citiran po F. Burger in M. Kuželički, nav. delo, str. 128; glej tudi L. Miller, nav. delo, str. 321–342.

⁷⁴ J. D. Forbes opisuje ekološko zavest Indijancev Navajo kot »*pollen path*« – kot pot življenja, ki je skladna z zavestjo o medsebojni povezanosti živih bitij. J. D. Forbes, nav. delo, str. 2.

⁷⁵ Nekateri ključni elementi sodobne (zahodne) politične filozofije so namreč neposredna dediščina indijanskih kultur. Znan je »indijanski« izvor nekaterih ključnih institucij sodobne (ameriške) demokracije. Za temeljne vrednote demokracije, kot jo poznamo danes, namreč le malo dolgujemo takratni Evropi. Ne izvirajo namreč samo iz grško-rimskih korenin, oplemenitenih s francoskim razsvetljenstvom, kot je splošno razširjeno prepričanje. V sodobno zahodno civilizacijo so vstopile kot dediščina domorodske civilizacije. Kljub modelom idealne države, predstavljene v Platonovi Državi in Aristotelovi Politiki, Evropa ni poznala demokratičnih modelov družbene organizacije. Kljub demokratični retoriki 18. stoletja v Evropi nikoli ni obstajala demokracija. Tako je tudi s federalizmom. To je bilo eno poglavitnih vprašanj, s katerimi so se soočili ustanovni očetje ZDA (t. i. *The Founding Fathers*), ko so snovali ustavo prihodnjih ZDA. Kako naj združijo trinajst suvere-

Rigidni **evrocentrizem** (ki je druga plat antropocentrične družbene usmeritve) je dolgo zastiral pogled tudi v kulture Vzhoda in zahodnemu človeku⁷⁶ dolgo onemogočal spoznati razumevanje človekovega odnosa do okolja predvsem v taoizmu.

Drugače kot v okviru zahodne civilizacije, ki je favorizirala um kot metodo spoznavanja, je večina tradicionalnih vzhodnih kultur izhajala iz **komplementarnosti** oziroma **povezanosti umskega in intuitivnega**, iz integralnega oziroma holističnega⁷⁷ načina spoznavanja resničnosti.

Kitajska taoistična filozofija je, izhajajoč iz komplementarnosti umskega in intuitivnega spoznanja oziroma vedenja, razvila arhetipa jin in jang (različna, nasprotujoča si odraza iste realnosti, ki sta v dinamični interakciji), ki predstavljata njen temelj.⁷⁸ Izhodišča (taoistične) filozofije Lao Ceja, enega osrednjih filozofov taoizma (5. stoletje pr. n. št.),⁷⁹ se s poudarjanjem cikličnosti in spremenljivosti ter dinamičnosti interakcije dveh polov enotne realnosti v marsičem ujemajo z grško predsokratsko filozofijo, predvsem s filozofijo Heraklita.⁸⁰

Taoizem pozna omejitve uma kot spoznavnega sredstva oziroma kot instrumenta spoznavanja realnosti. Um oziroma umsko vedenje je sistem konceptov simbolov, konceptov, abstrakcije in na koncu u-besedenja, za katere je značilna linearna struktura. Narava (oziroma realnost) pa je, po drugi strani, večdimenzionalna in kompleksna, zato z abstraktnim sistemom spoznavanja (torej umskega spoznavanja) ni mogoče (v celoti) spoznati realnosti.

Spoznanje resničnosti, ki izhaja iz uma, je torej samo približno in relativno.

nih držav, ne da bi ena posegala v drugo? Prvi, ki je predlagal rešitev, je bil irokeški poglavar Canassatego leta 1744. Predlagal je, naj napravijo tako, kot je to napravilo njegovo ljudstvo, ki je oblikovalo t. i. irokeško ligo, to je skupnost šestih ljudstev. Podrobneje o tem glej S. Pličanič, nav. delo (2003), str. 60–62.

⁷⁶ Razen redkih (znanih) izjem – na ravni filozofije npr. Nietzsche in Bergson (podrobneje glej R. C. Salomon in M. K. Higgins, nav. delo); na ravni sociologije npr. Max Weber (M. Weber, nav. delo, str. 209–224).

⁷⁷ Izraz »holističen« izvirja iz grškega izraza *holos* (celota) in se nanaša na dojetje razmerja med deli in celoto. Holistično dojetje omenjenega razmerja izhaja iz prepričanja, da je značilnosti delov mogoče spoznati le, če spoznamo značilnosti celote: drugačno je kartezijansko, mehanicistično dojetje razmerja del – celota, ki izhaja iz prepričanja, da je mogoče lastnosti celote spoznati na podlagi (matematičnega seštevka) značilnosti delov. Primerjaj F. Capra, nav. delo (1991), str. 328–329.

⁷⁸ »Življenje je prepletajoča se harmonija jin in jang.« Prav tam, str. 107.

⁷⁹ Glej podrobneje Fung Ju-Lan, nav. delo, str. 112–123.

⁸⁰ Znana je Heraklitova »dialektika« dinamične in ciklične interakcije nasprotnih polov enotne realnosti. Podrobneje o primerjavi predsokratske filozofije in taoizma v F. Capra, nav. delo (1991), str. 20–25 in 112–118; v K. Jaspers, nav. delo, ter v A. Belsey, *Chaos and Order, Environment and Anarchy*, v R. Attfield & A. Belsey, nav. delo, str. 157.

V zahodni civilizaciji »uma« smo se šele v zadnjem času, predvsem zaradi spoznanj sodobnih znanosti – ki so, paradoksalno, personifikacija taistega uma – začeli zavedati omejitve, ki jih prinaša zgolj umsko spoznavanje oziroma vedenje.

Ker je precej lažje razumeti našo predstavo o realnosti kot realnost samo, smo (bili) nagnjeni k zamenjevanju. Koncepte in simbole, s katerimi predstavljamo realnost, jemljemo za realnost samo (»zemljevid ni ozemlje«),⁸¹ vzhodne kulture (in tudi Indijanci) pa, po drugi strani, **izhajajo iz spoznavanja realnosti, ki presega umsko spoznavanje** (intelektualno, razumsko mišljenje oziroma čutno empirično dojetje).

Spoznavanje resničnosti torej poteka neposredno, brez »filtra« konceptualnega mišljenja.

Vedenje, ki izhaja iz takšnega spoznanja, imenujejo »absolutna resničnost«, ker ne izhaja iz konceptualizacij, klasifikacij in abstrakcij uma, katerega spoznanje je vedno le približno, relativno.

Ob tem je izrednega pomena tudi zavest o omejitvah jezika oziroma u-besedenja kot proizvodov uma (kar so, po drugi strani, tudi ugotovitve nekaterih sodobnih zahodnih filozofov, npr. L. Wittgensteina).

Resničnost torej ne more biti predmet abstraktnega mišljenja (uma) in tudi ne prikazljivega vedenja (v smislu pisane ali govorjene besede). Ne more biti ustrezno opisana z besedami, ker leži onkraj domene razuma ali čutov (torej **onkraj domene uma**), od koder izhajajo besede, koncepti oziroma jezik.

Iz takega dojetja resničnosti, narave oziroma veselja (organske povezanosti oziroma komplementarnosti uma in intuitivnega spoznavanja) pa izhaja tudi drugačno dojetje vloge človeka v okolju oziroma njegovega odnosa do drugih delov okolja.

Kitajska taoistična filozofija nalaga človeku dolžnost živeti v ravnovesju z drugimi deli okolja.⁸² Namesto antropocentričnega torej ekocentrično dojetje odnosa človek – narava, ne samo na filozofski ravni, temveč tudi na ravni vsakdanjega življenja.⁸³

⁸¹ »The map is not the territory.« – F. Capra, nav. delo (1991), str. 28.

⁸² Čeprav je tudi taoistična filozofija (religija) usmerjena v doseganje »Božjega« (Tao), tako kot krščanska (sholastična) filozofija, zaradi usmerjenosti krščanstva v onostranstvo med pravili, ki naj jih človek upošteva v tostranstvu, ni najti pravil o sonaravnosti in spoštljivosti pri interakciji z naravo; po drugi strani pa je pot do Tao-a pogojena prav s sonaravnim življenjem v tostranstvu.

⁸³ O ekocentrični dimenziji taoizma glej podrobneje v F. Capra, nav. delo (1991), str. 85–121; Fung Ju-Lan, nav. delo, Konfucij, nav. delo, in v I Ching, Book of Changes.

Danes torej vemo, da je antropocentrizem zanesljivo imel pomembno vlogo pri uničenju okolja in da smo se glede človekove vloge v naravi (okolju) motili.

Zato bi morali to našo zmoto popraviti.

To pa pomeni, da bi moral naš odnos do okolja v prihodnje temeljiti na dejstvih – in dejstvo je, da smo ljudje del okolja, in ne njegov gospodar. To dejstvo moramo vgraditi v naš odnos do okolja. Seveda je upoštevanje tega dejstva še posebej pomembno, ko v okolje posegamo – ko ga izkoriščamo ali onesnažujemo.

Dejstvo pa je tudi, da danes naš prevladujoč odnos do okolja še vedno temelji na antropocentrizmu⁸⁴ in na prepričanju o večvrednosti zahodne civilizacije.⁸⁵

In ker temelji na antropocentrizmu, so bili vsi dosedanja napor za uresničenje ciljev trajnostnega razvoja neuspešni. Če želimo zeleno gospodarstvo, če torej želimo drugače naravnano (zmerno pri posegih v okolje) gospodarstvo, ga bomo lahko imeli le, če bomo pri vseh svojih ravnanjih upoštevali, da nismo nad okoljem, da nismo zunaj okolja, da nismo vredni več kot druga živa bitja, da je resnica ravno obratna – da smo torej popolnoma vpeti v okolje, od njega odvisni in njegov enakovreden sestavni del.

Takšno razumevanje našega mesta v okolju (torej ekocentrizem) moramo vgraditi v naš **načrt ukrepanja**, to je v trajnostno preobrazbo družbe.

To pa nadalje pomeni, da moramo ekocentrizem vgraditi v vse dele družbe.

Zlasti v pravo in delovanje države.

Ker je torej antropocentrizem kot vrednostna podlaga človekovih odnosov z okoljem pripeljal do njegovega uničenja, ni dvoma, da ekološki razlog, ki izhaja iz antropocentrične vrednostne podlage, ne more pripeljati do njegove »obuditve«.

Do njegove »obuditve« lahko pripelje le vrednostna orientacija in s tem pravo, ki bosta izhajala iz ekocentrične vrednostne podlage.

Pravo (pravna filozofija) mora torej izhajati iz ekocentrične ontologije in etike.

Znanstveno spoznanje o človekovi vpetosti v mrežo soodvisnih bitij je nedvomno eno od temeljnih spoznanj naravnega zakona – zakona torej, v katerem je zahodni človek skozi vso zgodovino iskal merila in norme za življenje.

⁸⁴ Gre za splošno uveljavljeno prepričanje med znanstveniki. Glej podrobneje R. Ulluwishewa, nav. delo.

⁸⁵ V današnjem času je to še posebej jasno ob trčenju zahodnih (krščanskih) vrednot z islamom. Glej podrobneje v T. Ramadan, nav. delo.

Temeljni naravni zakon, ki je skupen vsem živim bitjem, je njihova soodvisnost in medsebojna povezanost. To pomeni, da ga morajo upoštevati vsa živa bitja. Gre torej za »**kozmično formulo**«, ki človeku kaže njegov položaj v okolju, drugo vprašanje pa je, kakšna naj bo »človeška formula«.

V zvezi s pravili obnašanja, ki naj jih človek upošteva pri svojih odnosih z drugimi živimi bitji, tako, ob omenjenem temeljnem spoznanju, ni več mogoče govoriti o »nerazpoložljivosti«⁸⁶ narave, torej o problemu, zaradi katerega je naravno-pravna filozofija prava (bila) obsojena na neuspeh z iskanjem meril in norm za človeško vedenje, »za katere se izkaže, da so odporne proti človeški samovolji«.⁸⁷

Temeljno spoznanje je pridobljeno iz narave, iz katere človek lahko⁸⁸ razbere merila in norme za svoje vedenje do drugih (predvsem) živih bitij.⁸⁹

Temeljno spoznanje in iz njega izhajajoča pravila obnašanja pomenijo torej spoznanje naravnega, kozmičnega zakona (prava) – reda, ki ga mora človek upoštevati pri oblikovanju pozitivnega prava. So torej legitimacija **pravičnega ali pravičnega prava** (vsaj v razmerju do drugih živih bitij).⁹⁰

Omenjeno temeljno spoznanje človeku kaže njegovo izhodiščno vpetost – vpetost v naravo. Človek torej ni le socialno, politično bitje (*zoon politikon*), temveč **je** (in to najprej) **naravno bitje** (*zoon physicon*).⁹¹

Temeljni naravni zakon, kozmični red, torej medsebojna povezanost in soodvisnost vseh živih bitij, je za zahodnega človeka, opredeljenega v *kulturi* kot antipodu *divje narave*,⁹² **najstvo**, ki ga zavezuje k ravnanju, skladnemu s kozmičnim redom.

⁸⁶ A. Kaufmann, nav. delo, str. 50.

⁸⁷ Prav tam.

⁸⁸ Gre za znanstvena, torej umska (racionalna) spoznanja o »kozmičnem zakonu«. Kant je sicer zavrnil možnost racionalnega spoznavanja objektivnega sveta, vendar ne v celoti. Razumu pripisuje možnost apriornega spoznanja objektivnega sveta (torej ne preko čutnosti) v okviru matematično podprtega naravoslovja. Kant torej dopušča tudi možnost racionalnega spoznanja pravičnega prava, če se do teh spoznanj dokoplremo s pomočjo znanosti. Primerjaj A. Kaufmann, nav. delo, str. 83–86. Tako tudi R. O. Brooks, nav. delo, str. 36.

⁸⁹ Primerjaj H. Hart, nav. delo, str. 178.

⁹⁰ Naravno pravo je bilo vedno mišljeno kot kriterij pozitivnega prava, kot kriterij njegove legitimnosti. Po klasičnem pristopu je naravno pravo temelj pozitivnega prava. Podrobneje glej A. Stres, nav. delo, str. 64.

⁹¹ Primerjaj I. Cifrić, nav. delo, str. 301.

⁹² Kultura kot svet urejenosti kot antipod naravi kot svetu neurejenosti, kaosa izhaja iz že obravnavane podobe narave kot kaotičnega sveta, ki ga mora človek zapustiti. Primerjaj J. Riha Šumič, nav. delo, str. 32–35.

Podoba narave kot dinamične interakcije medsebojno povezanih in soodvisnih naravnih (živih in neživih) bitij tako pomeni **restavracijo organske podobe narave**.⁹³

Soodvisnost in medsebojna povezanost človeka in vseh delov okolja sta **temelj** ekocentrične ontologije in etike. Obe imata daljnosežne posledice pri oblikovanju prava. Od človeka namreč zahtevata oblikovanje takšnega prava (socialnega reda), ki bo skladen z omenjenim »naravnopravnim« izhodiščem. **Pri oblikovanju svojega reda, svojih pravil obnašanja, svojega prava moramo torej upoštevati svoj položaj v okolju** (smo del okolja, in ne njegov gospodar) in življenjsko povezanost z drugimi biotskimi skupnostmi.

Ali, če parafraziramo A. Kaufmanna skozi optiko ekocentrizma, »pravo je sklop odnosov, v katerih so ljudje med seboj in do drugih naravnih bitij«. ⁹⁴ Omenjeno (znanstveno) spoznanje o temeljnem zakonu narave se, prevedeno v »filozofski jezik«, glasi: gre za ontologijo razmerij (med ljudmi ter med človekom in preostalimi deli okolja), to je »temeljno ontologijo«. ⁹⁵

Kakšna pa naj bo človeška formula?

Ta je odvisna od kozmične formule.

Danes je med znanstveniki prevladujoče stališče, da je človekov odnos do okolja v veliki meri povezan z medčloveškimi odnosi. Želja po nadzoru nad (manj vrednim in divjim) okoljem in njegovi podreditvi je neposredno povezana z željo po nadzoru in obvladovanju (manj vrednega, »primitivnega«, nezahodnega in »obarvanega«) sočloveka. ⁹⁶

Dokler torej naš odnos do okolja izhaja iz podobe divje narave, ki jo moramo kultivirati, torej vzpostaviti red, je s tem »okužena« tudi človeška formula. ⁹⁷

⁹³ Posner ob razpravi o povezanosti naravnega prava s podobo narave ugotavlja usodnost spremembe podobe narave. Eno je bilo govoriti o naravnem pravu v času, ko so naravo dojemali kot izraz božje ljubezni in reda. Povsem nekaj drugega pa v času mehanicizma. Naravno pravo si ni nikoli opomoglo od tistega, kar je Nietzsche imenoval »smrt Bogov«. R. Posner, nav. delo, str. 14.

⁹⁴ A. Kaufmann, nav. delo, str. 32.

⁹⁵ »Namesto ontologije substance je treba razviti ontologijo odnosov.« Prav tam.

⁹⁶ Glej podrobneje o tem Wenzovo študijo, *Environmentalism and Human Oppression*, v R. Gottlieb, nav. delo, str. 2–21.

⁹⁷ Glej o tem podrobneje C. Merchant, nav. delo, str. 206–215.

Če pa, po drugi strani, naš odnos do okolja izhaja iz naše vpetosti v dinamično harmonično razmerje s preostalim okoljem, temu izhodišču sledi tudi človeška formula.⁹⁸

Antropološko, torej empirično potrditel omenjene povezave najdemo pri večini nezahodnih (»primitivnih«) kultur.⁹⁹

Če je torej v zahodni filozofiji prava prevladovala zavest, da pravzaprav ne vemo, kaj je (in kakšno naj bo) (človeško) pravo, je to bila, kot ugotavlja Kaufmann,¹⁰⁰ samo posledica globlje ležeče negotovosti, kaj je sploh človek. Ali, kot je nekoč rekel Dostojevski: »Mravlja pozna formulo svojega mravljišča, čebela formulo svojega panja – ne poznajo je sicer na človeški, temveč na svoj način – toda več ne potrebujejo. Samo človek ne pozna svoje formule.«¹⁰¹

Izhodišče za iskanje človekove »formule« pa je prav »temeljno spoznanje«, torej spoznanje o *enosti* resničnosti, katere del je tudi človek. Subjektivno-objektivno pojmovana resničnost, v kateri človek »opazuje« preostalo naravo »od zgoraj« in se sprašuje o svojem lastnem bistvu, seveda ni okvir, v katerem bi lahko razrešili uganko človekove formule.

Omenjeno drugačno ontološko izhodišče človekovega položaja v okolju, torej »ontologija razmerij«, ponuja tudi pomoč pri iskanju »prililnega, pravičnega« človeškega prava. Le kozmično pravo obstaja objektivno (v naravi), medtem ko mora svoje pravo, svojo »formulo« človek poiskati sam.

Pri oblikovanju svojega reda, svojih pravil obnašanja, svojega prava moramo torej upoštevati svoj položaj v okolju (smo del okolja, in ne njegov gospodar) in življenjsko povezanost z drugimi biotskimi skupnostmi ter dejstvo, da smo vsi ljudje (razviti in nerazviti, kristjani in muslimani, beli in črni itd.) enako-vredni.

Vendar pa je treba, ko iščemo **glavni mehanizem**, zaradi katerega smo »uničili« okolje (in smo enaki, to je »uničevalski«, tudi do soljudi), iti še globlje. Prepričanje o človekovi večvrednosti v razmerju do okolja (in do nezahodnih

⁹⁸ O neposredni povezanosti človekovega odnosa do okolja in njegovega odnosa do sočloveka je v okviru zahodne filozofije pisal že Montaigne. Izhajal je iz podmene, da surov odnos do živali pripelje tudi do surovega odnosa do ljudi (podrobneje glej v A. Kirn, nav. delo, str. 10–11).

⁹⁹ O neposredni povezanosti odnosa posameznih kultur severnoameriških Indijancev do narave in medčloveških odnosov (tudi odnosov med moškim in žensko) glej podrobneje v J. Weatherford, nav. delo, in v J. Forbes, nav. delo.

¹⁰⁰ A. Kaufmann, nav. delo, str. 134.

¹⁰¹ Prav tam.

kultur) samo po sebi ni moglo pripeljati do tako uničevalskega pohoda zoper okolje (in tudi zoper soljudi).

Poiskati moramo globlji mehanizem, ki nas je gnal v to.

1.2.3. Drugi razlog neuspeha – še vedno prevladujoča obsedenost z materialnim

Globlji mehanizem se nanaša na našo obsedenost z materialnim. Ker – v okolje smo tako brezobzirno posegali predvsem zaradi naše materialne nenasitnosti. Želeli smo »vedno več«! Vedno več materialnih dobrin. Ne glede na ceno, ki so jo zato morali »plačati« okolje in pripadniki kultur z drugačno usmeritvijo, drugačnimi vrednotami.

Tudi obsedenost z materialnim je zelo globoko zakoreninjena v naši civilizaciji.

Prepričani smo o **progresivnosti (naprednosti)** (človekovega) razvoja. Glavni razlog za nastanek takšnega prepričanja je v vse večjem obsegu znanstvenega vedenja in ogromnem tehnološkem napredku v času industrijske revolucije. Tako se je oblikovalo prepričanje, da je zgodovina *kronika napredka* oziroma da je zgodovina neprekinjena serija sprememb v eni sami smeri – v smeri neprekinjenih izboljšav.¹⁰²

Čeprav v 18. stoletju niso vsi delili naraščajočega optimizma,¹⁰³ so ostali takšni pogledi, glede na ogromen *materialni* napredek, osamljeni. V obdobju naslednjih 100 let je prepričanje o progresivnosti (materialnega) razvoja postalo integrativni del zahodne civilizacije.

S prepričanjem o gibanju tega sveta v smeri izboljševanja je bil povezan vse večji obseg izkoriščanja narave, ki so ga videli kot proces izboljševanja divjosti in neurejenosti narave.

Prav na obsežnem izkoriščanju narave in uporabi živali, rastlin in neživega sveta za proizvodnjo materialnih dobrin pa je temeljil razvoj *kapitalističnega gospodarstva*.¹⁰⁴

¹⁰² C. Ponting, nav. delo, str. 150.

¹⁰³ Npr. Thomas Malthus, ki je v svojem delu »Essay on the Principle of Population« (1798) dokazoval, da je zgodovina krožno ponavljanje povečevanja prebivalstva do ekoloških meja (glede na možnost prehranjevanja), ko lakota in boleznì povzročijo zmanjšanje prebivalstva in ponovno vzpostavitev (ekološkega) ravnotežja. Podrobneje glej prav tam, str. 151.

¹⁰⁴ Za opredelitev kapitalističnega gospodarstva glej M. Weber, nav. delo, str. 7–20.

Duhovni okvir razvoja kapitalističnega gospodarstva je predstavljala, poleg že opisane racionalistične in mehanicistične legitimacije izkoriščanja narave, tudi nova (delovna) etika protestantizma.¹⁰⁵

Omenjeni dejavniki so vplivali eden na drugega. Prepričanje o progresivnosti materialnega razvoja je tako povratno vplivalo na razvoj kapitalističnega gospodarstva.

Pa ne samo to, iz prepričanja o možnosti mehanicističnega spoznavanja zakonitosti vesolja na eni strani in prepričanja o kaotičnem naravnem stanju človeka na drugi strani (Hobbes) je izšlo **prepričanje, da je vzpostavitev urejenosti in uravnoteženosti človeške skupnosti mogoče doseči prav z ustvarjanjem vse večjega materialnega bogastva.**

Po A. Smithu¹⁰⁶ je tako izboljšanje človeške skupnosti (vzpostavitev reda) ekvivalentno s povečevanjem materialnega bogastva.¹⁰⁷ Le-to, torej povečevanje materialnega bogastva s produkcijo materialnih dobrin, je namreč »naravni zakon« gospodarstva, pri čemer *mehanizem*¹⁰⁸ trga kot »nevidne roke« uravnava medsebojno interakcijo ljudi, ki vsi težijo k istemu cilju – kopičenju materialnega bogastva.

K utrditvi prepričanja o progresivnosti razvoja (in tudi k oblikovanju antropocentrizma) je pripomogla tudi splošno sprejeta interpretacija Darwinovega odkritja (v delih »Origin of Species« in »Descent of Man«), to je biološke evolucije človeka oziroma živih bitij na splošno. Darwin je sicer ves čas poudarjal, da je skrivno gibalno evolucije neka povsem slepa sila, ne pa kakršnakoli skrivna tendenca k čedalje večji popolnosti – torej »napredek«. Prav tako se je izogibal izrazu »evolucija«,¹⁰⁹ da bi preprečil nesporazume, hkrati pa ves čas vztrajal, da ni »nižjega« in »višjega« bitja,¹¹⁰ temveč je edini kriterij prilagojenost lokalnemu okolju (in so zato vsa živa bitja enakovredna).

¹⁰⁵ Weber je prepričljivo pokazal na pomembnost protestantske delovne etike (ki je zahtevala trdo delo in, zaradi asketizma, reinvestiranje pridobljenega bogastva nazaj v proizvodnjo) za razvoj kapitalizma. Glej podrobneje prav tam, str. 166–208.

¹⁰⁶ Adam Smith je v svojem klasičnem delu »Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations« (1776) postavil temelje mehanicistične filozofije gospodarstva. Glej podrobneje v C. Ponting, nav. delo, str. 155.

¹⁰⁷ Po Smithu je edino naravno gibalno človeka kot svobodnega in z drugimi izenačenega posameznika, da (v tekmovanju z drugimi) teži h kopičenju materialnega bogastva, in sicer s produkcijo (ali potrošnjo) materialnih dobrin.

¹⁰⁸ Nazoren dokaz Wittgensteinove trditve o jeziku kot odrazu sprejetih vrednot.

¹⁰⁹ Njegov termin je bil zgolj tehnične narave – »*descent with modification*«.

¹¹⁰ Nesmiselno je govoriti, je že zgodaj poudarjal v svojem dnevniku, in neupravičeno razglašamo za najvišje tiste vrste, ki imajo najbolj razvito možgansko strukturo in intelektualne sposobnosti. C. Darwin; citirano po E. Bahovec, nav. delo, str. 47.

Kljub temu so bila njegova spoznanja v rokah filozofov, kot je npr. Herbert Spencer, sprevržena v **dokaz za obstoj progresivnosti razvoja oziroma neprestanega povečevanja urejenosti**. Pri tem pa je ta rezultat borbe človeka proti drugim delom narave¹¹¹ (s predpostavko preživetja najsposobnejšega) in, zaradi človekove superiornosti, s človekom na vrhnji stopnici »velike verige bivajočega«.

V opisanem duhovnem okviru narava tako postane objekt *neomejenega* in *brezobzirnega izkoriščanja*, kot neposredne podlage materialnemu napredku. Za zahodnega človeka ima narava samo še *uporabno* vrednost. Brezobzirno izkoriščanje narave je *podlaga* sodobne ekonomije. Človekova brezobzirnost pa je relativno hitro privedla do *uničenja narave*. To je morda največji dogo-

¹¹¹ Pri čemer so tudi medčloveške odnose razlagali kot boj za obstanek. S tem so pravzaprav Darwinova spoznanja »uskladili« s socialnim mehanicizmom, po katerem je človek v naravnem stanju, voden pri tem s sebičnimi interesi po kopičenju materialnih dobrin, prav tako v položaju *bellum omnes contra omnem* (t. i. socialni darvinizem). Racionalistični in mehanicistični rekonstrukciji okolja je v »obdobju razuma« (razsvetljenstvu) sledila še mehanicistična podoba človeške skupnosti v filozofiji T. Hobbesa in J. Lockea. T. Hobbes je videl človekovo naravno stanje kot stanje ne-reda, kaosa in strahu, ki izvirajo iz človekove sebične, asocialne in nasilne narave. Naravno stanje je neomejena svoboda, vsakdo ima »pravico do vsega, pri čemer tudi drugi ljudje niso izvzeti«. Tako kot ne-urejena, kaotična in divja narava so tudi ljudje v naravnem stanju divji, vsakdo je vsakomur volk (*homo homini lupus*). Ker gre torej v človekovem naravnem stanju za vojno vseh proti vsem (*bellum omnium contra omnes*), se vsakdo boji vsakogar. Zaradi tega in zato, ker človek uvidi, da mora brezmejna uporaba njegove prvotne svobode pripeljati do njegovega samouničenja, se mu zdi umno iskati mir, kolikor je to mogoče. In tako je to prvi naravni zakon: »Vsakdo si mora prizadevati za mir, dokler je kaj upanja; če ga ne more ustvariti, si sme pridobiti vsa pomožna sredstva in prednosti vojne in jih uporabiti.« Iz prvega izhaja drugi naravni zakon: »Vsakdo naj se prostovoljno, če so tudi drugi pripravljeni na to, odpove svoji pravici do vsega, če meni, da je to potrebno zaradi miru in samoobrambe; zadovolji naj se s toliko svobode nasproti drugim, kolikor bi je priznal drugim nasproti samemu sebi«. Hobbesov odgovor na ne-red v človekovem naravnem stanju je torej vzpostavitev miru in nadzora, v obliki države in preko racionalnega pravnega sistema. Njegov »suveren« (angl. *sovereign*), torej država, naj upravlja človeško skupnost od zunaj, tako kot upravljavec stroja. »Tkivo«, ki povezuje posamezne dele (ljudi), pa ni, tako kot v organskem modelu, *kohezija*, temveč *strah*. Država (in pravo), nastala *ex nihilo*, je torej v bistvu proizvod strahu. T. Hobbes, *Leviathan*, pogl. 14; citirano po A. Kaufmann, nav. delo, str. 75–76. Čeprav je Hobbes svoje ugotovitve o *naravnem stanju človeka* (*cupiditas naturalis*) zgradil na takrat prevladujočih (danes vemo, da zmotnih) predstavah o »primitivnosti« in »divjosti« severnoameriških Indijancev (glej o tem podrobneje J. Weatherford, nav. delo, str. 127, in K. S. Sanderson, nav. delo, str. 357), pa *mehanicistični* model družbe izhaja iz aktualnih socialnopolitičnih in ekoloških okoliščin Anglije 17. stoletja (gre za nastajanje tržnega gospodarstva in na splošno za preobrazbo dotedanjega organskega modela socialne organizacije) (glej podrobneje o socialnopolitičnih okoliščinah nastajajočega tržnega gospodarstva v Angliji v C. Merchant, nav. delo, str. 212–215, in v C. Ponting, nav. delo, str. 154–155) in z vidika politične filozofije pomeni njegov odgovor na takratno socialno negotovost.

dek človeške zgodovine vse od izuma poljedelstva, morda celo zunaj-človeške zemeljske zgodovine.¹¹²

Obsedenost z materialnim temelji torej na prepričanju, da je vzpostavitev **urejenosti in uravnovešenosti** človeške skupnosti mogoče doseči prav z *ustvarjanjem vse večjega materialnega bogastva*.

Zadovoljevanje materialnih potreb (materialna dimenzija našega bivanja) kot naš naravni gon je tako zaradi prepričanja, da sta urejenost in uravnovešenost v našem življenju odvisni od »čim več« in »vedno več« materialnega bogastva (to pa je mogoče pridobiti le s »čim več« in »vedno več« poseganja v okolje), postalo edini cilj, ki ga imamo v svojem življenju. Na tej podlagi se je oblikovalo sodobno, to je kapitalistično, gospodarstvo. Še več – celotna družba se je z vsemi svojimi institucijami (tudi pravom) prilagodila, da bi čim bolj »služila« temu cilju.

Dokler naše delovanje temelji na omenjenem mehanizmu, je jasno, da ciljev trajnostnega razvoja ne bo mogoče uresničiti. Ta namreč narekuje zmernost pri poseganju v okolje.

Videli pa smo, da je **temelj mehanizma**, na podlagi katerega delujemo, prav **nezmernost** (ki se »napaja« pri prepričanju, da »čim več« materialnih dobrin prinaša urejenost in ravnovesje).

Danes nam spoznanja znanosti kažejo, da smo se motili tudi glede tega mehanizma.

Med znanstveniki prevladuje stališče, da je ena ključnih zakonitosti narave, ki jo moramo upoštevati, entropija.¹¹³

¹¹² L. White, 1974, *The Historical Roots of Our Ecologic Crisis*. Objavljeno v D. in E. Spring, nav. delo, str. 47.

¹¹³ Zakon entropije oziroma drugi zakon termodinamike je tesno povezan z imenom francoskega fizika Sadija Carnota, ki je spoznal veljavnost zakona v parnih strojih že v drugi polovici 19. stoletja, in nemškega fizika Rudolfa Clausiusa, ki ga je dokončno oblikoval prav tako v prejšnjem stoletju (več o nadaljnjem razvoju drugega zakona termodinamike glej v F. Capra, nav. delo (1996), str. 47–51, in v J. Rifkin, nav. delo). V zadnjem času se je znanstvena pozornost usmerila v obravnavo entropije v t. i. *odprtih* sistemih živega sveta. V zvezi s tem naj omenim le delo I. Prigogine »Order Out of Chaos« (podrobneje o njem glej v F. Capra, nav. delo (1996), str. 86–89) ter J. Lovelocka »Gaia Hypothesis« (podrobneje o tem glej prav tam, str. 100–111), ki v živem svetu kažeta na drugačno sliko razmerja med entropijo in urejenostjo. V živem svetu se namreč ne-red spreminja v red (glej podrobneje o tem prav tam, str. 185–190, in pregledno tudi v J. Rifkin, nav. delo, str. 56–60). Seveda pa so vprašanja entropičnosti oziroma ne-urejenosti tesno povezana tudi z novejšimi spoznanji na področju *teorije kaosa* (glej podrobneje F. Capra, nav. delo (1996), str. 126 in nasl., in J. Gleick, nav. delo).

Zakon entropije (drugi zakon termodinamike) je mogoče pojasniti kot obseg (za življenje) neuporabljive energije.

Izhajajoč iz prvega zakona termodinamike (ta določa, da je skupen obseg oziroma da je količina energije v vesolju nespremenljiva – energija torej ne more biti ne na novo ustvarjena ne uničena, lahko le spreminja obliko) drugi zakon termodinamike pomeni, da se ob vsaki spremembi oblike energije »plača določena kazen«, ¹¹⁴ ki je v tem, da se s tem zmanjša količina uporabljive (za življenje) energije.

Nesporna veljavnost entropijskega zakona za t. i. zaprte sisteme neživega sveta se kaže v vse večji izčrpanosti neobnovljivih energetskih virov na Zemlji (premog, nafta, plin). Te smo v zadnjih stoletjih uporabljali kot vir energije. Glede na omenjena zakona termodinamike se je zaradi sprememb oblike energije (z zažiganjem premoga, plina ali nafte) povečala entropija oziroma obseg neuporabljive energije. Ta se kaže v uničeni (onesnaženi) naravi, zmanjšanje obsega uporabljive energije pa seveda v hitrem zmanjševanju zaloga premoga, nafte in zemeljskega plina.

Ker je obseg za življenje uporabljive energije **merilo urejenosti** narave, drugi zakon termodinamike kaže na **drugačno usmerjenost narave od do zdaj prevladujočega prepričanja** – ni torej mogoče govoriti o progresivni usmerjenosti, ¹¹⁵ temveč nasprotno, zakon entropije dokazuje smer razvoja vesolja od reda h kaosu. ¹¹⁶

Evolucija kot prilagajanje lokalnemu okolju, in ne kot proces izboljševanja v kozmičnem smislu, je kot zakon živega sveta usmerjena k zmanjšanju entropije oziroma k povečanju urejenosti živih bitij.

¹¹⁴ J. Rifkin, nav. delo, str. 40.

¹¹⁵ J. Rifkin povezuje kozmologijo posameznih kultur z njihovo energetsko podlago. Prepričanje o progresivni usmerjenosti je postalo prevladujoče v obdobju prehoda na neobnovljive energetske vire (ki je bilo hkrati obdobje podobe narave kot stroja). S prehodom na neobnovljive energetske vire je človek hkrati prešel iz sveta živosti v svet mrtvih predmetov. Neobnovljivi viri so namreč mrtvi, zreducirani so na golo količino. Ko je človeštvo pohlepno zagrabilo to skladišče energije, je svet živosti vse bolj izginjal v temi. Ob tem rudniku uskladiščene sončeve energije ni bilo treba vsak dan čakati na sončni vzhod, ki je obsijal naravo in dal energijo za življenje. Zdaj je bilo dovolj energije, ki je lahko nadomestila sonce, zato so ljudje začeli verjeti, da ne bodo nikoli več odvisni od narave in njenih muh. Prav tam, str. 96.

¹¹⁶ Torej v človeški zgodovini že videno razumevanje usmerjenosti vesolja. Grki so razumeli gibanje vesolja ciklično, znotraj cikličnosti pa v smeri od urejenosti k neurejenosti. Kulture, ki so slonele na uporabi obnovljivih energetskih virov, so svet doživljale kot neprestano menjavo dob. Menjavo rojstva, življenja, smrti in ponovnega rojstva. Ob obnovljivih energetskih virih je bila ideja razvoja od reda h kaosu ves čas prisotna, saj je spominjala na gibanje življenja na Zemlji. Prav tam, str. 96–98.

Življenje samo je namreč sinonim za negativno entropijo, ker lahko poteka le na podlagi za življenje uporabljive energije. Da organizem živi, si mora zagotoviti dovolj uporabljive energije – življenje je tako stanje uravnoveženo-sti, stabilnosti,¹¹⁷ pomanjkanje uporabljive energije povzroči smrt organizma. Vendar pa to velja le za živa bitja »navznoter«, torej za življenje samo, medtem ko evolucija kot proces življenja navzven – v razmerju do drugih (neživih) delov narave (torej kot proces uporabe energije) – povečuje obseg neuporabljive energije oziroma povečuje entropijo.

Entropija je torej zakon narave, ki je kot temelj življenja (uporabljiva energija je temelj življenja – čim manj je uporabljive energije, tem težje je živeti) okvir življenjskih (energetskih) okolij posameznih živih bitij.

Spoznati moramo **entropično naravnost svojih energetskih okvirov**¹¹⁸ ter s prilagoditvijo načinov trošenja energije in predvsem količine za življenje potrebne energije z razpoložljivimi energetskimi okviri vplivati na hitrost, s katero poteka proces entropije.

Tako kot druga živa bitja moramo tudi ljudje razviti mehanizme varčne uporabe »svojih« virov energije.

To pa pomeni spremembo odnosa do okolja, torej do »svojega« energetskega vira. Nadaljevanje »kolonizatorske« uporabe energije pomeni destruktivnost, ki je naperjena proti nam samim, saj vse manj uporabljive energije otežuje pogoje življenja.

Nasprotno dosedanjemu prepričanju o materialnem napredku kot sredstvu za povečevanje urejenosti človeške skupnosti (pri čemer je obseg materialnega bogastva merilo kulturnosti, civiliziranosti in »osvobojenosti« človeka) torej drugi zakon termodinamike kaže na njegovo inherentno entropičnost oziroma usmerjenost v nered.

¹¹⁷ Pri čemer je, kot ugotavlja nevrobiolog Humberto Maturana, ključna značilnost življenja oziroma živih sistemov samo-organizacija oziroma samo-vzdrževanje – *autopoiesis*. Glej podrobneje o tem v F. Capra, nav. delo (1996), str. 95–100, in v N. Luhmann, nav. delo.

¹¹⁸ Čeprav entropična usmerjenost posameznih človekovih energetskih okvirov ni sporna, pa je razprava o entropičnosti vesolja hkrati tudi meja (trenutnih?) človekovih sposobnosti racionalnega spoznavanja realnosti. V zvezi s tem naj samo omenimo, da je najširše sprejeta teorija o nastanku vesolja, to je teorija velikega začetnega poka, »usklajena« z drugim zakonom dinamike. Vesolje naj bi po tej teoriji nastalo z eksplozijo začetnega vira energije, pri čemer se je le-ta začela širiti ter pri tem oblikovala galaksije, zvezde in planete. Gibala se je torej od začetnega stanja urejenosti k vse večji neurejenosti, k vse večji entropiji, proces pa naj bi se končal s točko maksimalne entropije, torej točko mirovanja, točko brez uporabljive energije. Ciklična teorija o nastanku vesolja k omenjenemu dodaja, da opisan proces poteka vedno znova, saj naj bi se vesolje, po tem, ko doseže stopnjo maksimalne entropije, ponovno začelo urejati in gostiti, z velikim kozmičnim pokom pa naj bi se celoten proces začel ponovno. Podrobneje glej J. Rifkin, nav. delo, in S. Hawking, nav. delo.

Entropijski zakon tako podira prepričanje o razvoju kot gibanju v smeri stalnega (materialnega) napredovanja ter človeku »zapoveduje« vzpostavitev rušечеge se naravnega ravnovesja oziroma prilagoditev načinov zadovoljevanja človekovih energetskih potreb naravnemu (in energetskemu) ravnovesju.

Glede na obseg uničenega okolja **nam torej entropijski zakon** ne »zapoveduje« zgolj obrata (vrnitve) k obnovljivim energetskim virom, temveč tudi **obrat od brezobzirnosti pri uporabi narave k njeni obzirni in zmerni uporabi**.¹¹⁹

Skoraj uničeno okolje nas je prisililo, da »zaustavimo konje« in spoznamo, da **smo se motili, ko smo bili prepričani, da bomo s čim večjim poseganjem v okolje dosegli večjo urejenost v družbi in večje ravnovesje v naših življenjih**.

Vendar pa moramo v naši analizi iti še **korak globlje**.

Kako je mogoče, da smo verjeli v to temeljno »mantra« kapitalizma?

Da nam bo »čim več« materialnega (poleg zadovoljitve materialnih potreb) prineslo še več od tega – urejenost v družbi in ravnovesje v našem življenju?

Zakaj smo (bili) tako obsedeni z materialnim? Je to splošna značilnost človeka, ali le naše, zahodne civilizacije?

Odgovor na to vprašanje je danes, po stoletjih »teme«, tudi na podlagi spoznanj znanosti na dlani. Tudi zato, ker je tako očiten, da ga ne moremo spregledati.

Temeljno gonilo človeka je želja »biti srečen«.¹²⁰ Ta želja na najgloblji ravni usmerja naša ravnanja.¹²¹ Sreča je stanje materialnega in duhovnega blagostanja in je mogoča le, če smo v ravnovesju. Materialno in duhovno.¹²²

V drugih kulturah¹²³ so že zdavnaj spoznali, da je pot do sreče povezana z razvojem na obeh področjih našega bivanja, to je materialnem in duhovnem.

Ljudje nismo samo materialna bitja, nismo samo telesa, temveč mnogo več – imenujmo to našo duhovno dimenzijo »duša«.

Pot do sreče je zato pot, na kateri si prizadevamo za materialni napredek, vendar pa tudi za duhovni napredek – za **»rast naše duše« (za »osebno rast«)**.

¹¹⁹ Dosedanje izkušnje namreč jasno kažejo, da zgolj obrat k obnovljivim energetskim virom ne zadošča – tudi ti lahko ob ohranjanju brezobzirnosti postanejo neobnovljivi, kar še posebej velja za vode. Glej o naravni (ne)obnovljivosti površinskih in podzemnih ter atmosferskih voda v E. P. Odum, nav. delo.

¹²⁰ »Sreča je smisel in smoter človekovega življenja« (Aristotel).

¹²¹ Glej podrobneje v Osho, nav. delo (2008), in v E. Tolle, nav. delo.

¹²² Gre za vse bolj razširjena spoznanja tudi znotraj etabrirane psihologije. Primerjaj npr. S. Grof, nav. delo (2012).

¹²³ Npr. v kitajskem taoizmu, kulturi Aboriginov in drugih »naravnih« ljudstev.

Pri tem je cilj materialne rasti zadovoljiti naše materialne potrebe, torej naše »telesne« potrebe.

Cilj duhovne rasti je spoznati, kdo smo »v resnici«. Nismo samo telo in nismo samo um, ki ga sestavljajo misli in prepričanja – vse to se spreminja, mi pa ostajamo.¹²⁴ Cilj duhovne rasti je prav tako izboljšati se in spoznati, da naša sebičnost in pohlep nismo mi, ker naše bistvo je **ljubezen**, ter spoznati, da sta sebičnost in pohlep odraz **strahu** – ta pa je del **ega**.¹²⁵

Cilj duhovne rasti je doseči **ljubezen – ljubezen do sebe, ljubezen do soljudi in ljubezen do drugih živih bitij**. In ko smo v stanju ljubezni, ljubezen dajati.

Ljubezen do sebe nas pomirja in osrečuje in je znak univerzalne odgovornosti do drugih. Ker če se dobro počutimo v sebi, veliko bolje delujemo v vseh drugih vidikih življenja.¹²⁶

Sreča je potem »stranski produkt« našega delovanja v ljubezni.¹²⁷

Jasno je torej, da lahko srečo dosežemo le ob zavzemanju za materialno, gospodarsko rast **in hkrati ob zavzemanju za našo duhovno (osebno) rast**.

Ko se ozremo nazaj – v našo preteklost – pa zgroženi ugotovimo, kako usodno »slepi« smo bili, ko smo, iščoč srečo, bili prepričani, da jo lahko najdemo samo v materialnih dobrinah.

Pomembnosti duhovne rasti za doseganje sreče se v naši civilizaciji nismo zavedali. Še več – vsak poskus pokazati in ozaveščati, da brez duhovne rasti ne gre, da je usmerjenost v materialno zaradi zadovoljevanja materialnih potreb pomemben del našega bivanja, vendar pa je za doseganje sreče ključnega pomena duhovna rast, in da je ključna »dobrina«, ki jo z njo pridobimo, to je ljubezen – je bil v kali zatrt.¹²⁸

¹²⁴ Glej podrobneje v Z. Železnikar, nav. delo.

¹²⁵ V človeku je stabilno **zavestno jedro, svobodna duhovna zavest (»duša«)**, ki pa je podvrženo motilnemu dejavniku. Ta dejavnik je lažni jaz ali ego. Ta je tisti, ki zasenči svobodno duhovno zavest in nas prekrije z miselno navlako, ki nam komajda še pusti dihati. Na nenehno izmenjujoče se pobude **ega** se brez razmišljanja odzivamo in izgublamo stik s samim seboj. **Ego je kot temen oblak, ki zakrije naše notranje sonce – dušo**. Ko nadzira naše čustvene in miselne procese, **ega** ni lahko prepoznati, ker nenehno menja vloge: zdaj nas navda z užaljenostjo, zdaj z jezo, pozneje z malodušjem ali obupom, ljubosumjem, pohlepom. Podrobneje o **egu** glej Osho, nav. delo (2008). Glej več o tem tudi v J. Krishnamurti, nav. delo (1995). Glej tudi E. Tolle, nav. delo.

¹²⁶ Primerjaj Osho, nav. delo (2001), str. 59–63.

¹²⁷ R. Ulluwishewa, nav. delo, str. 35.

¹²⁸ Podrobneje o uničenju »modrih« žensk, to je tistih, ki so (še) razpolagale z znanjem o tem, kdo smo, da smo več kot le telo, o pomembnosti duhovnega in z ogromnim zdravilskim znanjem, glej v G. Heinsohn in O. Steiger, nav. delo.

Še danes je, žal, v naši civilizaciji takšen pogled dominanten – kar se kaže v percepciji duhovnega kot manjvrednega, neresnega in neznanstvenega.¹²⁹

Na srečo se to v zadnjem času hitro spreminja. Vse več je znanstvenih dokazov o pomenu duhovnega v naših življenjih in vse bolj se razgalja naša »usodna domišljavost«, ko smo ta del nas samih in njegovo vlogo v naših življenjih popolnoma prezrli.¹³⁰

Čeprav sem prepričan, da za to, da se zavemo pomena duhovnega, ne potrebujemo znanstvenih dokazov,¹³¹ pa so ti pomembni, ker je znanost ena ključnih (poleg prava) socialnih ustanov Zahoda. Vedenju, ki ga (o človeku in njegovem položaju v okolju) »proizvaja« znanost, namreč, vsaj v okviru razvitih zahodnih kultur, verjame večina.

Ob vsem povedanem je torej jasno, da **je želja biti srečen glavni mehanizem, ki »poganja« človeka**. Jasno je tudi, da sreče ni mogoče doseči samo z materialnim razvojem in zadovoljevanjem materialnih potreb, temveč tudi (in zlasti) z duhovnim razvojem.¹³²

Jasno je tudi, da smo zaradi »odstranitve« tega vedenja iz naše civilizacije bili, iščoč srečo, usmerjeni samo v materialni razvoj.

In smo zato, v tem (nikoli zadovoljenem) hlastanju po sreči vse bolj nezmerno posegali v okolje, misleč, da bomo z vedno več materialnimi dobrinami končno le postali srečni.

Rezultat so znani in porazni. Skoraj uničeno okolje, skoraj iztrebljene kulture, ki so se zavedale pomena duhovnega razvoja. In velik del človeštva, pahnjen v revščino ter na rob preživetja.¹³³

Trajnostni razvoj kot rešilni načrt je, tako kot je bil oblikovan, dobra podlaga za spremembo. Vendar pa je, po tej analizi, tudi jasno, zakaj smo bili do zdaj neuspešni pri njegovem uresničevanju.

Glavni cilj trajnostnega modela, to je sprememba človekovega odnosa do soljudi in do okolja, bo mogoče uresničiti le, če si bomo začeli prizadevati

¹²⁹ V zadnjem času je takšen celovit pogled na človeka sicer vse bolj prisoten v etabrirani psihologiji, psihoanalizi in psihoterapiji. Vendar kljub temu še vedno potisnjen na (družbeno) obrobje.

¹³⁰ Celovito o tem v R. Ulluwishewa, nav. delo. V Sloveniji glej npr. I. Kononenko, nav. delo.

¹³¹ Umsko dojemanje resničnosti je omejeno – glej podrobneje v poglavju 1.2.2. te razprave.

¹³² Podobno tudi Maslow – glej o tem podrobneje v P. W. King, nav. delo.

¹³³ Večina teh tako zaželenih materialnih dobrin oziroma bogastva pa v rokah peščice bogatih – za katere lahko z veliko verjetnostjo trdimo, da niso srečni.

tudi (in predvsem) za duhovno rast – za ljubezen. Popolnoma očitno je, da brez tega, torej brez ljubezni do sočloveka in do okolja, ne bo nobene spremembe.

Trajnostna gospodarska rast (angl. *sustainable economic growth*) zato ni mogoča brez **duhovne rasti** (angl. *spiritual growth*).

Ni mogoča brez (»prebujenih«) ljudi, ki se bodo zavedali, da je pot do sreče pot uravnovešenosti materialnega in duhovnega. Materialnega razvoja in duhovnega razvoja.

Za nas to danes pomeni, da moramo sprevideti, da ni res, da lahko postanemo srečni samo s posedovanjem materialnih dobrin, v kar smo bili do zdaj prepričani. In temu (pridobivanju materialnih dobrin) podredili vse: svojo politično, socialno in ekonomsko organizacijo ter zasebno življenje.

Spoznati moramo, da je ta, materialni, del našega bivanja sicer pomemben, vendar **sreče ne moremo najti zunaj sebe. Srečo lahko najdemo samo v sebi – v ljubezni (do sebe in do drugih).**¹³⁴

Če torej želimo trajnostno gospodarsko rast, torej nadaljnjo gospodarsko rast in hkrati ohranjeno okolje, moramo večino svoje energije nameniti človeku.

Glavni razlog našega neuspeha pri uresničitvi trajnostnega razvoja je v prej opisanih prepričanjih (antropocentrizem in materialno bogastvo kot edina pogoja za srečo), ki so globoko zasidrana v naši notranjosti.

Do zdaj se v prizadevanjih za uresničenje trajnostnega razvoja še nismo soočili s tem. Brez spremembe teh prepričanj oziroma mehanizmov pa ne moremo uresničiti trajnostnega razvoja – ne moremo trajnostno zagotavljati materialnih dobrin in ne moremo zagotoviti pravične (enakomernejše) razdelitve materialnih dobrin med ljudi. In seveda ne moremo oblikovati pogojev za srečo vsakega posameznika.

Kot je bilo že navedeno, je danes vse več znanstvenih dokazov, ki kažejo, da **sta omenjena mehanizma znak naše »duhovne nerazvitosti«.**¹³⁵

Z našo usmeritvijo (tudi) v duhovni razvoj in duhovno rastjo bomo zmožni nadomestiti **strah (ego – angl. selfishness)**, ki poganja omenjena mehanizma, **z ljubeznijo** (angl. *selfless love*). Ta nam bo omogočila uresničiti trajnostni razvoj, to je izkoreniniti revščino in doseči trajnostno gospodarsko rast. In – biti srečen!

Le človek, ki bo lahko živel uravnovešeno – imel torej možnost razvoja svoje materialne in duhovne dimenzije – bo zmožen uresničiti cilj trajnostnega ra-

¹³⁴ R. Ulluwishewa, nav. delo, str. 36.

¹³⁵ Prav tam, str. 33.

zvoja. Z energijo, vloženo v človeka, bomo avtomatično dosegli tudi spremembo v odnosu do okolja. Ker človek, ki zadovoljuje vse svoje »potrebe«, materialne in duhovne, in živi v ljubezni (do sebe, drugih ljudi in drugih živih bitij), svoja ravnanja uravnava skozi ljubezen. To pa pomeni zelo drugačen odnos do soljudi in tudi zelo drugačen odnos do okolja, kot ga poznamo danes.

Zato so **okoljski in gospodarski** cilji trajnostnega razvoja odvisni od njegovih **socialnih** ciljev.

Z vidika načela trajnostnega razvoja, kot je bilo oblikovano, to pomeni: zagotoviti vsem ljudem tega sveta pogoje, v katerih bodo imeli dovolj materialnih dobrin (da bodo lahko zadovoljili svoje materialne potrebe). Glavni cilj mora torej biti odprava revščine in zmanjšanje ogromnih (absurdnih!) razlik med bogatimi in revnimi. Vendar, to ni dovolj! **Glavni cilj mora biti tudi vsem ljudem tega sveta zagotoviti pogoje, v katerih si bodo lahko prizadevali za duhovno rast.**

Edini način za uresničitev okoljskih in ekonomskih ciljev trajnostnega razvoja, za katere se zdi, da so bili v ospredju (ob oblikovanju načela in še danes), je, da kot glavni cilj obravnavamo socialnega (ki je, kot vse kaže, bil bolj »nujno zlo«). Brez »okrepitve socialnega«, brez vlaganja v materialni in duhovni razvoj ljudi ne bo sprememb!

Ključen za uspeh trajnostnega modela je torej prav njegov **socialni vidik**. Odnos do okolja lahko spremenimo le tako, da spremenimo odnos do sebe in do drugih ljudi (in drugih živih bitij), to je, da te odnose zgradimo na ljubezni, in ne na strahu.

Tisto, **kar manjka v obstoječem trajnostnem modelu**, je torej dvoje:

- zavedanje, da je njegov socialni vidik ključnega pomena za uresničitev celotnega modela,
- zavedanje, da ni dovolj zagotoviti le **materialnega blagostanja** (angl. *economic well-being*) za vse ljudi, temveč tudi (in predvsem) **duhovno blagostanje** (angl. *spiritual well-being*) – le take okoliščine namreč omogočajo, da »postanemo srečni« – ta želja pa je temeljno gonilo človeka.

Medtem ko je materialno blagostanje (za vse!) že del trajnostnega modela (čeprav, kot smo videli, je bilo do zdaj ravno na tem področju najmanj narejene-ga), pa je **usmeritev v duhovno rast povsem nova**.

Zaradi njenega pomena za nas in zaradi njene dolgotrajne »odsotnosti« iz našega življenja in socialne organizacije bi ji morali v prihodnje nameniti posebno skrb in energijo.

Zato bi moral biti naš **prvi korak vrniti »duhovno«** v našo **socialno, politično in ekonomsko organizacijo**.

Ker je načelo trajnostnega razvoja »rešilni načrt« in je zato temelj našega delovanja v prihodnje, bi ga morali najprej vključiti vanj.

2. DOPOLNITEV NAČELA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA

Da bi lahko uresničili cilje trajnostnega razvoja, moramo torej načelo trajnostnega razvoja **dopolniti**.

Vanj moramo vključiti spoznanje, da smo ljudje del okolja, in ne od njega ločeni. Prav tako Zahod ni več vreden od drugih kultur. Svoja ravnanja v razmerju do okolja in do drugih kultur ter spremembo odnosa do okolja (iz do zdaj nezmernege v zmernege) moramo usmerjati ob upoštevanju tega dejstva.

Spoznanje o enosti vsega na tem planetu moramo vgraditi v naš odnos do okolja in do soljudi.

Okolja torej ne smemo več razumeti le kot objekta za zadovoljevanje svojih potreb. Kriterij varstva okolja ne sme biti le človek in njegovo udobje oziroma zdravje, temveč tudi »zdravje« živali in rastlin.

Zaradi naše tesne povezanosti z drugimi deli okolja lahko namreč za svoje materialne potrebe (in potrebe prihodnjih rodov) poskrbimo le, če poskrbimo tudi za druga živa bitja oziroma za druge dele okolja.

Naše »zdravje« je namreč v celoti odvisno od njihovega »zdravja« oziroma preživetja, od ohranjenosti gozdov, čistosti vode in prsti ter zraka.

Prav tako z egoizmom in sebičnostjo v razmerju do drugih, manj razvitih družb ljudje v razvitih družbah najbolj škodujemo prav sami sebi. »Rešitev« okolja, ki si je želimo, je namreč odvisna od skupnega prizadevanja. »Vsi smo v istem čolnu«. Vsi smo enaki v tem, da smo del okolja. In vsi smo enaki pri njegovem reševanju oziroma pri celoviti preobrazbi našega odnosa do okolja. Vendar pa morajo biti pri tem bremena tega prizadevanja pravično razdeljena med razvite in nerazvite, med bogate in revne.

Ker so bogati (razviti)¹³⁶ najbolj odgovorni za današnje stanje (uničenost okolja, revščina oziroma prevelike razlike med bogatimi in revnimi), morajo nositi tudi največji del tega bremena.¹³⁷

¹³⁶ Gre za t. i. države WEIRD (Western, Educated, Industrialized, Rich Democracies).

¹³⁷ To je danes že del globalnega dogovora o preprečevanju podnebnih sprememb. Tudi nekateri pravni instituti podnebnega prava (Climate Change Law) imajo to funkcijo – npr. »skupne naložbe«. Glej podrobneje S. Pličanič, nav. delo (2010), str. 677–701.

Čeprav se takšna zahteva na prvi pogled zdi utopična, pa menim, da postane ob zavedanju, da sicer ne bomo zmožni uresničiti ciljev trajnostnega razvoja, precej bolj realistična. Tudi ko gre za to vprašanje, je zelo nazoren razvoj dogovarjanj držav o tem, kako se soočiti s podnebnimi spremembami. Ta namreč kaže, da razvitim državam postaja vse bolj jasno, da bo zmanjšanje podnebnih sprememb mogoče doseči le ob upoštevanju enakosti ljudi, narodov.¹³⁸

Z vidika jedra moje razprave (v nadaljevanju), to je kako z novimi spoznanji dopolnjeno načelo trajnostnega razvoja uveljaviti v praksi in kakšno vlogo bi morala pri tem imeti pravo in država, bi rad razjasnil še, ali je pri tem pomembno tudi vprašanje nagiba, torej vprašanje, ali varujemo »zdravje« drugih delov okolja (živali in rastlin) zgolj zaradi svojih koristi, ali pa tudi zaradi njihovih lastnih »koristi«.

Nagib je lahko *avtonomen, intrinzičen* in izhaja iz podmene, da so živali in rastline, pa tudi neživi svet, vrednote tudi same po sebi, in ne zgolj v razmerju do naših potreb in koristi. Okolje je torej treba ohranjati ne le zaradi pomembnosti (vrednosti), ki ga ima za nas, temveč tudi zaradi živali, rastlin in neživega sveta (oziroma zaradi pomena, ki ga ima zanje).¹³⁹

Po drugi strani pa je nagib lahko *heteronomen, instrumentalen, utilitarističen* in izhaja iz podmene, da je okolje vrednota le toliko, kolikor je pogoj in sredstvo za zadovoljevanje naših materialnih, estetskih in drugih potreb. Dolžnosti zaščititi živali in rastline in neživi svet naj bi imeli samo toliko, kolikor bi njihovo uničevanje lahko prizadelo naše interese. Takšno razumevanje zanika, da bi imela druga živa bitja (in neživi del okolja) svojo lastno (intrinzično) vrednost, neodvisno od vrednosti za človeka.

Na prvi pogled se zdi, da vprašanje nagiba oziroma etičnega vzvoda ni pomembno, v vsakem primeru morajo biti objekt varstva človek in druga živa bitja oziroma medsebojna povezanost vseh (*naravno ravnovesje*), kar je pomemben napredek v primerjavi z dosedanjim objektom varstva – zgolj človekovim »zdravjem«.

Vendar pa se prav določitev točke naravnega ravnovesja (ki je v naših rokah – v rokah znanosti) kot meje, ki je človek ne sme preseči, *lahko* razlikuje glede na

¹³⁸ Glej več o tem v politiki EU v zvezi s podnebnimi spremembami v Climate Action; <www.ec.europa.eu/clima/policies/international/negotiations/future/index_en.htm> (18. 7. 2015).

¹³⁹ Primerjaj A. Kirn, nav. delo, str. 18–21. Priredba Kantovega kategoričnega imperativa, ki velja za moralna razmerja med ljudmi, bi se torej glasila takole: nikoli ne obravnavaj naravne entitete zgolj kot sredstvo za svoje lastne smotre. Postopaj z njo ekološko, tako, da bi tvoje ravnanje lahko postalo splošni zakon, ki zagotavlja trajen obstoj človeškega rodu in življenja sploh. Prav tam, str. 20.

heteronomnost ali avtonomnost nagiba. Ugotovimo torej lahko, da ima avtonomnost nagiba nedvomno strožja merila glede obremenjevanja okolja. Zahteva namreč, da se moramo vzdržati obremenjevanja vedno, ko zaradi tega lahko pride do rušenja naravnega ravnovesja, torej tudi takrat, ko zaradi tega ne bi neposredno trpele naše koristi. Naše »zdravje« je namreč (zaradi medsebojne povezanosti in soodvisnosti) v celoti odvisno od »zdravja« okolja oziroma njegovega preživetja, od ohranjenosti gozdov, čistosti vode in prsti ter zraka.

V načelo trajnostnega razvoja pa moramo vključiti predvsem spoznanje, da je njegov socialni vidik (to je človek) ključnega pomena za uresničitev celotnega modela. Pri tem je ključno zavedanje, da ni dovolj zagotoviti le materialnega blagostanja za vse ljudi, temveč tudi (in predvsem) duhovno blagostanje – le take okoliščine bodo namreč ljudem omogočile, da postanejo srečni.

Medtem ko je materialno blagostanje, kot je bilo že navedeno, že del trajnostnega modela, pa je **usmeritev v duhovno rast nekaj novega**. Zaradi njenega velikega pomena bi ji morali v prihodnje nameniti posebno skrb.

Pojem človekov »razvoj« torej ne sme več zajemati **le materialnega razvoja** (gospodarske rasti), temveč **tudi duhovni razvoj** (duhovno rast).

Le če si prizadevamo za razvoj na obeh področjih, lahko zares govorimo o »razvoju«. In le v tem primeru je materialna plat »razvoja« lahko »trajnostna«, torej taka, da ohranja okolje.

Za to, da spoznamo da je del razvoja poleg materialnega tudi duhovni razvoj, niso potrebni znanstveni dokazi.

Le pogled vase.

Vsak zase ve, da ni le telo in da nima samo materialnih potreb. In da tudi ko so te zadovoljene, oziroma še več, tudi ko ima v svoji lasti ogromno materialno bogastvo, je tu še duhovna plat našega bivanja. Tudi »duhovne potrebe« morajo biti zadovoljene. Tako smo »narejeni«, takšno je naše »naravno stanje«.

Ko torej govorimo o človekovem »razvoju«, govorimo vedno o materialnem in duhovnem razvoju.

Le v tem primeru gre za »razvoj« v smislu poti k sreči. Biti srečen je, kot smo že ugotovili, naše temeljno gonilo.

Zdaj vemo, da pot do sreče pelje preko »razvoja«, to je materialnega in duhovnega.

Ker vemo, kaj je **naš (vseh ljudi) cilj**, kaj je naše temeljno gonilo, moramo to opredeliti kot **naš skupen cilj**.

Biti srečen bi torej morali opredeliti kot naš skupen cilj (skupen cilj človeštva). Ker je trajnostni model »rešilni načrt«, moramo vanj vključiti kot **naš temeljni**

cilj prav to – torej biti srečen. Materialni in predvsem duhovni razvoj pa kot pot k uresničitvi tega cilja. S prizadevanjem za materialni in predvsem duhovni razvoj bomo lahko dosegli tudi ohranjeno okolje in zmanjšali razlike med bogatimi in revnimi ter odpravili revščino.

Samo v hkratnem prizadevanju za materialno in duhovno rast lahko pridemo do spoznanj o sebi, do ljubezni do sebe in do drugih.

Potrditve omenjenih spoznanj in hkrati enega prvih korakov k »obogatitvi« načela trajnostnega razvoja s predlaganimi dopolnitvami pomeni resolucija OZN o sreči iz leta 2011 – **UN Resolution 65/309, Happiness: towards a holistic approach to development.**¹⁴⁰

Ta izhaja iz »doseganja sreče« kot temeljnega človekovega cilja. Prav tako poudarja, da materialni razvoj oziroma gospodarska rast (merjena z bruto domačim proizvodom – BDP) ni (zadostno) merilo blagostanja oziroma sreče.

Zato poudarja nujnost preoblikovanja obstoječe razvojne paradigme v novo, s celovitim pogledom na razvoj, ki bo poleg materialnega vključeval tudi duhovnega.¹⁴¹

Le takšen razvoj je lahko trajnosten. In le takšna razvojna paradigma lahko vključuje tudi zavest o vpetosti človeka v okolje in medsebojni soodvisnosti vseh delov okolja.¹⁴²

Resolucija poudarja, da bi morale države in njihove vlade spremeniti svoje prioritete pri oblikovanju razvojne politike (angl. *policy*) in vanjo kot cilj postaviti »doseganje sreče«. To pa je mogoče le, če si prizadevamo tudi za nematerialno (duhovno) rast in blagostanje.¹⁴³

Ključno pa je, da »doseganje sreče« z materialnim in duhovnim razvojem postavlja kot cilj trajnostnega razvoja.

Glede na opisane aktivnosti OZN najbrž lahko pričakujemo, da bo naslednje srečanje OZN namenjeno sreči in trajnostnemu razvoju.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Glej podrobneje <www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/65/309Y> (18. 7. 2015).

¹⁴¹ Glej podrobneje na <www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/NOTEONHAPPINESSFINALCLEAN.pdf> (18. 7. 2015).

¹⁴² Glej podrobneje v Defining a New Economic Paradigm: The Report on High-Level Meeting on Well-Being and Happiness, 2012, UN Report, New York; <https://docs.google.com/gview?url=http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/617BhutanReport_WEB_F.pdf&embedded=true> (18. 7. 2015).

¹⁴³ Prav tam.

¹⁴⁴ Glej podrobneje v T. Corcoran, nav. delo.

Pri tem Sachs in drugi predlagajo, da bi za spremljanje »sreče« (namesto dosedanjih načinov, ki so pokazali omejeno uporabnost)¹⁴⁵ uporabili model »indeksa sreče«, ki ga uporabljajo v Butanu.

Ta izhaja iz holističnega pogleda na razvoj in ga razume kot povezavo materialnega in duhovnega razvoja. Oba sta pogoj za doseganje sreče. Sreča je materialno in duhovno blagostanje. Indeks sreče je oblikovan kot okvir za različne ukrepe, katerih cilj je doseči, da bi bilo čim več ljudi v Butanu srečnih.¹⁴⁶

Tudi v zaključni resoluciji konference OZN o trajnostnem razvoju Rio+20 »**The future we want**« države ugotavljajo, da je treba načelo trajnostnega razvoja razširiti tako, da bo poleg materialnega vidika razvoja vključevalo tudi »nematerialnega«.¹⁴⁷

Za usmeritev EU lahko ugotovimo, da se EU prav tako zaveda pomena »obogatitve« obstoječe razvojne paradigme in preoblikovanja trajnostnega modela. »Vključujoče zeleno gospodarstvo«, ki je temeljni cilj EU,¹⁴⁸ je namreč model, s katerim naj bi poleg materialne rasti zajeli tudi nematerialno.

To jasno izhaja tudi iz vsebine konference Evropske komisije »Beyond GDP«.¹⁴⁹

Omenim naj še, da tudi Deklaracija ZDA o neodvisnosti (The US Declaration on Independence) govori o »doseganju sreče« kot neodtujljivi človekovi pravici. Pri tem s »srečo« razume stanje materialnega in zlasti duhovnega blagostanja, katerega glavna vsebina je zavedanje lastne vrednosti in ljubezni do sebe ter do drugih. Prav vidik »dajanja« ljubezni je še posebej poudarjen, kar pomeni, da so se *Founding Fathers* dobro zavedali »naravnih zakonitosti«.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Da je »sreča« bistvenega pomena, kaže tudi dosedanje merjenje sreče s t. i. indeksom sreče (angl. *happiness index*). Vendar ima ta način bistveno pomanjkljivost, to je, da se v glavnem nanaša na države WEIRD (Western, Educated, Industrialized, Rich Democracies) in, kar je še bolj pomembno, da se nanaša na materialne vidike našega bivanja. Glej o tem podrobneje v obrazložitvi omenjene resolucije OZN; <www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/NOTEONHAPPINESSFINALCLEAN.pdf> (18. 7. 2015).

¹⁴⁶ Glej podrobneje v Defining a New Economic Paradigm: The Report on High-Level Meeting on Well-Being and Happiness, 2012, UN Report, New York; <https://docs.google.com/gview?url=http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/617BhutanReport_WEB_F.pdf&embedded=true> (18. 7. 2015).

¹⁴⁷ Resolucija OZN (Rio+20) št. 66/288 The Future We Want, paragraf 38; <www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/66/288&Lang=E> (18. 7. 2015).

¹⁴⁸ Europe 2020: A European Strategy for smart, sustainable and inclusive growth, objavljena na: <www.ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (18. 7. 2015).

¹⁴⁹ Glej podrobneje <www.ec.europa.eu/environment/beyond_gdp/index_en.html> (18. 7. 2015).

¹⁵⁰ O tem več v referatu sodnika ameriškega Vrhovnega sodišča (Supreme Court) Anthonyja Kennedyja na National Conference on Citizenship (2005), kjer je ugotovil, da je

3. URESNIČITEV TRAJNOSTNEGA RAZVOJA – VLOGA DRŽAVE IN PRAVA

3.1. Pravnofilozofska in političnofilozofska izhodišča

Cilj trajnostnega razvoja je torej »doseganje sreče« za vse. Sreča pa je materialno in duhovno blagostanje. Cilj je seveda tudi ohranitev okolja.

Želimo si torej materialnega napredka in pravičnejše razdelitve materialnih dobrin med ljudi – zmanjšati razlike med bogatimi in revnimi in odpraviti revščino ter ohraniti okolje. Temeljni pogoj za to je (tudi) duhovni napredek. Rezultat duhovnega napredka, to je ljubezen (do sebe in do drugih), je (ob materialnih dobrinah) temelj za doseganje sreče. Srečni smo lahko le, če se razvijamo tako na materialni kot tudi na duhovni ravni.

To spoznanje se vse bolj širi. Najprej ga moramo vključiti v naš »rešilni načrt«, to je načelo trajnostnega razvoja. Prej opisane aktivnosti kažejo razvoj v tej smeri.

Naslednje pa je vprašanje **uresničitve (končno!) trajnostnega razvoja v praksi, v vsakdanjem življenju**. Glede na njegovo dosedanje »odsotnost« je naša glavna naloga v naša življenja **vrniti duhovno**. To mora postati del naših življenj kot nekaj vsakdanjega in naravnega.

Ni dovolj reči, da je duhovna rast osebna zadeva vsakega posameznika. Situacija, v kateri smo, zahteva organizirano ukrepanje. Če želimo doseči temeljne cilje trajnostnega modela, to je ohranitev okolja za nas in za prihodnje rodove ter dostojno življenje za vse, moramo za vrnitev duhovnega v naša življenja ukrepati **organizirano**.

Vrnitev duhovnega v naša življenja je tako pomembna, da je v skupnem, **javnem interesu** vseh.

Za zagotavljanje dobrin, ki so v javnem interesu, pa imamo **državo in pravo**.

Pri vrnitvi duhovnega v našo civilizacijo, v naša življenja, morata zato sodelovati država in pravo.

Še več, menim, da bi to morala postati ena glavnih nalog sodobne države – »trajnostne države« (angl. *sustainable state*) in sodobnega »trajnostnega prava« (angl. *sustainable (development) law*).

kmalu po oblikovanju deklaracije takšno razumevanje sreče »izpuhtelo«. Glej podrobneje v What did the founding fathers mean by »pursuit of happiness«; <www.blog.dictionary.com/happiness/> (18. 7. 2015).

Država in pravo sta namreč ves čas »služila« dosedanjemu temeljnemu cilju – to je materialnemu napredku. Kot sem že pokazal,¹⁵¹ se je temu prilagodila celotna družba s pravom in državo kot ključnima »orodjema«.

Če torej želimo spremembo, če želimo uresničitev ciljev trajnostnega razvoja, je zato ključnega pomena, da **zdaj državo in pravo prilagodimo tako, da kot njen cilj opredelimo »doseganje sreče«, kot pot do nje pa tudi (poleg materialnega) duhovni razvoj.**

V tem prelomnem času postaja vse bolj jasno, da je glavna naloga države in prava, da postaneta glavno orodje človeštva za uveljavitev trajnostnega razvoja. Vse kaže, da bi ob preostalih »klasičnih« funkcijah, ki so bile ključne v preteklosti in so seveda pomembne še danes (varnost, obramba, in druge), morala danes njuna osrednja funkcija postati zagotavljanje informacij, znanj, metod za **duhovno (osebno) rast** (angl. *personal growth*).¹⁵²

V ta okvir spada tudi pomoč, ki naj jo država in pravo zagotovita vsem, ki se na poti duhovne rasti znajdejo v težavah.

To je, kot smo ugotovili, temeljni pogoj za spremembe v medčloveških odnosih in za spremembo v odnosu do okolja. Vzporedno s tem pa mora biti naloga države in prava **nadgraditi dosedANJI pravni sistem na področju varstva okolja ter oblikovati pravni sistem, ki bo spodbujal zeleno gospodarstvo** (kar vključuje tudi pravičnejšo razdelitev materialnih dobrin, torej zmanjšanje razlik med bogatimi in revnimi in odpravo revščine).

Državo in pravo moramo torej »uporabiti« pri doseganju teh ciljev.¹⁵³

Podlaga za opredelitev zagotavljanja trajnostnega razvoja (s ciljem omogočiti ljudem »biti srečen«) kot naloge države in prava je opredelitev temeljnega cilja trajnostnega razvoja, to je **sreče** (in poti do nje, to je materialnega in duhovnega razvoja – kar vključuje zmanjšanje razlik med bogatimi in revnimi in odpravo revščine ter ohranitev okolja) **kot temeljne in skupne pravne vrednote.**

Zato menim, da bi morali »**doseganje sreče**« **opredeliti kot kriterij (pravičnega) prava.**

Pravično je torej tisto pravo, ki omogoča »doseganje sreče«.

To pa je mogoče le ob materialni in zlasti duhovni rasti. Duhovna rast in njen rezultat, to je ljubezen, nam omogočata spremembo odnosa do okolja v zmer-

¹⁵¹ Glej podrobneje v S. Pličanič, nav. delo (2003), str. 30–51.

¹⁵² Pri tem naj opozorim na velik potencial, ki ga ima pri tem sodobna, zlasti informacijska tehnologija.

¹⁵³ Primerjaj A. Ross, nav. delo, str. 78.

nega, v katerem se pri posegih v okolje zavedamo naše povezanosti z drugimi deli okolja. Ljubezen nam omogoča tudi spremembo odnosa do soljudi tako, da uresničujemo pravičnejšo razdelitev materialnih dobrin med ljudi in s tem zmanjšanje obstoječih razlik med bogatimi revnimi ter odpravo revščine.

S tem ko »doseganje sreče« opredelimo kot kriterij (pravičnega) prava (gre za novo – holistično pravno filozofijo), ga hkrati opredelimo kot **temeljno pravno vrednoto**.

»Doseganje sreče« pa je tudi vrednota, ki je v **skupnem, javnem interesu človeške skupnosti**.

Kolektivnost, skupnost (socialnost) »doseganja sreče« kot pravne vrednote je podlaga za oblikovanje nove – holistične socialne teorije (politične filozofije).

Opredelitev »doseganja sreče« kot *temeljne* in *skupne* pravne vrednote torej pomeni opredelitev »doseganja sreče« kot temeljnega *javnega interesa*.

Opredelitev »doseganja sreče« kot *temeljne* in *skupne* pravne vrednote postavlja državo v vlogo organizacije, ki naj skrbi za »zagotovitev sreče«.

3.2. Vloga države in prava pri uresnitvi trajnostnega razvoja

Pri uresnitvi trajnostnega razvoja moramo glede vloge države in prava izhajati iz omenjenih izhodišč.

Da bi lahko omogočili trajnostni razvoj, potrebujemo sodobno, »trajnostno državo« in »trajnostno pravo«. Do zdaj smo dosegli že precej – vse to, kar smo že dosegli, moramo nadgraditi z novimi spoznanji in vrednotami ter oblikovati pravila ravnanja in naloge države, ki bodo posameznike in podjetja usmerjali k zmernosti pri poseganju v okolje in pravičnejši razdelitvi materialnih dobrin – ter seveda duhovni rasti kot osnovi (*conditio sine qua non*).

»Nadgradnja« se seveda mora nanašati na celoten pravni sistem in na vse naloge države, vendar pa je nekaj področij ključnih. Zagotoviti moramo predvsem:

- **usmerjeno oziroma ciljno upravljanje države** (angl. *goal-oriented, sustainable governing*), pri čemer mora biti njen temeljni cilj »zagotavljanje sreče« – poglavitno pri tem je **načrtovanje trajnostnega razvoja** (angl. *sustainable planning*),
- **spodbujanje zelenega gospodarstva** – poglavitna pri tem sta trajnostno prostorsko načrtovanje (angl. *sustainable land-use planning*) in sorazmerno omejevanje posegov v okolje s ciljem ohranitve okolja,

- **trajnostno izobraževanje** – katerega bistvo je, da morajo biti pomemben del izobraževanja mladih znanja, povezana s trajnostnim razvojem, še posebej pa znanja, metode in tehnike, povezane z duhovno (osebno) rastjo (spoznavanje sebe, ljubezen do sebe in do drugih),
- **trajnostno usposabljanje** – katerega bistvo je, da mora (permanentno) izobraževanje in usposabljanje o trajnostnem razvoju, še posebej pa o duhovni (osebni) rasti, postati obveznost zaposlenih v podjetjih in v javnem sektorju,
- **trajnostno zdravstvo** – katerega bistvo je preoblikovanje obstoječega zdravstvenega sistema tako, da bo vključeval tudi pomoč pri duhovni (osebni) rasti.

3.2.1. Aktivna vloga države

Ugotovili smo že, da danes v svetu prevladuje spoznanje, da je za uveljavitev trajnostnega razvoja nujna **aktivna vloga države in lokalnih samoupravnih skupnosti**.

Aktivna vloga države in lokalne samouprave pomeni, da morata država in lokalna samoupravna skupnost (ta za svoje območje) pripraviti jasen, uresničljiv in zelo konkreten načrt trajnostnega gospodarskega razvoja. Glede na predlagane dopolnitve trajnostnega modela bi moral takšen načrt zajemati zlasti vse tisto, kar je potrebno za spodbujanje duhovnega razvoja oziroma duhovne (osebne) rasti. To bi morala biti tudi, poleg zelenih gospodarskih dejavnosti, ena od prioritete države.

Glavno sredstvo za uresničitev takšnega načrta pa bi morala biti **pravna regulacija ter zagotavljanje različnih javnih storitev**, povezanih predvsem z **duhovno rastjo (izobraževanje, usposabljanje, zdravstvo)**.

Ob tem naj ponovno poudarim danes vse bolj prevladujoče prepričanje, da za uveljavitev spremenjene, torej aktivne vloge države pri uveljavljanju trajnostnega razvoja potrebujemo ozaveščeno in aktivno javnost – le z njenim pritiskom na oblast bo mogoče uveljaviti trajnostni razvoj.¹⁵⁴

V Sloveniji takšna vloga države pri uresnitvi trajnostnega razvoja izhaja iz Ustave.

Čeprav v Ustavi ni eksplicitne določbe, menim, da nekatere določbe Ustave dajejo dovolj trdno podlago za takšno razlago Ustave. Tu mislim zlasti na določbo drugega odstavka 72. člena Ustave, ki določa, da država zagotavlja zdravo življenjsko okolje in v ta namen določa pogoje za opravljanje gospodarskih in negospodarskih dejavnosti. Ob tem pa Ustava hkrati »uzakonja« gospodarsko

¹⁵⁴ N. Klein, nav. delo, str. 120–161.

rast kot pravno vrednoto (posredno to, po mojem mnenju, izhaja iz 74. člena Ustave, ki v Sloveniji zagotavlja svobodo gospodarske pobude).¹⁵⁵

V povezavi z jasno usmeritvijo EU, katere člani smo, v trajnostni razvoj menim, da imamo dovolj trdno podlago za ugotovitev, da nam takšno usmeritev »zapoveduje« že sama Ustava.

Obogatitev modela trajnostnega razvoja, ki jo predlagam, je »v zraku«, nimamo pa še dokumenta OZN ali EU, ki bi nas k temu eksplicitno zavezoval.

Menim, da imamo v Sloveniji izjemno priložnost pridružiti se nekaterim državam, ki svoje prebivalstvo že usmerjajo na podlagi predlaganega celovitega (holističnega) modela trajnostnega razvoja.¹⁵⁶

Bodimo ena prvih držav, ki bo uresničila omenjeno resolucijo OZN o sreči kot temeljnemu cilju trajnostnega razvoja.

V Sloveniji imamo zelo dobre, pravzaprav kar izjemne (v primerjavi z drugimi državami, članicami EU, pa tudi gledano globalno) možnosti za trajnostni razvoj.¹⁵⁷ Imamo relativno neokrnjeno in pestro okolje, hkrati pa tudi velik človeški potencial – visoko stopnjo visoko izobraženih ljudi in precej uspešnih posameznikov ter podjetij z različnih področij, ki so pomembna za razvoj uspešnega zelenega gospodarstva.

Zato menim, da imamo vse možnosti doseči preobrat in uresničiti trajnostni razvoj v praksi.

Predlagam, da se povežemo in združimo moči ter preoblikujemo Slovenijo v »trajnostno državo«, naše pravo pa v »trajnostno pravo«. Prilagodimo svojo državo in pravo tako, da kot njun cilj opredelimo »doseganje sreče«, kot pot do nje pa tudi (poleg materialnega) duhovni razvoj.

Kot smo že ugotovili, nam ta preobrat, poleg usmeritve v duhovno, omogoča (olajšuje) tudi ogromen tehnološki napredek.

Oblikujmo jasno vizijo Slovenije kot trajnostne družbe in kot glavni prioriteti:

- **spodbujanje zelenega gospodarstva** (predvsem z nadgradnjo sedanjega pravnega sistema na področju varstva okolja in prostorskega načrtovanja in

¹⁵⁵ Glej podrobneje o tem v S. Pličanič, nav. delo (2014), str. 141–173.

¹⁵⁶ Zgled za to je Butan.

¹⁵⁷ Glej podrobneje v Za zeleni razvojni preboj – Plan B za Slovenijo 4.0: Prispevek za strategijo razvoja Slovenije 2014–2022; <www.planbzasslovenijo.si/upload/SRS/plan-b-zele-ni-razvojni-preboj.pdf> (18. 7. 2015).

s spodbujanjem razvoja »zelene« tehnologije – ta omogoča gospodarstvu, da je pri poseganju v okolje »učinkovitejše«),

- **spodbujanje duhovne (osebne) rasti** in zagotavljanje pomoči vsem, ki se na poti duhovne rasti znajdejo v težavah.

»Uporabimo« svojo državo in pravo za uresničitev teh ciljev.

Prvi korak bi torej moral biti oblikovanje in sprejem **celovitega načrta trajnostnega razvoja Slovenije**. Temeljno podlago zanj najdemo prav v navedeni določbi Ustave. Če naj država zagotovi zdravo življenjsko okolje ob hkratni gospodarski rasti (z določanjem pogojev za opravljanje gospodarskih in negospodarskih dejavnosti), je logično, da mora imeti jasno vizijo (načrt), kako naj ta dva cilja uresniči. Tak načrt bi morali sprejeti izvršilna in zakonodajna veja državne oblasti.

Načrt trajnostnega razvoja Slovenije bi moral zajemati **materialni (gospodarski) in duhovni razvoj (rast)**. Za vsakega od njiju bi moral določiti jasne cilje in prioritete in sredstva za njihovo uresničitev.

V okviru **gospodarskega razvoja** je bistvenega pomena, da se pri pripravi razvojnega načrta **enakovredno** obravnavajo na eni strani razvojni (usmerjeni v gospodarski razvoj) in na drugi strani varstveni interesi (usmerjeni v varstvo okolja).

V okviru **duhovnega razvoja** pa je ključno pripraviti jasen načrt, kako bomo v Sloveniji spodbujali duhovno (osebno) rast. Pri tem so pomembni trije sistemi. Najprej **trajnostno izobraževanje** – katerega bistvo je, da morajo pomemben del izobraževanja mladih obsegi znanja, povezana s trajnostnim razvojem, še posebej pa znanja, metode in tehnike, povezane z duhovno (osebno) rastjo (spoznavanje sebe, ljubezen do sebe in do drugih). Potem **trajnostno usposabljanje** – katerega bistvo je, da mora (permanentno) izobraževanje in usposabljanje o trajnostnem razvoju, še posebej pa o duhovni (osebni) rasti, postati obveznost zaposlenih v podjetjih in v javnem sektorju, in nazadnje **trajnostno zdravstvo** – katerega bistvo je preoblikovanje obstoječega zdravstvenega sistema tako, da bo vključeval tudi pomoč pri duhovni (osebni) rasti.

V Sloveniji je približek takega načrta Razvojna strategija Slovenije. Vendar menim, da je veliko preveč splošna in premalo usmerjena v trajnostni razvoj. Seveda pa v njej manjka celoten sklop, povezan z duhovno rastjo.

Pravna podlaga zanjo je Uredba o dokumentih razvojnega načrtovanja in postopkih za pripravo predloga državnega proračuna.¹⁵⁸ Ta Razvojno strategijo določa zgolj kot enega od vladnih dokumentov.

¹⁵⁸ Ur. l. RS, št. 54/10.

Menim, da bi razvojni načrt Slovenije morali povzdigniti na višjo raven. V pravni sistem bi ga morali umestiti z zakonom, sprejeti pa bi ga morala (poleg Vlade) tudi Državni zbor in Državni svet. Zakon bi moral razvojni načrt Slovenije določiti kot temeljni akt razvojnega načrtovanja v državi.

Lokalne samoupravne skupnosti pa bi morale zagotoviti njegovo izvedbo na lokalni ravni. Pri tem je posebej pomembno, da trajnostni gospodarski razvoj načrtujemo in izvajamo **na regionalni ravni**. Tako zaradi takšnega pristopa EU (ki usmerja uveljavljanje trajnostnega gospodarskega razvoja preko regij, na tem modelu je zgrajen tudi način financiranja iz sredstev EU) kot tudi zato, ker je to v Sloveniji nujna zaradi prevelike razdrobljenosti slovenskih občin.

Načrt bi moral jasno določiti, katere so tiste gospodarske dejavnosti, ki jih bomo v Sloveniji spodbujali: to so tiste, s katerimi lahko dolgoročno ustvarjamo gospodarsko rast in zagotovimo zaposlitev večini prebivalcev Slovenije, hkrati pa ohranjamo okolje, čeprav tudi te dejavnosti pomenijo poseganje v okolje. To so zelene gospodarske dejavnosti (zeleno gospodarstvo).

Te dejavnosti in posege v okolje, ki so z njimi povezani, je treba v naslednjem koraku **umestiti v »prostor«**. To pomeni, da je treba določiti območja (zemljišč oziroma parcel), na katerih bo mogoča gradnja objektov, povezanih z opravljanjem teh dejavnosti. Če gre za zeleno kmetijstvo, pa bo treba določiti območja (zemljišč oziroma parcel), na katerih bo mogoče opravljati to dejavnost. Pri določitvi omenjenih zemljišč bo treba po eni strani upoštevati potencial, ki ga ponujajo za razvoj omenjenih dejavnosti (torej bo za razvoj teh dejavnosti treba predvideti tista zemljišča, ki so za razvoj teh dejavnosti najbolj optimalna), po drugi strani pa seveda paziti na varstvo okolja.

Ko gre za druge, torej »klasične« gospodarske dejavnosti (tiste, ki temeljijo na posegih v okolje), je jasno, da jih v Sloveniji ne bi smeli posebej spodbujati, jih pa moramo omogočiti, če jih je mogoče uokviriti v omejitve, ki jih zahteva varstvo okolja. Zato je treba tudi te dejavnosti in posege v okolje, ki so z njimi povezani, umestiti v »prostor«. To pomeni, da je treba določiti območja (zemljišč oziroma parcel), na katerih bo mogoča gradnja objektov, povezanih z opravljanjem teh dejavnosti.

Razvojni načrt bi moral predstavljati kompromis med omejitvami pri poseganju v okolje, ki so nujne zaradi njegovega varstva, in posegi v okolje, ki so potrebni zaradi gospodarske rasti.

Kompromis med nujnimi omejitvami posegov v okolje in posegi v okolje, ki so potrebni za gospodarsko rast, pa se konkretizira kot *raba zemljišč* (oziroma

poseg v zemljišča),¹⁵⁹ to je kot gradnja objekta (v katerem potem podjetnik začne opravljati gospodarsko dejavnost) ali kot kmetijska dejavnost ali kot odločitev, da na nekem zemljišču ni mogoča (zaradi varstva okolja) nobena raba.

»Prostorska umestitev« gospodarskih (in drugih) dejavnosti je v bistvu pravna regulacija. Do prostorske umestitve dejavnosti namreč lahko pride le v pravno reguliranem procesu sprejemanja odločitev glede **rabe zemljišč**, ki ga danes poznamo kot **pravni sistem prostorskega načrtovanja**. Gre za pravni sistem, ki ureja proces sprejemanja odločitev glede **rabe zemljišč**. V tem procesu se soočijo razvojni interesi (ti se nanašajo na poseganje v/na zemljišča – bodisi **za gradnjo objektov** bodisi za **opravljanje kmetijske dejavnosti**) in varstveni interesi (ti pa se nanašajo na varstvo zemljišč, to je na omejevanje posegov v/na zemljišča, ko je to potrebno zaradi varstva okolja – npr. varstva podzemnih voda, ki se nahajajo pod zemljišči, varstvo zraka – če bi se v zgrajenem objektu opravljala npr. dejavnost proizvodnje električne energije v termoelektrarni, itd.).

Za uveljavitev trajnostnega razvoja v Sloveniji je pravna regulacija zelo pomembna. Ni pa vsemogoča – pravo ne more rešiti vseh problemov in tudi ne more (samo po sebi) zagotoviti uveljavitve trajnostnega razvoja v Sloveniji.

Prav tako velja, da država z zagotavljanjem različnih storitev, povezanih z duhovno rastjo, teh ne more zagotoviti. **Prizadevanje** za duhovno (osebno) rast je stvar posameznika.

Glede na dosedanje »odsotnost« duhovnega v naših življenjih pa je seveda **državno zagotavljanje** znanj, povezanih z duhovno (osebno) rastjo (spoznavanje sebe, ljubezen do sebe in do drugih), in zagotavljanje pomoči pri duhovni (osebni) rasti **izjemnega pomena**.

3.2.2. Zeleno gospodarstvo

Da bi spodbudili zeleno gospodarstvo, moramo temu cilju prilagoditi veljavno pravo. To se nanaša zlasti na pravni sistem prostorskega načrtovanja (v njegovem okviru na pravno ureditev usklajevanja varstvenih in razvojnih interesov) in varstva okolja (tu gre za vprašanje, ali so omejitve posegov v okolje, ki so bistvo varstva okolja, sorazmerne s cilji omejevanja posegov v okolje – to je varstvom okolja).¹⁶⁰

¹⁵⁹ V bistvu se praktično vsi (večji) posegi v okolje izvajajo v objektih (z izjemo kmetijstva) – ni torej posega v okolje, ne da bi imeli gradnjo objekta kot vrsto rabe zemljišča (seveda je tudi gradnja objekta na zemljišču vrsta posega v okolje). Vsa večja onesnaževanja okolja in vse večje rabe okolja potekajo iz objektov. Gospodarska dejavnost, s katero lahko tudi zelo onesnažujemo okolje, pa zanj niso potrebni objekti, je kmetijstvo.

¹⁶⁰ Jasno je, da je treba »ozeleniti« celoten pravni sistem – »*greening of rule of law*«; z vidika spodbujanja razvoja »zelenih« tehnologij – ki spadajo med ključne mehanizme za

3.2.2.1. Trajnostno prostorsko načrtovanje

Pravo mora prostorsko načrtovanje urediti tako, da bodo v postopku priprave prostorskih načrtov **enakovredno** obravnavani **razvojni in varstveni** interesi.

Problem je v tem, da imajo pri prostorskem načrtovanju zaradi dolgoletne zapostavljenosti (oziroma odsotnosti) okoljevarstveni interesi večjo »težo« od razvojnih interesov.

Zaradi dolgoletne zapostavljenosti oziroma odsotnosti okoljevarstvenih interesov pri prostorskem načrtovanju se je pravo pozneje razvijalo v smeri »kompenzacije« tega neravnovesja.

Tako je nastal pravni institut **celovite presoje vplivov na okolje**.¹⁶¹ V slovenskem pravu ga ureja Zakon o varstvu okolja (ZVO-1)¹⁶² v 40. do 48. členu, posebej za občinske prostorske načrte pa je urejen v 47.a do 52.a členu Zakona o prostorskem načrtovanju (ZPNačrt).¹⁶³ Obstoječa ureditev pomeni prenos Direktive 2001/42/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. junija 2001 o presoji vplivov nekaterih načrtov in programov na okolje¹⁶⁴ v slovensko pravo.

Celovita presoja vplivov na okolje (CPVO), skupaj s presojo vplivov na okolje (PVO), državnim organom omogoča, da preprečijo tiste posege v okolje, zaradi katerih bi (lahko) prišlo do čezmerne obremenitve okolja.

Ta institut je torej namenjen (**okoljevarstvenemu**) **nadzoru nad načrtovanjem posegov v okolje**. Pri tem je ključno prav prostorsko načrtovanje – ker je za večino posegov v okolje treba prej zgraditi objekt, poleg tega je kmetijstvo kot druga mogoča oblika rabe »prostora«, torej zemljišča, tudi velik onesnaževalec okolja.

Takšna ureditev nadzora nad prostorskimi načrti je v bistvu namenjena uveljavljanju do zdaj zapostavljenih okoljevarstvenih interesov.

Logično bi bilo (in tudi bolj racionalno – hitreje), da bi se ta presoja opravila že v procesu prostorskega načrtovanja – da bi torej bil ta postopek urejen tako, da bi omogočil enakovredno soočanje razvojnih in varstvenih interesov.

zeleno gospodarstvo – je npr. posebej pomemben še davčni sistem.

¹⁶¹ V primerjalnem pravu je to »*strategic environmental impact assesment*« (SEA) – dejansko gre za strateško presojo, ker se presoja splošni akt, s katerim se načrtuje poseg v okolje, zato uporaba termina »celovita« ni najbolj ustrezna. Seveda gre tudi za »celovito« presojo, ker se presoja vpliv nekega plana na celotno okolje, vendar pa je »celovita« v tem smislu tudi presoja vplivov na okolje za konkreten poseg.

¹⁶² Ur. l. RS, št. 41/04, 17/06, 20/06, 28/06, 49/06, 66/06, 33/07, 57/08, 70/08, 108/09, 48/12, 57/12, 57/12, 92/13, 38/14 in 37/15.

¹⁶³ Ur. l. RS, št. 33/07, 70/08, 108/09, 80/10, 43/11, 57/12, 109/12, 35/13, 76/14 in 14/15.

¹⁶⁴ UL L št. 197 z dne 21. julija 2001, str. 30.

Obstoječa dvojnost v praksi povzroča več težav.¹⁶⁵

Ta dvojnost precej podaljša postopek prostorskega načrtovanja, kar pomeni veliko oviro investicijam v slovensko gospodarstvo, tudi tistim, ki so usmerjene v zeleno gospodarstvo. Pogosto so (tuji in domači) investitorji prav zaradi ovir v pravnem sistemu obupali in poiskali možnost za uresničitev svojih poslovnih ambicij zunaj Slovenije. Na to nas opozarja tudi Evropska komisija.

Menim, da bi bilo treba »okoljevarstveni nadzor« oziroma uveljavljanje okoljevarstvenih interesov **bolj organsko integrirati v postopke (občinskega) prostorskega načrtovanja**.

Dosedanji le v poseganje v okolje usmerjen sistem prostorskega načrtovanja je treba preoblikovati v sistem, ki bo omogočal enakovredno usklajevanje varstvenih in razvojnih interesov – govorimo torej lahko o **trajnostnem prostorskem načrtovanju**. Takšna je tudi usmeritev v drugih zahodnih državah, tudi »zibelki« prostorskega načrtovanja, Združenem kraljestvu.¹⁶⁶

Postopek občinskega prostorskega načrtovanja bi bilo treba urediti z drugačnim izhodiščem – že v prvem koraku, torej na samem začetku procesa prostorskega načrtovanja, bi bilo treba tega začeti z enakovredno obravnavo razvojnih in varstvenih interesov. Prostorsko načrtovanje bi torej moralo biti sistem, namenjen enakovrednemu usklajevanju razvojnih in varstvenih interesov. Postopek celovite presoje vplivov na okolje bi morali integrirati v postopek prostorskega načrtovanja tako, da bi imeli *en sam postopek*, v katerem bi se enakovredno usklajevali razvojni in varstveni interesi.¹⁶⁷

Prevelika »teža« okoljevarstvenih interesov je vgrajena v še en pomemben pravni institut v okviru prostorskega načrtovanja, to so **smernice**. Gre za enega ključnih (okolje)varstvenih »inputov« v postopku občinskega prostorskega načrtovanja.

ZPNačrt namreč določa (v 47. členu), da mora občina pripraviti osnutek občinskega prostorskega načrta (tudi)¹⁶⁸ na podlagi (splošnih in posebnih) **smernic**, ki jih pripravijo državni nosilci urejanja prostora. To so ministrstva in drugi

¹⁶⁵ Ne le v Sloveniji, tudi v nekaterih drugih državah članicah EU. Podrobneje v M. Onida, nav. delo.

¹⁶⁶ Glej podrobneje v Planning law changes: the crux is defining »sustainable development«; <www.theguardian.com/environment/damian-carrington-blog/2011/jul/26/planning-policy-development-green-belt> (18. 7. 2015).

¹⁶⁷ Podrobneje o preoblikovanju prostorskega načrtovanja v »trajnostno prostorsko načrtovanje« v slovenskem pravu glej v S. Pličanič, nav. delo (2014), str. 141–173.

¹⁶⁸ Upoštevati mora še usmeritve iz državnega strateškega prostorskega načrta, občinskega strateškega prostorskega načrta, če je bil sprejet kot samostojen akt, razvojnega programa, če je bil izdelan za območje, ki ga obravnava prostorski akt, lastne razvojne po-

državni organi ali organizacije, ki so pristojni za varstvo okolja oziroma za uveljavljanje varstvenih interesov. Gre zlasti za ministrstvo, pristojno za okolje (ki je poleg varstva okolja na splošno pristojno tudi za varstvo voda in narave), ministrstvo, pristojno za varstvo gozdov in prostoživečih živali, ministrstvo, pristojno za varstvo mineralnih surovin, ministrstvo, pristojno za zdravje, idr. Smernice so povzetek pravnih režimov varstva okolja, ki jih določajo različni predpisi. Ti **vnaprej** določajo **omejitve za posege v okolje**.

Gre torej za »**uzakonjene**« okoljevarstvene interese. To pa pomeni, da o njihovi vsebini v postopku prostorskega načrtovanja ne more biti razprave in usklajevanja. V proces prostorskega načrtovanja vstopajo kot »nadrejeni« razvojnim interesom.

Opraviti imamo torej s prav obratno situacijo, kot smo jo imeli ob nastanku pravnih sistemov prostorskega načrtovanja, ko okoljevarstveni interesi niso imeli nobene »teže«.

V veljavnem pravu je teža (okolje)varstvenih interesov celo »dvakrat težja« od razvojnih interesov. Prvič z institutom smernic, ki v postopek prostorskega načrtovanja vstopajo kot »uzakonjeni« okoljevarstveni interesi in so zato »nadrejeni« razvojnim interesom. Drugič pa zaradi postopka celovite presoje vplivov na okolje (katerega namen je uveljavitev varstvenih interesov), ki je v razmerju do razvojnih interesov prav tako »nadrejen«, saj imajo ti za svojo uveljavitev na razpolago »samo« postopek prostorskega načrtovanja.

Takšno ureditev sicer lahko razumemo,¹⁶⁹ vendar pa pomeni **veliko oviro** uveljavitvi trajnostnega razvoja.

Če si namreč želimo gospodarske rasti, in to »zelene«, ker je le ta lahko dolgoročna, je jasno, da mora pravo sistem prostorskega načrtovanja urediti tako, da bo **spodbujal** trajnostno (zeleno) gospodarsko rast. To pa je mogoče le, če so omejitve za posege v okolje, ki izhajajo iz smernic, **sorazmerne** s cilji, zaradi katerih so bile predpisane oziroma določene – to pa je varstvo okolja.

Ugotovili smo že, da je bila pravzaprav večina dosedanje energije, povezane z uveljavitvijo trajnostnega razvoja, povezana z omejevanjem posegov v okolje, torej s pravom varstva okolja. Zdaj je čas, da svojo energijo namenimo tudi drugim vidikom trajnostnega razvoja, to je spodbujanju zelenega gospodarstva in zlasti spodbujanju duhovne rasti.

trebe in izražene razvojne potrebe nosilcev urejanja prostora ter izražene razvojne potrebe drugih oseb.

¹⁶⁹ Dolgo je bilo vse podrejeno čim večji gospodarski rasti, čemur je ves čas »služilo« tudi prostorsko pravo.

3.2.2.2. Večja sorazmernost pri določanju omejitev posegov v okolje

V slovenski okoljski zakonodaji, na podlagi katere se določijo omenjene smernice, so te **omejitve pogosto nesorazmerne** s cilji, zaradi katerih so predpisane.¹⁷⁰

Menim sicer, da se neravnovesju med varstvenimi in razvojnimi interesi ni mogoče popolnoma izogniti. V okolju (tudi v Sloveniji) so pač zelo globoke stopinje, ki smo jih pustili v vseh desetletjih, pravzaprav že stoletjih, neobrzdanega poseganja v okolje, ali povedano drugače, stanje okolja je takšno (slabo), da bo treba za vzpostavitev ravnovesja najbrž kar nekaj časa do neke mere favorizirati varstvene interese.¹⁷¹

Zato je prav, da se ta varstveni minimum »uzakoni«. Vendar le, če je obseg omejitev (za posege v okolje) zaradi varstva okolja sorazmeren s ciljem, zaradi katerega so predpisane.¹⁷²

Kot sem že pokazal, je zeleno gospodarstvo ključnega pomena za uresničitev trajnostnega razvoja. Poleg tega, da nam (ob hkratni duhovni rasti) omogoča ohraniti okolje in *hkrati* proizvajati materialne dobrine, je tudi glavno »orodje« za **odpravo revščine**.¹⁷³

Preusmeritev v zeleno gospodarstvo sama po sebi pripelje tudi do vrste drugih ukrepov in aktivnosti, ki so namenjeni zmanjšanju razlik med bogatimi in revnimi.¹⁷⁴

3.2.3. Trajnostno izobraževanje in usposabljanje ter trajnostno zdravstvo

Da bi spodbudili duhovno (osebno) rast, moramo temu cilju prilagoditi pravni sistem izobraževanja mladih in permanentnega izobraževanja odraslih ter pravni sistem zdravstva.

¹⁷⁰ Glej podrobneje S. Pličanič, nav. delo, str. 164.

¹⁷¹ To stanje dobro ponazarja problem podnebnih sprememb. Večina znanstvenikov se strinja, da še lahko preprečimo katastrofo, ki se ji približujemo zaradi poviševanja temperature. Vendar le, če bomo zelo restriktivni, ko gre za tiste posege v okolje, ki so povzročili segrevanje (torej posege, pri katerih prihaja do izpusta toplogrednih plinov, še zlasti CO₂). Glej o tem podrobneje N. Klein, nav. delo (2014).

¹⁷² Torej v predpisih, ki urejajo varstvene interese oziroma omejitve, povezane z varstvom okolja (Zakon o varstvu okolja, Zakon o vodah, Zakon o ohranjanju narave idr.).

¹⁷³ Glej podrobneje v P. N. King, nav. delo.

¹⁷⁴ Glej podrobneje J. Makeover, nav. delo, str. 148.

3.2.3.1. Trajnostno izobraževanje in usposabljanje

Pomemben del izobraževanja mladih morajo biti znanja, povezana s trajnostnim razvojem, še posebej pa znanja, metode in tehnike, povezane z duhovno (osebno) rastjo (spoznavanje sebe, ljubezen do sebe in do drugih). Prav tako je treba za zaposlene vpeljati obveznost permanentnega izobraževanja in usposabljanja o trajnostnem razvoju, še posebej pa o duhovni (osebni) rasti.¹⁷⁵

Ko gre za izobraževanje in usposabljanje, je, glede na njegovo dolgo »odsotnost« v naši civilizaciji, naša glavna naloga v proces izobraževanja in usposabljanja vrniti duhovno. To mora postati del teh procesov, kot nekaj vsakdanjega in naravnega.¹⁷⁶

Danes v razvitih družbah, v zahodni civilizaciji, tudi v Sloveniji, **vstopamo v odraslo življenje (skoraj) brez znanj o sebi.**

To je o sebi kot fizičnem telesu, svoji psihi in svoji »duši« (sebi kot energetskemu bitju).

Izobraževalni sistem teh znanj na daje (razen nekaj malega o fizičnem telesu, še manj o delovanju psihe, nič pa o nas kot energetskih bitjih). Starši prav tako teh znanj nimajo (ker jih sami niso dobili) in jih tako tudi oni ne posredujejo svojim otrokom.

Brez teh znanj se človek, ko vstopa v različna razmerja, v okolje, ki ga obdaja, ne znajde, je ne-srečen, se zapleta v težave v svojem poklicu, v partnerskih odnosih in v odnosih s svojimi otroki.

Gre za problem, ki je globalen. Za Slovenijo pa je značilno, da je zaradi zgodovinskih (in kulturnih) razlogov še posebej velik. Pri naših ljudeh sta namreč zaradi omenjenih razlogov še posebej izrazita **negativna energija in negativen pristop** (nevoščljivost, »ne da se« itd.), kar vse izvira iz pomanjkanja samozavedanja. To je po mojem mnenju glavni razlog za stanje, kakršno je v naši državi.

Ker si vsi želimo izboljšanja, je treba najprej poznati razloge za takšno negativno stanje. Moje izhodišče je, da je glavni razlog za takšno stanje v odsotnosti omenjenih znanj o sebi. Šele ko človek ima takšna znanja (in izkušnje), lahko spremeni pogled nase in na svet, ki ga obkroža. To je predpogoj za izboljšanje.

V okvir znanj o sebi spadajo vsa znanja, informacije o tem, **kako »delujemo«**, pri čemer je še posebej pomembno zavedanje, da nosimo s seboj različne blokade (predvsem strahove). Prepoznavna teh blokad, njihovo ozaveščanje in

¹⁷⁵ Takšno stališče zastopa vse več ljudi in organizacij – glej npr. dokument Unesca: Education for Sustainable Development: Linking Learning and Happiness, 2007, Bangkok; <www.unesdoc.unesco.org/images/0015/001559/155943eb.pdf> (18. 7. 2015).

¹⁷⁶ Glej podrobneje v C. O'Brien, nav. delo.

končno njihova odprava so temelj za posameznikovo srečo in s tem tudi temelj za posameznikovo srečo v odnosih, v katere vstopa.

Ljudje delujemo tako, da za prepoznavo in ozaveščanje sebe (kako delujemo) potrebujemo **izkušnje**. Ključne so seveda lastne izkušnje, pomembne pa so tudi izkušnje drugih ljudi. Zato je treba v okviru izobraževanja in usposabljanja ljudem omogočiti tudi spoznavanje izkušenj drugih in še posebej pridobivanje lastnih izkušenj.

V okviru medicine in psihologije je zahodna znanost v nekaj stoletjih veliko odkrila o tem, kako delujemo.

Vendar se ta znanja nanašajo le na naše fizično telo, in na našo psiho.

Ko gre za znanja o sebi kot energetskem bitju (duši), pa moramo črpati iz bogate zakladnice znanj t. i. alternativnih znanosti, čeprav je v zadnjem času tudi v zahodni znanosti vse več znanja o tem.¹⁷⁷

Ljudem je treba ponuditi **vsa znanja** o tem, kdo smo in kako delujemo. Prav tako pomembno je, da je treba ta znanja ljudem posredovati na **razumljiv način**. Še posebej, ker se s temi znanji v okviru izobraževanja do zdaj skoraj nismo srečali.

Izobraževalni sistem in sistem usposabljanja zaposlenih morata torej mladim ljudem v okviru predšolskega, osnovnošolskega, srednješolskega in visokošolskega izobraževanja ter zaposlenim omogočiti, da se naučijo spoznati, **kdo so**: da se naučijo **imeti radi** in naučijo **uresničiti to, kar so**, ter **imeti radi druge** (ljudi in druga živa bitja).

Šolajočim se in zaposlenim je torej treba dati znanja in izkušnje o tem:

- kako se spoznati (kdo sem jaz),
- kako odpraviti blokade in strahove (ki mi preprečujejo spoznati se in se uresničiti),
- kako sebe sprejeti in se uresničiti (kakšno je moje poslanstvo – moja poklicna oziroma karierna pot).

Samo-uresničenje zajema tudi **odnose**, v katere vstopamo v zasebnem in »poklicnem« življenju. Gre za odnose do staršev, do partnerja, do otrok, do bratov in sester, odnose v poklicnem življenju, odnose s prijatelji in pri mladih tudi za odnose z učitelji in sošolci.

¹⁷⁷ Kot sem že omenil, celovit pogled na človeka, ki vključuje tudi našo duhovno dimenzijo, vse bolj prodira v etabliirano psihologijo, psihoanalizo in psihoterapijo. Vendar smo še daleč od integracije spoznanj psiholoških in medicinskih znanosti z ogromno zakladnico znanj, ki izvirajo iz ne-znanstvenih tradicij (Vzhoda, naravnih ljudstev itd.). Glej podrobnosti o tem R. Ulluwishewa, nav. delo.

V omenjenih odnosih smo lahko srečni in izpolnjeni le, če vemo, kdo smo; če vemo za svoje blokade oziroma strahove in jih odpravljamo in če vemo, kako »delujemo« v odnosih.

Spoznavanje sebe in odprava blokad oziroma strahov in življenje, skladno s seboj (udejanjanje sebe), so neposredno povezani s **spoštljivim in ljubečim odnosom do sebe** – to je temeljni pogoj za napredek pri osebni rasti.

Spoštljiv in ljubeč odnos do sebe pa zajema sebe kot telo in um ter sebe kot »dušo« (kot energetsko bitje).

Na ravni vsakdanjega življenja skrb za sebe v vseh treh omenjenih dimenzijah pomeni:

- zdravo prehrano in pijačo,
- redno telesno gibanje,
- zdravo bivanje,
- neposreden in reden stik z naravo (njeno duhovno doživljanje),
- redno (vsakodnevno) negovanje stika s svojim najgloblji jazom (s samim sabo kot »dušo«): z meditacijo, jogo in drugimi »tehnikami«.

Temeljni cilj trajnostnega izobraževanja je torej šolajočim se in zaposlenim ponuditi znanja (metode, tehnike), ki jim bodo omogočila **spoznati sebe, vzpostaviti odnos s seboj, se zavedati sebe**.

Zavedati se sebe, poznati se je predpogoj za srečno življenje. Je predpogoj za srečo v zasebnem in poklicnem življenju.

Bistveno pa je, da je spoznavanje sebe smisel našega življenja.

Preko spoznavanja sebe namreč gradimo **ljubezen** do sebe. In s tem tudi ljubezen do drugih. **Biti v energiji ljubezni je temeljni smisel človekovega življenja.**

Znanja, povezana z duhovno rastjo, moramo v Sloveniji vključiti v procese izobraževanja tako, da dopolnimo programe predšolske vzgoje ter osnovnošolskega, srednješolskega, višješolskega in visokošolskega izobraževanja tako, da bodo zajemali vse prej opisane vsebine.

Ob tem naj poudarim, da temelji za takšno preoblikovanje obstajajo že v veljavnem izobraževalnem pravu. Tako npr. 2. člen Zakona o osnovni šoli (ZOsn)¹⁷⁸ določa, da je cilj osnovnošolskega izobraževanja, med drugim, tudi spodbujanje duhovnega razvoja posameznika, omogočanje osebnostnega razvoja učenca, vključno z razvojem njegove pozitivne samopodobe, vzgajanje

¹⁷⁸ Ur. l. RS, št. 12/96, 33/97, 59/01, 71/04, 53/05, 60/06, 63/06 – popr., 102/07, 107/10, 87/11, 40/12 – ZUJF, 63/13.

in izobraževanje za trajnostni razvoj, kar vključuje globlje poznavanje in odgovoren odnos do sebe, svojega zdravja, do drugih ljudi, svoje in drugih kultur, naravnega in družbenega okolja in prihodnjih generacij.

Pri preoblikovanju programov, učnih načrtov oziroma predmetnikov v predpisih, ki urejajo predšolsko vzgojo¹⁷⁹ ter osnovnošolsko,¹⁸⁰ srednješolsko,¹⁸¹ višješolsko¹⁸² in visokošolsko¹⁸³ izobraževanje, se je treba zavedati pomena, ki ga imajo ta znanja za »doseganje sreče« in za uresničitev trajnostnega razvoja. To pomeni, da bo treba, ob enaki obremenitvi šolajočih se, zmanjšati obseg drugih, za šolajoče se mlade ljudi manj pomembnih znanj.

Kot sem že omenil, ni dovolj znanja o duhovnem razvoju in na splošno o trajnostnem razvoju vključiti v programe predšolske vzgoje ter osnovnošolskega, srednješolskega, višješolskega in visokošolskega izobraževanja.

Za sedanje generacije zaposlenih, pa tudi na splošno, je, zaradi dolgotrajne »odsotnosti« in tudi sicer zaradi pomena, ki ga imajo ta znanja za človeka in za družbo, treba ta znanja ponuditi tudi **zaposlenim**.

Še več, menim, da bi morali permanentno izobraževanje in usposabljanje o trajnostnem razvoju in v tem okviru zlasti o duhovni (osebni) rasti predpisati kot obveznost delodajalca in vseh zaposlenih. Konkretno to pomeni, da bi bilo treba 172. člen Zakona o delovnih razmerjih (ZDR-1)¹⁸⁴ in 101. do 105. člen Zakona o javnih uslužbencih (ZJU)¹⁸⁵ dopolniti tako, da bi uvedli obveznost izobraževanja in usposabljanja o trajnostnem razvoju in v tem okviru še posebej o duhovni (osebni) rasti kot obveznost delodajalca in zaposlenega. Financiranje takšnega izobraževanja bi morala biti obveznost delodajalca.

¹⁷⁹ Zakon o vrtcih (Ur. l. RS, št. 12/96, 44/00, 78/03, 72/05, 25/08, 98/09 – ZIUZGK, 36/10, 94/10 – ZIU, 62/10 – ZUPJS, 40/11 – ZUPJS-A, 40/12 – ZUJF, 14/15 – ZUUJFO).

¹⁸⁰ Zakon o osnovni šoli (Ur. l. RS, št. 12/96, 33/97, 59/01, 71/04, 53/05, 60/06, 63/06 – popr., 102/07, 107/10, 87/11, 40/12 – ZUJF, 63/13).

¹⁸¹ Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju (Ur. l. RS, št. 79/06) in Zakon o gimnazijah (Ur. l. RS, št. 12/96, 59/01, 115/06).

¹⁸² Zakon o višjem strokovnem izobraževanju (Ur. l. RS, št. 86/04, 100/13).

¹⁸³ Zakon o visokem šolstvu (Ur. l. RS, št. 67/93, 13/94, 39/95 – odl. US, 18/98 – odl. US, 35/98 – odl. US, 99/99, 64/01, 100/03, 63/04, 94/06, 15/08 – odl. US, 64/08, 59/07 – ZŠtip, 86/09, 34/11 – ZUPJS, 78/11, 62/10 – Odl. US, 40/11 – ZUPJS-A, 40/12 – ZUJF, 57/12 – ZPCP-2D, 109/12, 85/14).

¹⁸⁴ Ur. l. RS, št. 42/02, 79/06 – ZZZPB-F, 46/07 – odl. US, 103/07, 45/08 – ZArbit, 83/09 – odl. US, 40/12 – ZUJF, 21/13 – ZDR-1.

¹⁸⁵ Ur. l. RS, št. 56/02, 110/02 – ZDT-B, 2/04 – ZDSS-1, 23/05, 62/05 – odl. US, 75/05 – odl. US, 113/05, 21/06 – odl. US, 23/06 – skl. US, 62/06 – skl. US, 68/06 – ZSPJS-F, 131/06 – odl. US, 11/07 – skl. US, 33/07, 69/08 – ZTFI-A, 69/08 – ZZavar-E, 65/08, 40/12 – ZUJF.

Ogromen tehnološki napredek, zlasti na področju informacijske tehnologije (socialna omrežja, internetne strani, aplikacije), ponuja veliko možnosti za učinkovito in celovito izobraževanje ter usposabljanje šolajočih se in zaposlenih.

Sreča kot glavni cilj vsakega človeka je mogoča le, če smo v ravnovesju. Materialno in duhovno. Sreča je v bistvu tesno povezana z zdravjem. Lahko bi rekli, da **smo srečni, ko smo zdravi kot celota** – to je fizično, mentalno in »kot duša«. ¹⁸⁶

Obstoječi koncept zdravja tega vidika ne vključuje. Svetovna zdravstvena organizacija »zdravje« opredeljuje kot stanje fizičnega in psihičnega (mentalnega) blagostanja (sreče), in ne le kot odsotnost fizičnih in psihičnih (mentalnih) bolezni. ¹⁸⁷

Toda biti srečen pomeni biti zdrav kot celota. Zdravje torej ni le fizično in psihično (mentalno) zdravje, temveč tudi zdravje naše »duše«. ¹⁸⁸

Biti zdrav kot »duša« pa pomeni poznati se, se sprejeti, se imeti rad ter živeti skladno s seboj (se uresničiti). Ker smo ljudje del okolja, pomeni biti zdrav kot »duša« tudi živeti v harmoniji z naravo. Biti zdrav kot »duša« je torej mogoče le, če duhovno (osebno) rastemo.

Očitno je torej, da moramo **preoblikovati opredelitev »zdravja«**. Vanj moramo vključiti še samo-zavedanje in samo-uresničenje ter življenje v harmoniji z naravo oziroma duhovno rast.

Skladno s preoblikovanjem opredelitve »zdravja« moramo preoblikovati tudi obstoječ »zdravstveni sistem« v »trajnostno zdravstvo«.

To mora biti integralno, holistično oziroma **komplementarno**. Ljudem mora zagotavljati pomoč ne le takrat, ko imajo težave s fizičnim ali psihičnim (mentalnim) zdravjem, temveč tudi, ko imajo težave z zdravjem »duše«, torej s poznavanjem sebe in ljubeznijo do sebe in do drugih ter z življenjem v harmoniji z naravo – z duhovno (osebno) rastjo torej.

Pri zagotavljanju »trajnostnega zdravstva« je, tako kot smo ugotovili za »trajnostno izobraževanje«, ključna vloga države.

¹⁸⁶ Tudi ko gre za povezavo sreče z zdravjem, lahko ugotovimo, da se zavest o tem vse bolj širi. Glej npr. program in spletno stran Authentic Happiness: Penn University v ZDA, ki temelji na pozitivni psihologiji Martina Seligmana; <<https://www.authentichappiness.sas.upenn.edu/>> (18. 7. 2015).

¹⁸⁷ WHO – Health, objavljeno na <www.who.int/trade/glossary/story046/en/> (18. 7. 2015).

¹⁸⁸ Glej podrobneje M. Seligman, nav. delo.

Ta mora v okviru izobraževanja o duhovni (osebni) rasti šolajočim se in zaposlenim (v javnem sektorju) zagotoviti tudi znanja o tem, kako delujemo fizično (kot telesa) in psihično (mentalno) ter kako se spoznati (kdo smo) kot »duša« in kako se imeti rad ter doseči stanje ljubezni (torej kako duhovno rasti). Pa tudi, kako opravljati različne vloge, ki jih imamo v življenju (partnersko, starševsko, karierno idr.) – torej neke vrste »šolo za življenje«. V ta okvir spadajo tudi znanja o tem, kako zdravo jesti, piti in bivati.

Preoblikovanje obstoječega zdravstvenega sistema v komplementarnega oziroma trajnostnega bo najbrž precej zahtevnejše od preoblikovanja izobraževalnega sistema.

Slovenski zdravstveni sistem zelo počasi sprejema metode in tehnike alternativnih znanosti.¹⁸⁹

Velik korak v tej smeri predstavlja uveljavitev Zakona o zdravilstvu (ZZdrav).¹⁹⁰

Ko gre za pomoč ljudem v zvezi z zdravjem »duše«, torej v zvezi z duhovno (osebno) rastjo, ne gre za zdravljenje telesnih in psihičnih bolezni, temveč za pomoč, svetovanje v procesu duhovne (osebne) rasti.

V okviru zdravstvenega sistema je to področje še najbližje (klinični) psihologiji, psihoanalizi in psihoterapiji.

Uveljavitev ZZdrav je del procesa integracije vseh znanj in metod o zdravljenju.

V področje zdravljenja, ki je do zdaj temeljilo izključno na spoznanjih in metodah zahodne znanosti, tako vstopajo tudi znanja in metode, ki so se razvile zunaj zahodne znanosti (v okviru indijske ajurvedske medicine, kitajske tradicionalne medicine, homeopatije, energijskega zdravljenja idr.).

Kot smo že ugotovili, tudi psihologija, psihoanaliza in psihoterapija ne dajejo odgovorov na vsa vprašanja, povezana z duhovno (osebno) rastjo – ker v glavnem temeljijo na spoznanjih zahodne znanosti.

Zato tudi na tem področju potrebujemo širitev z vsemi spoznanji o tem, kdo smo in »kako delujemo« – torej vključitev spoznanj alternativnih znanosti.

Ključno je ljudem zagotoviti pomoč v zvezi z duhovno (osebno) rastjo.

¹⁸⁹ Podobno je tudi v drugih razvitih državah, čeprav je marsikje proces integracije doktrinarne medicine z alternativno in oblikovanja komplementarne (integrativne) oziroma holistične medicine in zdravstva precej hitrejši. Glej več o tem na SciDevNET: Integrating modern and traditional medicine: Facts and figures; <www.scidev.net/global/indigenous/feature/integrating-modern-and-traditional-medicine-facts-and-figures.html> (18. 7. 2015).

¹⁹⁰ Ur. l. RS, št. 94/07 in 87/11.

To pomoč v okviru zdravstvenega sistema delno zagotavlja psihologija. Zaradi opisanega »deficita« psihologije (podobnega kot pri doktrinarni medicini) moramo v zdravstveni sistem vključiti tudi znanja, metode in tehnike s področja alternativnih znanosti, ki se nanašajo na pomoč pri duhovni (osebni) rasti.

ZZdrav že »pokriva« tisti del znanj, metod in tehnik iz okvira alternativnih znanosti, ki se nanašajo na zdravljenje, zato bi bilo najenostavneje, da bi vanj vključili še ta sklop. Po analogiji z doktrinarno medicino in zdravstvenim sistemom gre v teh primerih za **preventivno zdravstveno dejavnost**.

Veljavni Zakon o zdravstveni dejavnosti (ZZDej)¹⁹¹ »pokriva« doktrinarno medicino in zdravstvo. Ti dve področji »vase« s sprejemom ZZdrav še nista spustili alternativne medicine. Sicer jo dopuščata kot dopolnitev, vendar je popolnoma jasno, da sta do nje vzvišeni.¹⁹²

Glede na globoko zakoreninjenost racionalne paradigme je to seveda pričakovano – do sprememb, ki si jih želimo, bo lahko prišlo le postopoma.

Ker je ZZdrav prvi korak k oblikovanju komplementarnega oziroma integralnega (trajnostnega) zdravstva, je najbolj logično, da ga **preoblikujemo tako, da bo »pokrival« alternativno zdravstvo (zdravilstvo) v celoti, torej tudi »preventivni« del – to je pomoč pri duhovni (osebni) rasti**.

Ker gre pri pomoči v zvezi z duhovno (osebno) rastjo za preventivno zdravstveno dejavnost, bi morali okrepitev tega njenega dela vgraditi tudi v veljavno ureditev promocije zdravja na delovnem mestu, ki jo določa Zakon o varnosti in zdravju pri delu (ZVZD-1)¹⁹³ v 32. členu.

Zakon navaja, da mora delodajalec promocijo zdravja na delovnem mestu načrtovati, zagotoviti potrebna sredstva za njeno izvedbo in tudi spremljati njeno izvajanje.

Tudi institut **promocije zdravja na delovnem mestu** je za ponovni vstop duhovnega v slovensko družbo zelo pomemben.

V okvir »zdravja« namreč spadajo tudi znanja o duhovni (osebni) rasti, zato bi moral minister, pristojen za zdravje, ki ga ZVZD-1 v drugem odstavku 32.

¹⁹¹ Ur. l. RS, št. 9/92, 26/92 – popr., 13/93, 45/94 – odl. US, 37/95, 8/96, 59/99 – odl. US, 90/99 – popr., 90/99, 98/99 – ZZdrS, 31/00, 36/00 – ZPDZC, 45/01, 62/01 – skl. US, 86/02 – ZOZPEU, 135/03 – odl. US, 2/04, 80/04, 23/08, 58/08 – ZZdrS-E, 15/08 – ZPacP, 77/08 – (ZDZdr), 40/12 – ZUJE, 14/13.

¹⁹² To je razvidno npr. iz določbe drugega odstavka 2. člena, ki določa, da zdravilska dejavnost obsega ukrepe in aktivnosti, temelječe na zdravilskih sistemih in zdravilskih metodah, in se izvaja na način, **ki ne škoduje zdravju**.

¹⁹³ Ur. l. RS, št. 43/11.

člena pooblašča za pripravo smernic, s katerimi podrobneje uredi promocijo zdravja na delovnem mestu, z omenjenimi smernicami kot del promocije zdravja določiti tudi vsebine, povezane z duhovno (osebno) rastjo.

To obveznost delodajalca bi morali povezati v celoto s prej omenjenim predlogom o uvedbi obveznosti izobraževanja in usposabljanja o trajnostnem razvoju in v tem okviru še posebej o duhovni (osebni) rasti kot obveznosti delodajalca in zaposlenega.

4. SKLEP

V razpravi sem pokazal, da je glavni razlog za naš neuspeh pri uresničitvi trajnostnega razvoja v naši preveliki in enostranski usmerjenosti v materialno.

Pokazal sem tudi, da je za tem še globlji razlog. To je naša želja »biti srečen«. Nismo se dovolj zavedali, da je pot do sreče povezana zlasti z duhovno rastjo, ne le materialno. Odtod tudi ta naša »obsedenost« z materialnim, s katerim je prežeto vse, od začetka naših življenj. Prav zaradi tega smo tudi (bili) tako agresivni do okolja in do so-ljudi. Ker se ne zavedamo (se nismo zavedali) dovolj pomena ljubezni, do katere lahko pridemo le, če gojimo tudi duhovno plat našega bivanja.

Zato moramo v naša življenja spet vrniti duhovno plat. In za to »uporabiti« tudi državo in pravo. Seveda brez materialne plati ne moremo, zato moramo vse napore usmeriti v trajnosten način zadovoljevanja naših materialnih potreb. Takšen, s katerim bomo pri poseganju v okolje bolj zmerni kot do zdaj. Zeleno gospodarstvo, skupaj z današnjo tehnologijo, nam to omogoča. Tudi za to moramo »uporabiti« državo in pravo.

Očitno je, da smo morali priti do skrajne meje, da smo začeli spoznavati, kaj je zares pomembno in kaj je prav. Spoznati, da je smisel življenja v doseganju ljubezni. Do sebe. In potem do drugih ljudi (in drugih živih bitij – živali in rastlin).

Zato je zdaj ključno, da začnemo delovati v skladu s temi spoznanji. Da preoblikujemo načelo trajnostnega razvoja. Da kot glavno nalogo države in prava določimo zagotavljanje pogojev za uravnovešeno gospodarsko in duhovno (osebno) rast. Predvsem pa, da kot glavno nalogo države in prava opredelimo zagotavljanje pogojev za doseganje sreče.

V Sloveniji imamo vse možnosti, da dosežemo ta cilj. Povežimo se, združimo moči in preoblikujmo Slovenijo v »trajnostno družbo«. Prilagodimo svojo državo in pravo tako, da kot njun cilj opredelimo »doseganje sreče«, kot pot do nje pa tudi (poleg gospodarske) duhovno rast.

Literatura

- Robin Attfield in Andrew Belsey: *Philosophy and the Natural Environment*. Cambridge University Press, Cambridge 1994.
- Maja Bahor: *Trajnostni razvoj v okoljski politiki Evropske unije*, magistrsko delo. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2005.
- Eva D. Bahovec: *Kopernik, Darwin, Freud (Študije iz filozofije in zgodovine znanosti)*. Analecta, Ljubljana 1990.
- Susan Baker, Maria Kousis, Dick Richardson in Stephen Young (ed.): *The Politics of Sustainable Development*. Routledge, London 1997.
- Stephen Breyer: *Regulation and Its Reform*. Harvard University Press, Cambridge, Massachutets 1982.
- Richard O. Brooks: *Can and Should Law Mandate Environmentally Sensitive Life Styles*, v: *The American Journal of Jursiprudence*, 21 (1986).
- Susan Buckingham-Hatfield in Bob Evans: *Environmental Planning and Sustainability*. John Wiley & Sons, Chicester (VB) 1996.
- Bojan Bugarič: *From Plan to Market – One Way or Alternative Paths? (A Critique of Institutional Reforms in Central and Eastern Europe)*, doktorska disertacija. Wisconsin 1997.
- Franc Bugar in Majda Kuželički: *Kako naj vam prodamo modrino neba (govori indijanskih poglavarjev)*. Ljubljana 1994.
- Dante Caponera: *Principles of Water Law and Administration*. A. A. Balkema, Rotterdam 1992.
- Fritjof Capra: *The Turning Point (Science, Society and the Rising Culture)*. Bantam Books, New York 1983.
- Fritjof Capra: *The Tao of the Physics*. Shambala, Boston 1991.
- Fritjof Capra: *The Web of Life*. Anchor Books, New York 1996.
- Ivan Cifrić: *Socialna ekologija (prilozi zasnivanju discipline)*. Globus, Zagreb 1989.
- Terence Corcoran: *Get ready for the Rio Happiness Summit, 2012*; <www.business.financialpost.com/fp-comment/terence-corcoran-are-you-happier-than-this-woman> (18. 7. 2015).
- Rene Descartes: *Razprava o metodi, kako pravilno voditi razum ter v znano-stih iskati resnico; Pravila (kako naravnati umske zmožnosti)*. Slovenska Matica, Ljubljana 1957.
- Rene Descartes: *Meditacije (o prvi filozofiji, v katerih je dokazano bivanje bož-je in različnost človeške duše in telesa)*. Slovenska matica, Ljubljana 1988.

- John S. Dryzek: *The Politics of the Earth (Environmental Discourses)*. Oxford University Press, New York 1997.
- Klaus Eder: *The Social Construction of Nature (A Sociology of Ecological Enlightenment)*, SAGE Publications, London 1996.
- Jack D. Forbes: *Columbus and Other Cannibals (The Wetiko Disease of Exploitation, Imperialism and Terrorism)*. Autonomedia, New York 1992.
- Fung Yu-Lan: *Istorija kineske filozofije*. Nolit, Beograd 1983.
- James Gleick: *Kaos*. DZS, Ljubljana 1991.
- Roger S. Gottlieb (ur.): *The Ecological Community*. Routledge, New York 1997.
- Stanislav Grof: *The Holotropic Mind*. Harper San Francisco, San Francisco 1993.
- Stanislav Grof: *Healing our Deepest Wounds: The Holotropic Paradigm Shift, Stream of Experience Production*. Newcaste, Washington 2012.
- Herber L. A. Hart: *Koncept prava*. Študentska organizacija Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1994.
- Verner Hajzenberg: *Fizika i metafizika*. Nolit, Beograd 1989.
- Stephen Hawking: *Kratka zgodovina časa*. Cankarjeva založba, Ljubljana 1990.
- Georg W. F. Hegel: *Istorija filozofije*. Tom II, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1983.
- Gunnar Heinsohnin Otto Steiger: *Uničenje modrih žensk*. KRT, Ljubljana 1993.
- I Ching: *Book of Changes: The Ancient Chinese Guide to Wisdom and Fortunetelling*. Prevajalec James Legge, Gramercy Books, New York 1996.
- Karl Jaspers: *Socrates, Buddha, Confucius, Jesus (The Paradigmatic Individuals)*. Harcourt Brace & Company, New York 1990.
- Arthur Kaufmann: *Uvod v filozofijo prava*. Cankarjeva založba, Ljubljana 1994.
- Donlad F. Kettl: *Environmental Governance, A Report on The Next Generation of Environmental Policy*. Brookings Institution Press, Washington, D. C. 2002.
- Paul W. King: *Climbing Maslow Pyramid*. Kilworth Beauchamp, Leceister 2011.
- Peter N. King: *Can the green economy help to eradicate poverty?*, 2010, objavljeno na: <www.unosd.org/content/documents/99SDplanNet-AP_for_UNOSD%20Panel%202.pdf> (18. 7. 2015).
- Andrej Kirn (ur.): *Pasti razvoja (ekološke študije)*. ČZDO Komunist, Ljubljana 1985.
- N. Klein: *This Changes Everything: Capitalism vs. The Climate*. Simon/Schuster, New York 2014.

- N. Klein: *The Economic System We Have Created Global Warming*, 2015, objavljeno na: <www.spiegel.de/international/world/global-warming-interview-with-naomi-klein-a-1020007.html> (18. 7. 2015).
- Michale Klopfer: *Umweltrecht*. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1989.
- Konfucij: *Pogovori*. Cankarjeva založba, Ljubljana 1988.
- Igor Kononenko: *Znanost v novi dobi*; <www.lkm.fri.uni-lj.si/xaigor/> (18. 7. 2015).
- Jiddu Krishnamurti: *On Fear*. Harper San Francisco, San Francisco 1995.
- Ray Kurzweil: *The Singularity Is Near*. Penguin Group, New York 2005.
- Howard Latin: *Ideal Versus Real Regulatory Efficiency: Implementation of Uniform Standards and "Fine-Tuning" Regulatory Reforms*, v: 37 *Stanford Law Review* 1267 (1985).
- Niklas Luhmann: *Zamenjava paradigme v sistemski teoriji*, v: *Nova revija*, št. 96-99/1990, str. 761.
- Joel Makeover (ur.): *Strategies for the Green Economy*. McGrawHill, New York 2009.
- John McCormick: *The Global Environmental Movement*. John Wiley & Sons, Chichester (VB) 1995.
- Dennis H. Meadows: *The Limits to Growth*. Universe Books, New York 1972.
- Carolyn Merchant: *The Death of Nature (Women, Ecology, and the Scientific Revolution)*. Harper San Francisco, San Francisco 1983.
- Lee Miller (ur.): *From the Heart (Voices of the American Indian)*. Vintage Books, New York 1995.
- Wes Nisker: *Crazy Wisdom*. Ten Speed Press, Berkeley (Kalifornija) 1990.
- Catherine O'Brien Catherine: *Lessons in Sustainable Happiness*. Thinking Rock, Nova Scotia, Canada 2013.
- Eugene P. Odum: *Ecology (A Bridge Between Science and Society)*. Sinauer Associates, Inc. Publishers, Sunderland Massachusetts (ZDA) 1996.
- Marco Onida (ur.): *Europe and the Environment*. Europa Law Publishing, Groeningen 2004.
- Osho: *Joy – the Happiness That Comes from Within*. St Martin Griffin, New York 2008.
- Osho: *Being in Love*. Harmony Books, New York 2008.
- Osho: *Love, Freedom, Aloneness: The Koan of Relationships*. Osho International Foundation 2011.

- Borut Ošljaj: Antropološki temelji znanosti, v: *Anthropos*, št. 3-4/1993, str. 60–82.
- Robert V. Percival in Dorothy C. Alevizatos (ur.): *Law and the Environment*. Temple University Press, Philadelphia 1997.
- Senko Pličanič: *Temelji ekološkega prava*. Cankarjeva založba, Ljubljana 2003.
- Senko Pličanič, v: Dušan Pichler, Tanja Pucelj Vidović, Senko Pličanič, Rajko Pirnat in Sonja Kelšin: *Komentar Zakona o varstvu okolja*. Inštitut za javno upravo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Ljubljana 2010.
- Senko Pličanič: Trajnostno prostorsko načrtovanje in trajnostni gospodarski razvoj Slovenije – vloga prava in države, v: *Javna uprava*, št. 3-4/2014.
- Clive Ponting: *A Green History of the World (The Environment and the Collapse of Great Civilizations)*. Penguin Books, New York 1993.
- Richard A. Posner: *The Problems of Jurisprudence*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1990.
- Adam Przeworski: *Sustainable Democracy*. Cambridge University Press, Cambridge, USA 1995.
- Tariq Ramadan: *Islam, the West and the Challenges of Modernity*. The Islamic Foundation, Leicester (VB) 2009.
- Richard L. Revesz (ur.): *Foundations of Environmental Law and Policy*. Oxford University Press, New York 1997.
- Jelka Riha Šumič: *Pravo in razsodna moč*. KRT, Ljubljana 1993.
- Jeremy Rifkin: *Entropy – a New World View*. Bantam Books, New York 1980.
- Susan Rose-Ackerman: *Controlling Environmental Policy (The Limits of Public Law in Germany and the United States)*. Yale University Press, New Haven in London 1995.
- Susan Rose-Ackerman: *American Administrative Law Under Siege: Is Germany a Model?*, v: 107 *Harvard Law Review* 6, 1279 (1994).
- Andrea Ross: *Sustainable Development Law in the UK: From rhetoric to reality*. Earthscan, New York 2012.
- Jeffrey D. Sachs: *The Age of Sustainable Development*. Columbia University Press, New York 2015.
- James Salzmänn in Thomson H. Barton: *Environmental Law and Policy*. Foundation Press, New York 2010.
- Stephen K. Sanderson: *Social Transformations (A General Theory of Historical Development)*. Blackwell Publishers Inc., Cambridge, Massachusetts 1995.
- Martin Seligman: *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-Being*. Free Press, New York 2011.

- Robert C. Solomon in Kathleen M. Higgins: *A Short History of Philosophy*. Oxford University Press, New York 1996.
- David in Eileen Spring: *Ecology and Religion in History*. New York, Evantson, San Francisco, str. 15–31; v zborniku *Pasti razvoja (ekološke študije)*, Komunist, Ljubljana 1985, str. 36–48.
- Christopher Stone: *Should Trees Have Standing*. Oxford University Press, New York 2010.
- Anton Stres: *Svoboda in pravičnost (Oris politične filozofije)*. Mohorjeva družba, Ljubljana 1996.
- Erkharth Tolle: *The Power of Now: A Guide to Spiritual Enlightenment*. New World Library, Novato, USA 1999.
- Dan A. Tarlock: *Environmental Protection: The Potential Misfit Between Equity and Efficiency*, v: *University of Colorado Law Review*, 63 (1992) 4.
- Justine Thornton in Silas Beckwith: *Environmental Law*. Sweet & Maxwell, London 1997.
- Rohana Ulluwishewa: *Spirituality and Sustainable Development*. Palgrave Macmillan, London 2014.
- Zoran Železnikar: *Človek je več. Zbirka Človek za tretje tisočletje, samozaložba*, Ljubljana 2009.
- Jack Weatherford: *Indian Givers (How the Indians of the Americas transformed the World)*. Ballantine Books, New York 1988.
- Max Weber: *Protestantska etika in duh kapitalizma*. KUC, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1988.

KODIFICIRANO ALBANSKO OBIČAJNO PRAVO – SPECIFIKE DEDNOPRAVNIH DOLOČB V PRIMERJAVI S SLOVENSKIM PRAVNIM REDOM

Amir Ibrahim,

magister prava, sodni tolmač za albanski jezik, študent doktorskega študija na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani

1. ALBANSKO OBIČAJNO PRAVO

Pojem albansko običajno pravo označuje celoto nenapisanih družbenih norm in načel, ki so se med Albanci razvijali skozi zgodovino in ohranjali vse do današnjih dni. Pri urejanju medsebojnih razmerij med Albanci je imelo običajno pravo zelo pomembno vlogo, in sicer najprej znotraj ožje družine, nato rodbine (*farefis-a*), plemena (*fis-a*) ter tudi širše v javnem življenju. Predvsem plemenske in vaške starešine (*pleqëni*) kot individualni organizmi znotraj strukture tradicionalne družbe so s postopnim oblikovanjem in ustvarjanjem običajnopравnih pravil urejali temeljni položaj ter pravice in obveznosti posameznika med sorodniki znotraj družine in v kontekstu širše družbene uravnoteženosti. S svojim delovanjem so *pleqëni* prispevali k ohranjanju reda in miru ter uresničitvi strukturno trdne družbene ureditve. Hkrati pa so te običajnopравne norme vplivale tudi na razvijanje pravne, verske, jezikovne in v končni fazi tudi politične zavesti Albancev. Pomembno pa je vplivalo tudi na utrditev vrednot med Albanci, kot so specifično gostoljubje (*mikpritja*), zvestoba (*besnikëria*), modrost (*urtësia*), pripadnost, spoštovanje prednikov (*të parët*), spoštovanje pravic drugih, poštenost pri trgovanju, nedotakljivost družine itd. Nad vsemi vrednotami albanske družbe pa je bila in je ponekod še danes postavljena vrednota dane besede oziroma *besa*.

V najbolj izvirni obliki se je albansko običajno pravo ohranilo do danes predvsem z ustnim izročilom v goratih predelih severnega dela današnje Albanije

ter tudi na ozemlju današnjega Kosova. Ohranilo se je torej predvsem tam, kjer zaradi geografskih specifičnosti teh ozemelj, težke dostopnosti in odročnosti, šeriatsko in postavljeno državno pravo nista moglo imeti večjega neposrednega vpliva ter se zato ni moglo v celoti uveljaviti in sprejeti v vsakdanje življenje tam živečih Albancev. Skozi zgodovino je bilo albansko običajno pravo izraz nepodrejanja tujim zakonom in navadam. Kot takšno je bilo usmerjeno proti vsakršnemu podrejanju in hkrati predstavljalo nek branik pred tujimi vplivi. Na drugi strani sociokulturna ter pravna raven integracije Albancev ni bila povsem imuna na politične in demografske spremembe, večkrat se je tudi napačno prikazovala v latentni obliki, odvisno od interesov in ciljev začasne tuje nadoblasti. Ohranjanje in nadaljnje razvijanje albanskega običajnega prava vse do današnjega časa je morda izraz dejstva, da so se Albanci skozi njihovo dolgoletno zgodovino le stežka povsem podrejali, še manj pa v celoti asimilirali pod nadoblastjo drugih držav, ki so skozi zgodovino vladala na ozemlju današnje Albanije in Kosova. Listina, ki potrjuje to albansko pravno trdoživost, je dopis bizantinskemu vladarju iz leta 1319, kjer je med drugim zapisano, »da je treba Albance obsoditi, ker se izmikajo in nikakor ne upoštevajo zakonov bizantinskega cesarstva«.¹ Na običajnopravno kontinuiteto je zagotovo vplivala tudi specifično dodelana konservativna družbena ureditev, s posebnim poudarkom na spoštovanju prednikov in podrejanju njihovi volji, kar je skozi zgodovino vplivalo tudi na ohranjanje arhaičnosti v običajnem pravu. Danes imajo Albanci svoje zapise običajnega prava v obliki kanonov² za več kot zgolj

¹ M. Berishaj, nav. delo, str. 93.

² Pri pojmu *kanon* je treba uvodoma pojasniti, da o vzrokih in vidikih (ne) upravičenosti uporabe in povezovanja tega termina z zapisi albanskega običajnega prava pravnozgodovinska stroka nima enotne razlage. Izraz *kanon* naj bi bil v albanski jezik prevzet bodisi iz stare grščine, tj. iz *kanon* v pomenu 'mera', po kateri se ravna določena družba, bodisi je bil prevzet v grško-bizantinskem obdobju, in sicer naj bi bil izhodiščni izraz za prevzem termin *nomokanon*, s katerim so v Bizancu označevali pravno-religijske norme, ki so jih izdajali bizantinski vladarji. Morda pa je bil ta izraz prevzet šele v turškem obdobju, podlaga za kar naj bi bil termin *kanunname*. To je bil izraz za pravne norme, ki jih je izdajal sultan (A. Luarasi in drugi, nav. delo, str. 229). Ne glede na neenotna stališča o izvoru prevzema in nejasnosti vzrokov za uporabo tega termina v albanski pravni terminologiji je treba izrecno opozoriti, da pojem »albansko kanonsko pravo« nima nobenih skupnih točk s pojmom, za katerega je v evropski pravni zgodovini tradicionalno rezerviran izraz *kanonsko pravo* in ki označuje pravo Rimokatoliške cerkve. Ravno iz razloga večje jasnosti in preglednosti bom zapise albanskega običajnega prava v tem članku označeval z albanskim terminom *kanún*. V današnji albanski pravni terminologiji se namreč zapisi albanskega običajnega prava označujejo zgolj s terminom *kanún*, ki je v Slovarju albanskega knjižnega jezika opredeljen kot *zbirka nepisanih zakonov in norm, ki so bile podedovane iz roda v rod* (J. Thomai in drugi, nav. delo, str. 437). Opozoriti pa je treba, da tudi slovenski jezik pozna izraz *kanon* tako v pomenu (1) 'pravilo, načelo, norma, zlasti v družbi, umetnosti in filozofiji', kot tudi (2) v pomenu 'dvoglasne ali večglasne skladbe, v kateri se glasovi dosledno posnemajo' (<<http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03>

zbirke zapisov običajnega prava ali celo več kot za ustavo, saj je iz njihovih določb mogoče razbrati dolgoletno in pestro kulturno, etnološko, sociološko, antropološko ter predvsem bogato pravno dediščino. Zato je še danes moč zaznati pojavnost in sorazmerno intenziven vpliv običajnega prava na realno življenje določenega dela prebivalcev goratih predelov Albanije in Kosova. Številni primeri razreševanja medsebojnih sporov s kazenskopravnimi elementi, s sklicevanjem na *ius talionis* oziroma z uporabo kanunskega določila o pravičnem zadoščenju v obliki krvnega maščevanja (*hakmarrje*) nesporno dokazujejo, da je pri Albancih še vedno moč govoriti o nezanemarljivem vplivu običajnega prava na družbeno in pravno življenje ter o obstoju in hkratni paralelni veljavi na eni strani arhaičnega običajnega prava, zapisanega v obliki kanunov, in na drugi strani postavljenega državnega prava.

Albansko običajno pravo se pogosto posplošeno enači ali povezuje zgolj s Kanunom Lekë Dukagjinija. Kljub nejasnosti in različnih stališčih glede avtorstva zapisa albanskega običajnega prava³ je neizpodbitno dejstvo, da se ravno ta zapis v virih pojavlja kot osnova in izhodišče za večino drugih zapisov in velja do danes za najstarejši objavljeni zapis albanskega običajnega prava. Poleg zgoraj navedenega zapisa albanskega običajnega prava v Kanunu Lekë Dukagjinija poznamo danes še vrsto drugih zapisov albanskega običajnega prava, in sicer Kanun Laberije (*Kanuni i Labërisë*), ki ga je po ustnem izročilu v obliki anketiranja zbral Ismet Elezi, Skenderbegov Kanun (*Kanuni i Skënderbeut*),⁴ Kanun Lekë Dukagjinija v različici Mirdite (*Kanuni i Lekë Dukagjinit: në variantin e Mirditës*), ki je bil objavljen leta 1992, ter Kanun Lekë Dukagjinija v

exe?name=sskj_testa&expression=kanon&hs=1>), da pa sem se za potrebe tega članka iz razloga nedvoumnosti odločil za uporabo albanskega izraza.

³ Norme Kanuna Lekë Dukagjinija je najbolj obširno in celovito objavil član frančiškanskega reda Shtjefën Konstandin Gjeçovi v začetku 20. stoletja, vendar v pravnozgodovinski znanosti še vedno ni enoznačnega odgovora na to, zakaj se ta kanun, in pozneje tudi njegov zapis, povezuje ravno z Lekë Dukagjinijem. Najbolj številni avtorji zastopajo stališče, da je bil ravno Lekë Dukagjini tisti, ki je kodificiral običajno pravne določbe (H. Hesquard, nav. delo, str. 218; A. Degrand, nav. delo, str. 151; A. Jovičević, nav. delo, str. 96; M. Krasniqi, nav. delo, str. 139), drugi manj številni avtorji (J. Ivanova, nav. delo, str. 96) pa trdijo, da se po njem imenuje, ker so bile določbe tega kanuna v veljavi na teritoriju, kjer je bil na oblasti kralj Lekë Dukagjini III (1410–1481), ta pa naj bi vladal severnemu delu Albanije v sredini 15. stoletja. Oraovac pa celo meni, da je Kanun Lekë Dukagjinija nastal neposredno iz Dušanovega zakonika (T. Oraovac, nav. delo, str. 22).

⁴ Norme Skenderbegovega Kanuna je zbral Dom Frano Illia in jih objavil leta 1993. Ta kanun vsebuje običajnopravne norme, ki so bile v veljavi na tistih ozemljih, kjer je imela svoj vpliv kneževina Kastrioti. Po islamizaciji velikega dela pokrajin pod oblastjo Kastriotov proti koncu 15. stoletja so se deloma spremenile tudi običajnopravne norme v Skenderbegovem Kanunu, saj je osmanski okupator nekatere norme iz tega kanuna nadomestil s šeriatskimi. Ta kanun se v današnji osrednji Albaniji imenuje tudi Arbanaški Kanun (*Kanuni i Arbenit*).

različici Puke (*Kanuni i Lekë Dukagjinit: në variantin e Pukës*), objavljen leta 1996. Pri obeh zadnje navedenih je korpuse običajnega prava zbiral in zapisal Xhemal Meçi. Poznamo še Kanun Dibre (*Kanuni i Dibrës*), ki ga je leta 2003 objavil Xhafer Martini. Leta 2010 je posthumno izšel Kanun Bende (*Kanuni i Bendës*), norme katerega je zbral in zapisal Haxhi Goci. Poleg naštetih zapisov albanskega običajnega prava v obliki kanunov, danes poznamo še Kanun Lume (*Kanuni i Lumës*), norme katerega je zbral etnograf Shefqet Hoxha, Kanun Visoke Planote (*Kanuni i Malësisë së Madhe*) ter Kanun Lezhe (*Kanuni i Malësisë së Lezhës*), ki ju je objavil Fadil Mehmeti, nato Kanun Mirdite (*Kanuni i Mirditës*) zbiratelja Pala Doçija, Kanun Čermenike (*Kanuni i Çermenikës*), Kanun Gjakove (*Kanuni i Malësisë së Gjakovës*) ter Kanun Martaneša (*Kanuni i Martaneshit*), vendar avtorstvo slednjih še ni bilo ugotovljeno, saj doslej še niso bili objavljeni in naj bi se hranili v rokopisni obliki v arhivu državnega Inštituta za narodno kulturo v Tirani. Ti zapisi vsebujejo običajnopravne norme, ki so bile zbrane in zapisane sorazmerno pozno, in sicer šele v 20. stoletju. Zaradi njihovega poznega zapisa se poraja dvom o pristnosti norm in določb teh zapisov. Prav tako dvomim o interesni indiferentnosti teh zapisov, kajti z zapisovanjem običajnega prava ni prišlo zgolj do ohranjanja pravnih običajev, temveč sta bila pri tem zelo pomembna tudi selektivna izbira ter interes po navideznem objektiviziranju in po želji do pridobitve vpliva zapisovalcev na pravno realnost preko zapisovanja norm in pravil običajnega prava. Pri navedenih zapisih albanskega običajnega prava je to še posebej izrazito. Predvsem pri zbiratelju Gječoviju jasno prihajajo v ospredje predvsem premoženjsko-pravni in družbeni interesi Cerkve, saj so položaj in predvsem pravice slednje urejene takoj v prvem poglavju Kanuna Lekë Dukagjinija. Zaradi obsežnosti korpusa zapisanega albanskega običajnega prava se bom v tem članku vsebinsko omejil predvsem na analizo temeljnih značilnosti dednopravnih določb v Kanunu Lekë Dukagjinija, Skenderbegovem Kanunu, Kanunu Gora, Kanunu Labërie in Kanun Çermenike, ki zaradi svoje dobre ohranjenosti in dostopnosti omogočajo najbolj celovito raziskavo dednopravnih razmerij po kodificiranem albanskem običajnem pravu. Za potrebe tega članka bom za vse navedene kanune uporabljal skupni termin »pravo albanskih kanunov«.

2. ZNAČILNOSTI ALBANSKE TRADICIONALNE DRUŽBE

Osnovna institucija albanske tradicionalne družbe je družina. Pri Albancih izstopata dve temeljni vrsti družin s samosvojo organizacijo notranjega življenja in močno ekonomsko povezavo med družinskimi člani, in sicer velika družina in mala družina. Razlika med njima ni le v številu njunih družinskih članov, temveč tudi v ekonomskih odnosih, moči in ugledu glave družine, zunanji vplivnosti, hierarhiji med družinskimi člani ipd. Veliko družino sestavlja sku-

pina manjših družin, kjer so moški člani med seboj v ožjem krvnem sorodstvu, in sicer patrilinearni bratje in bratranci, kjer obstaja enotna hierarhična organizacija in skupno premoženje. Velika družina se opira na skupno gospodarjenje s premoženjem vseh članov velike družine, medtem ko se mala družina naslanja predvsem na premoženje glave družine. Male družine večinoma nastajajo z odcepitvijo oziroma delitvijo od jedra velikih, pri tem je sama delitev velike družine v svojem bistvu sorazmerno zapleten in specifičen proces, ki bo predstavljen v nadaljevanju.

V albanski tradicionalni veliki družini ima vodilno in najpomembnejšo vlogo gospodar hiše (*zoti shtëpisë*), ki je običajno najstarejši moški v družini. Kanun Lekë Dukagjinija določa, da je lahko *zoti shtëpisë* tudi kdo od drugih mlajših moških članov družine, če velja za najbolj modrega, milega in skrbnega med člani družine.⁵ *Zoti shtëpisë* uživa velik moralni ugled in veliko spoštovanje med preostalimi člani družine. Seznanjen mora biti z vsemi najpomembnejšimi dogodki v družini. Njegovi volji, izraženi v obliki navodil in ukazov, se morajo brezpogojno podrežati vsi člani družine. *Zoti shtëpisë* je nominalni lastnik vsega premoženja in nepremičnega družinskega premoženja; razen v primeru ženine dote je njegova oblast omejena. *Zoti shtëpisë* je načeloma neodvisen (*sui iuris*), vsi drugi člani družine pa so pod njegovo oblastjo oziroma od njega odvisni (*alieni iuris*). Položaj gospodarja hiše ne predpostavlja samo pravice in dolžnosti do odrejanja dela in drugih opravil vsem moškim članom družine, odločanja o notranje družinskih razmerjih, odločanja o podrobnostih glede sklepanja zakonskih zvez odraslih članov družine, temveč tudi čisto politično pravico zastopanja družine na plemenskih in vaških zborih ter navzven pred organi državne oblasti. Po pravu albanskih kanunov ima *zoti shtëpisë* monopol nad najpomembnejšimi družinskimi transakcijami, saj vodi in upravlja skupne prihodke družine, pri čemer je po albanskem običajnem pravu dolžnost vsakega člana družine, da vse svoje dohodke izroča neposredno gospodarju hiše ipd. Poleg tega nihče ne more skleniti kupoprodaje brez predhodnega soglasja gospodarja hiše. Ena izmed temeljnih gospodarjevih dolžnosti je tudi ta, da do vseh članov družine postopa korektno in da je čim bolj nepristranski pri reševanju morebitnih družinskih nesoglasij ali sporov. O pomembnejših ukazih ali sprejetih ukrepih se gospodar hiše običajno predhodno posvetuje s t. i. hišnim svetom (*kuvendi shtëpisë*), v katerega spadajo vsi odrasli ali odraščajoči moški. Smrt *zoti shtëpisë* ne povzroči razpada družine, saj po njegovi smrti njegovo funkcijo v veliki družini prevzame drug moški član družine, običajno je to pokojnikov brat, medtem ko v mali družini njegovo funkcijo prevzame njegov najstarejši sin. Pojavnost tradicionalne velike družine je v albanski družbi vse

⁵ Kanun Lekë Dukagjinija, str. 7. (besedilo tega kanuna lahko najdemo v delu Shtetfina Gjeçovija: Kanuni i Lekë Dukagjinit. Shtëpia Botuese Kuvendi, Skader 2001).

do današnjega časa predvsem posledica močne in neomejene avtoritete *zoti shtëpisë*, posledica zadržanosti v komunikaciji med družinskimi člani in gospodarjem hiše zaradi spoštovanja njegove avtoritete in položaja ter skrb vsakega njenega član za red in ugled družine, ker se vsako njihovo individualno ravnanje navzven šteje kot ravnanje vsega družinskega kolektiva.

3. ZNAČILNOSTI DEDNOPRAVNIH DOLOČB PRAVA ALBANSKIH KANUNOV

Pravo albanskih kanunov institut dedovanja definira kot

»prenos premoženja in pravic po smrti ene osebe na drugo osebo, tako da se znotraj sorodstva le zamenja upravičenec do tega premoženja in teh pravic«. ⁶

Ta kanunska določba opredeljuje dedovanje kot nadaljevanje osebnosti zapustnika, kot *sucessio in locum defuncti*. Dedič in zapustnik imata isti položaj, saj dedič nadaljuje premoženjskopravno osebnost ter oblast nad stvarmi in ljudmi (*bona et sacra privata*) zapustnika. Z dedovanjem po pravu albanskih kanunov preidejo na dediča kot univerzalnega pravnega naslednika *ipso iure* vse zapustnikove obveznosti in terjatve ter stvarnopravna in tudi obligacijska pravna razmerja. Dediči pridobijo lastninsko pravico v enakem obsegu, kot jo je imel pred tem zapustnik. Dedičem gre pri tem praviloma točno določen del vsake stvari ali vsake pravice, ki sestavljajo zapuščino, torej t. i. alikvotni del zapuščine.

Po pravu albanskih kanunov morajo biti za veljavno dedovanje kumulativno izpolnjene tri ključne predpostavke:

- smrt zapustnika (*trashëgimlënësi*),
- obstoj premoženja in pravic ter
- obstoj dedičev (*trashëgimtari*), ki morajo biti primerni in tudi sposobni za dedovanje. ⁷

Pravica do dedovanja ne preneha, če zapustnikov potomec umre pred zapustnikom, saj po zapustnikovi smrti ta pravica še vedno obstaja in preide na po-

⁶ Člen 834 Skenderbegovega Kanuna.

⁷ Po albanskem običajnem pravu so sposobni in primerni dediči praviloma le polnoletni oziroma poročeni moški (glej 89. člen Kanuna Lekë Dukagjinija). Koncept polnoletnosti ženske se v albanski tradicionalni družbi razlikuje od koncepta polnoletnosti moškega. S polnoletnostjo je ženska zgolj dosegla fizično zrelost za sklenitev zakonske zveze. Njena polnoletnost pa ne vpliva na njeno poslovno sposobnost v pravnem smislu. Tudi na dednopravnem področju so v skladu z albanskim običajnim pravom pravice žensk zelo omejene, saj dedujejo zgolj izjemoma. Več o tem v nadaljevanju v poglavju o dednopravnem položaju in pravicah žensk.

tomčeve moške naslednike. V ravni vrsti lahko dedujejo vsi moški potomci do pravnukov. Ker je bila poligamija pri Albancih islamske veroizpovedi zaradi vpliva šeriatskega prava dovoljena, dedujejo tudi polrodni zakonski potomci, torej tisti, ki imajo skupnega očeta, saj zapustnikov delež dedujejo po enakih delih vsi njegovi dedno sposobni in dedno vredni moški potomci. Zapustnikov potomec, ki je bil ob zapustnikovi smrti šele spočet, nima nepogojne pravice do dedovanja, ampak se zahteva njegova polnoletnost oziroma sklenjena zakonska zveza. V primeru, da ob smrti zapustnika mladoletni dedič nima nobenega od staršev, bratov in sester, so preostali zapustnikovi sorodniki dolžni vzgajati in preživljati takega dediča vse do njegove sposobnosti za samostojno delo in življenje oziroma do polnoletnosti, ki nastopi z njegovim petnajstim letom. Dolžni so gospodariti in skrbeti za njegovo premično in nepremično premoženje, nimajo pa pravice do prodaje, odtujitve ali zamenjave takega premoženja.⁸ S tem mladoletni in neporočeni zapustnikovi potomci pridobijo pravico do deleža na zapuščini, ko so izpolnjene predpostavke za veljavno dedovanje, to pa nastopi tedaj, ko dedič postane polnoleten oziroma sklene zakonsko zvezo.⁹

Pravo albanskih kanunov priznava kot dediče sorodnike po agnatski liniji, ki v stranski črti zajemajo zapustnikove brate, strice in pa zapustnikove bratrance,¹⁰ ne pa tudi sorodnikov po ženski (kognatski) liniji.¹¹ Pri tem ženske ne dedujejo niti po svojih starših, niti po moževi strani. Značilnost albanskega kanunskega prava je tudi v tem, da možnost povečanja ali zmanjšanja dednega deleža ni neposredno dopuščena, saj mora vsem dedičem iz istega dednega reda pripadati načeloma enak oziroma enakovreden dedni delež. Družina je pri Albancih pomembnejša dobrina od materialnega premoženja, zato pravo albanskih kanunov ne dopušča niti možnosti, da bi zapustnik postavil zgolj enega samega dediča, da bi preprečil drobljenje in ohranitev celovitosti skupnega premoženja, preostalim sodedičem pa namenil ustrezna volila. Pravica do enakovrednega dednega deleža vseh dedičev iz istega dednega reda temelji na načelu, da ima zapustnik do svojih bližnjih sorodnikov naravno dolžnost enakega obravnavanja, ki presega čas njegovega življenja. Poleg tega je tradicionalna albanska družinska skupnost praviloma tudi gospodarska enota, saj vsi bližnji člani zapustnikove družine delajo po navodilih *zoti shtëpisë* in opravljajo skupno pridobitno dejavnost, ne da bi za to prejeli plačilo, zato tudi iz tega vidika pravica do enakovrednega dednega deleža predstavlja nekakšno pavšalno plačilo za tako nekajletno neodplačno delo v skupnem družinskem interesu. Ob-

⁸ Člen 93 Kanuna Lekë Dukagjinija.

⁹ Člen 89 Kanuna Lekë Dukagjinija izrecno določa, da fant brez zakonske zveze kanun ne obravnava kot dediča.

¹⁰ Člen 88 in naslednji Kanuna Lekë Dukagjinija.

¹¹ Tako 1289. člen Skenderbegovega Kanuna ter 90. in 91. člen Kanuna Lekë Dukagjinija.

stoj družinskega premoženja v albanski tradicionalni družini predstavlja tudi temelj in pogoj obstoja skupnosti, zato se ostro zavrača prehajanje premoženja v tuji rod, razen v redkih primerih, ko po zapustniku ni nobenih dedičev. V tem primeru lahko po zapustniku izjemoma deduje drugo pleme, s katerim je bil zapustnik družinsko ali kako drugače povezan.¹²

3.1. Dedni redi

V albanski patriarhalni družbi, kjer ima moški dominanten položaj, je bilo dedovanje in zapuščinski postopek, kot že navedeno, urejen patrilinearno. V vseh dednih redih so tako vsi dediči po posameznih dednih redih neposredni zapustnikovi moški krvni potomci oziroma njegovi moški krvni sorodniki po stranski sorodstveni liniji. Ravno parentelni sistem dedovanja oziroma sistem linij je tisti sistem, ki ga uveljavlja pravo albanskih kanunov. Osnovna struktura tega sistema je danes uveljavljena v praktično vseh evropskih državah. Po tem sistemu se krvni sorodniki razvrščajo v posamezne skupine oziroma t. i. parentele (rede), med posameznimi parentelami pa velja odnos izključnosti, kar pomeni, da bližnja parentela izključuje od dedovanja daljnjšo. Dedovanje pri Albancih gre tako daleč, kakor daleč sega krvno sorodstvo po agnatski liniji, običajno do pravnukov. Z dedovanjem preidejo na dediče kot univerzalne pravne naslednike *ipso iure* oziroma brez posebnega pravnega akta vsa premoženjska razmerja zapustnika in tudi vse podedljive obveznosti, ki jih je imel zapustnik ob smrti.

3.1.1. Prvi dedni red

V prvem dednem redu po zapustniku dedujejo njegovi moški potomci. Pojem potomci po pravu albanskih kanunov obsega tako otroke kot potomce otrok, vendar ob nastopu dednega primera po načelu izključenosti živeči potomec izloči naslednjo generacijo istega rodu. V prvem dednem redu lahko dedujejo tudi potomci iz različnih zakonskih zvez zapustnika, torej tudi polrodni zakonski potomci ter tudi posvojenci. Predpostavke za veljavno dedovanje so, da so ti potomci moškega spola, da so polnoletni oziroma poročeni ter da so se rodili v zakonski zvezi oziroma da so bili pravilno posvojeni v skladu z albanskim običajnim pravom. V prvem dednem redu po pravu albanskih kanunov pa ne deduje zapustnikova zakonska partnerica, tako kot določa to v Sloveniji veljavni Zakon o dedovanju (v nadaljevanju ZD)¹³ v 11. členu, iz katerega izhaja, da pokojnikovo zapuščino dedujejo pred vsemi njegovi otroci in njegov zakonec, po enakih delih (*per capita*). Zakonec se v Sloveniji tako lahko pojavi

¹² Glej 843. in 844. člen Skenderbegovega Kanuna.

¹³ Zakon o dedovanju (Ur. l. RS, št. 67/01, s spremembami in dopolnitvami).

kot dedič prvega ali drugega dednega reda. V primeru, če so k dedovanju pozvani zakonec in otroci, in se pri tem vsi razen zakonskega partnerja odrečejo dedovanju, potem ob smiselni uporabi določb ZD ostane zakonec edini dedič prvega dednega reda in sam deduje celotno zapuščino.

Kadar bližnji zapustnikov sorodnik ne deduje, po pravu albanskih kanunov in tudi po slovenski veljavni zakonodaji, stopijo na njegovo mesto na podlagi vstopne oziroma reprezentativne pravice (*ius representationis*) njegovi potomci. Ti dedujejo po točno določenih delih v skladu s pravili kanuna, ne pa na deležu zapuščine *per capita*, kot to določa ZD v 12. členu. Enaka pravila veljajo tudi za zapustnikove pravnuke, ki stopijo na mesto svojih staršev. Vsi vstopajoči moški potomci dedujejo *iure proprio*, torej ne glede na dednopravno kvaliteto svojega prednika, in dobijo tisti delež, ki bi pripadel predniku, če bi on dedoval. *Ius representationis* pa v Sloveniji ne pride v poštev v primeru oporočnega dedovanja in tudi, če od dedovanja odpadli dedič nima potomcev ali če ti ne morejo dedovati ali se odpovejo dedovanju po zapustniku. V tem primeru nastopi prirast, ki je urejen v 139. in 140. členu ZD, kar pomeni, da gre delež oporočnega dediča, ki se je odpovedal dediščini, zapustnikovim zakonitim dedičem, če ne izhaja iz oporoke, da je imel oporočitelj kakšen drug namen.

3.1.1.1. Dednopravni položaj zapustnikovih hčera

V prvem dednem redu zapustnikove hčerke po pravu albanskih kanunov nimajo pravice do dedovanja, imajo pa pravico do preživljanja in pravico do organizacije ter plačila stroškov za njihovo poroko.¹⁴ V nekaterih delih Albanije¹⁵ imajo zapustnikove hčerke, če ni moških dedičev v prvem dednem redu, pravico tudi do prebivanja in užitka na premoženju po njihovem pokojnem očetu, vse do sklenitve zakonske zveze ali do njihove smrti, vendar je pri tem njihova pravica do prostega razpolaganja, odtujitve, delitve, prodaje zapustnikovega premoženja omejena.¹⁶ Pozneje se je pri Albancih, predvsem na Kosovu, položaj zapustnikovih potomk zaradi vpliva šeriatskega prava bistveno spremenil, in sicer so tudi one pridobile pravico do dedovanja v prvem dednem redu, vendar v razmerju dva proti ena, torej če je vsakemu od njihovih bratov oziroma sodedičev iz prvega dednega reda pripadel en delež na zapuščini, je zapustnikovim hčeram pripadala zgolj polovica od tega posameznega deleža. Kljub vsemu se na Kosovu v današnjem času zapustnikove potomke pogosto odpovedujejo svojemu dednemu deležu na zapuščini svojih prednikov in ga sporazumno prepustijo v razdelitev svojim bratom.¹⁷

¹⁴ Člena 99 in 100 Kanuna Lekë Dukagjinija.

¹⁵ Na primer v pokrajini Malësia e Madhe na severu Albanije, na meji s Črno Goro.

¹⁶ A. Jovičević, nav. delo, str. 96.

¹⁷ S. Pupovci, nav. delo, str. 193.

3.1.1.2. Dednopravni položaj posvojencev

Po določbah ZD imajo pri posvojitvi posvojenec in njegovi potomci do posvojitelja in njegovih sorodnikov enake dedne pravice kakor posvojiteljevi otroci in njihovi potomci.¹⁸ To velja tudi za otroka, pri katerem je eden od staršev poročen, vendar ne z drugim od staršev tega otroka. V Sloveniji ima po določbah ZD posvojenec v takem primeru popolnoma enak status v posvojiteljevi družini kakor ga imajo drugi člani posvojiteljeve družine. V taki družini dobi posvojenec položaj naravnega otroka posvojitelja z vsemi pravicami in dolžnostmi v razmerju do posvojitelja in do njegovih sorodnikov.

Pravo albanskih kanunov definira pojem posvojenca kot otroka brez naravnih staršev, ki ga posvojita zakonca, ki nimata svojih otrok. Če zakonca že imata svoje biološke otroke in kljub temu želita posvojiti drugega otroka, potem morata po pravu albanskih kanunov za to pridobiti soglasje svojih otrok in tudi drugih članov velike družine, predvsem bratrancev oziroma *kushërinjve*.¹⁹ Dedna pravica, ki jo omogoča posvojitve, lahko preneha samo z razveljavitvijo posvojitve, ki nastopi v primeru, če je bil posvojenec posvojen brez soglasja navedenih članov družine ali v primeru, če se posvojenec huje pregreši zoper svoje posvojitelje ali druge člane posvojiteljeve družine. V takih primerih posvojenec izgubi dedno pravico in ne more dedovati.

Pri tem velja izpostaviti, da kljub soglasju potomcev in preostalih članov velike družine pri posvojitvi otroka po pravu albanskih kanunov ne moremo govoriti o t. i. popolni posvojitvi (adopciji), pri kateri se posvojenec popolnoma izloči iz družine naravnih staršev, saj s posvojitvijo po pravu albanskih kanunov ne prenehajo vse medsebojne pravice posvojenega otroka ter naravnih staršev in drugih sorodnikov. Posvojenec sicer povsem preide v družino posvojitelja, v kateri dobi položaj naravnega otroka posvojitelja, z vsemi pravicami in dolžnostmi v razmerju do posvojitelja in do njegovih sorodnikov, vendar posvojenec, kljub pravno veljavni posvojitvi, ne prekine v celoti družinskopravnih vezi s svojimi biološkimi starši in bližnjimi bratranci, kar pomeni, da premoženje, ki ga deduje po posvojiteljih, po njegovi smrti lahko dedujejo njegovi biološki starši in bratranci. Zaradi takega pravnega položaja posvojencev ter zaradi pogostega nesoglasjanja širše posvojiteljeve družine, Pupovci trdi, da so med Albanci primeri posvojitve dečkov izjemno redki. V tej redki praksi posvojitve sta zakonca v albanski veliki družini najbolj pogosto posvojila otroka znotraj širše družine, običajno katerega od otrok moževih bratrancev.²⁰

¹⁸ Člen 21 ZD.

¹⁹ *Kushëri* so bratranci, ki imajo skupnega prednika ter po pravilih prava albanskih kanunov tudi pravico do dedovanja.

²⁰ S. Pupovci, nav. delo, str. 190.

3.1.1.3. Dednopravni položaj nezakonskih otrok

Pri dednopravnem položaju nezakonskih otrok velja izpostaviti, da je to področje v pravu albanskih kanunov neenotno urejeno. Po Kanunu Lekë Dukagjinija nezakonski otroci veljajo za absolutno dedno nevredne, torej nimajo pravice dedovati po njihovem biološkem očetu,²¹ medtem ko so določila Skenderbegovega Kanuna milejša, saj za legitimne dediče ne priznava zgolj nezakonskih otrok, ki ne živijo skupaj z materjo v skupni družinski hiši njihovega biološkega očeta, medtem ko imajo nezakonski otroci, ki so bili rojeni v skupni družinski hiši njihovega biološkega očeta in v tej hiši dejansko tudi živijo v času zapustnikove smrti, pravico do dedovanja (v prvem dednem redu).²² Po Skenderbegovem Kanunu se torej upošteva osebe, ki so z zapustnikom v določenem osebnem razmerju. Najpomembnejši razmerji pri tem sta sorodstvo in zakonska zveza. Nezakonski otroci so tako po Skenderbegovem Kanunu na dednem področju izenačeni z zakonskimi otroci le v primeru, če se ti rodijo in tudi dejansko živijo v skupnosti s svojim biološkim očetom. Pri razlagi te kanunske določbe je treba izhajati iz njenega namena, ki je v tem, da se potomci, ki ne živijo skupaj z zapustnikom, in s svojim delom, zaslužkom ali kako drugače ne pomagajo pri pridobivanju, ne morejo okoristiti pri dedovanju na račun preostalih potomcev, ki so s skupnim tesnim delovanjem, trudom, zaslužkom ali kako drugače prispevali k ohranitvi in povečanju materialne vrednosti in kakovosti zapuščine. Pri nezakonskih otrocih sta torej odločilna kraj rojstva in kraj prebivanja v času smrti zapustnika. Obe predpostavki morata biti izpolnjeni kumulativno, saj gre za statusno okoliščino potomcev in za pravno razmerje, ki ima absolutni učinek na pravico do (ne)dedovanja. Taka ureditev položaja nezakonskih otrok, ki so živeli in pridobivali premoženje skupaj z zapustnikom, ima podlago predvsem v življenjsko izkustvenih in etično-moralnih pomislekih, da se tistemu potomcu, s katerim je zapustnik, kljub neobstoju zakonske zveze, čustveno, življenjsko, biološko in premoženjsko tesno povezan, tudi po smrti zagotovi določena materialna varnost.

3.1.2. Drugi dedni red

Če ni pravno upoštevni dedičev v prvem dednem redu, potem pravo albanskih kanunov določa, da je treba v naslednjem dednem redu (*successio ordinum*) kot dediče pozvati zapustnikove brate.²³ Zapustnikovi bratje, torej naravni in posvojeni moški potomci zapustnikovih staršev, po pravu albanskih kanunov dedujejo *per capita*. V primeru, če je zapustnik zapustil neporočene

²¹ Glej 89. člen Kanuna Lekë Dukagjinija.

²² Glej 1290. in 1291. člen Skenderbegovega Kanuna.

²³ Člen 839 Skenderbegovega Kanuna in 585. člen Kanuna Laberije.

hčerke, so jih dediči iz drugega dednega reda dolžni preživljati in zanje skrbeti kot za lastne otroke vse do trenutka, ko sklenejo zakonsko zvezo in se izselijo v hišo svojih zakonskih partnerjev oziroma do trenutka njihove smrti, če ne sklenejo zakonske zveze.²⁴

V Sloveniji je drugi dedni red urejen povsem drugače, saj na podlagi 14. člena ZD zapuščino pokojnika, ki ni zapustil potomcev, v drugem dednem redu dedujejo njegovi starši in njegov zakonec, pri čemer zakonec deduje vnaprej določen del zapuščine, ki znaša eno polovico. V drugem dednem redu torej pri dedovanju konkurira zapustnikov zakonec z zapustnikovimi starši. Če sta živa oba zapustnikova starša, gre vsakemu od staršev praviloma ena četrtina. Če pa zakonca ni, pa vsakemu od zapustnikovih staršev pripada polovica pokojnikove zapuščine. Če je eden od staršev umrl ali se je odrekel dedovanju, pride do vstopne pravice. To pomeni, da del zapuščine, ki bi mu šel, dedujejo njegovi otroci, če teh ni, pa dedujejo njegovi daljni potomci, torej njegovi vnuki, pravnuki in drugi potomci, ne glede na stopnjo sorodstva z zapustnikom. Na zapustnikove brate in sestre odpade delež enega in drugega starša, ker sta oba starša skupna z zapustnikom, medtem ko polbratje in polsestre dobijo delež samo tistega starša, ki jim je skupen z zapustnikom.

3.1.3. Tretji dedni red

V tretjem dednem redu je krog oseb, ki konkurirajo pri dedovanju po pravu albanskih kanunov, omejen na preostale zapustnikove najbližje agnatske sorodnike, ki ne dedujejo ne v prvem in ne v drugem dednem redu: k dedovanju pristopijo zapustnikovi stari starši in strici oziroma na podlagi vstopne pravice njihovi neposredni moški potomci.²⁵ Tudi dediči iz tretjega dednega reda si zapuščino razdelijo *per capita*.

V Sloveniji pa ZD v 18. členu, kjer je urejen tretji dedni red, določa, da zapuščino pokojnika, ki ni zapustil ne potomcev ne staršev in tudi ti niso zapustili nobenega potomca in ne zakonca, v tretjem dednem redu dedujejo njegovi stari starši na podlagi vstopne pravice, in sicer eno polovico zapuščine dedujeta ded in babica po očetovi strani, drugo polovico pa ded in babica po materini strani. Zapuščina se v tretjem dednem redu v bistvu deli na štiri enake dele, tako da vsakemu dedu in babici pripade ena četrtina. Če ne dedujeta ded in babica, dedujejo njun del zapuščine na podlagi vstopne pravice njuni otroci, njuni vnuki in njuni nadaljnji potomci. Če zapustnikov ded ali babica ene strani nimata drugih potomcev, priraste njegov oziroma njen del deležu njegovega zakonca, ki ga deduje bodisi ta zakonec bodisi njegovi potomci (*ožja akrescenca*). Če ne

²⁴ Glej 99. do 102. člen Kanuna Lekë Dukagjinija.

²⁵ Člen 97 Kanuna Lekë Dukagjinija.

dedujeta ded ali babica ene strani in ni potomcev oziroma ti ne dedujejo, prirastejo prosti deleži te strani dedičem druge strani, torej dedu in babici druge strani in njunim potomcem (*širša akrescenca*). Zapustnikov pradedi in prababice in njihovo potomstvo po ZD ne pridejo v poštev pri dedovanju.

3.2. Zapuščina brez dedičev

Temeljna predpostavka vsakega zapuščinskega postopka je, da ima zapustnik enega ali več dedičev. Pravo albanskih kanunov ne pozna instituta ležeče zapuščine oziroma zapuščine brez gospodarja (*bona vacantia*), saj v izjemnih primerih, ko po zapustniku ni nobenih dedičev, taka zapuščina postane last tistega plemena, s katerim se je pleme umrlega družinsko z ženitvami, obrambno ali kako drugače povežalo ali pa imelo tesne bratske ali zavezniške odnose. Vsi gospodarji hiš, ki pripadajo takemu plemenu, dedujejo *per capita*.²⁶

Tako Rimokatoliška kot tudi pravoslavna cerkev in pozneje po prihodu Turkov tudi Islamska skupnost so si prizadevali, da bi zapuščina brez dedičev pripadala njim, s sklicevanjem na opravljanje širše družbeno koristne funkcije. Tako je na primer na Kosovu, če zapuščina izjemoma sploh ni imela dedičev, običajno pripadla Islamski skupnosti ali Cerkvi, če pa take verske ustanove ni bilo v tistem kraju, potem je taka zapuščina pripadla celotni vasi, kjer je zapustnik živel tik pred svojo smrtjo. Pupovci trdi, da je zapuščina brez dediča, podobno kot po pravu albanskih kanunov, tudi po črnogorskem običajnem pravu pripadla zapustnikovemu plemenu.²⁷ V Sloveniji pa v primeru, če se zanesljivo ve, da dedičev ni, če se znani dediči odpovedo dedovanju, ali če se ugotovi, da so dedno nevredni ali razdedinjeni, ali pa če ni znano, ali je kaj dedičev, sodišče z oklicem pozove tiste, ki mislijo, da imajo pravico do dediščine, naj se priglasijo sodišču. Če se po preteku enega leta od objave oklica ne zglašijo noben dedič, se taka zapuščina brez dediča po določbah 9., 130. in 219. člena ZD razglasi za lastnino države (t. i. kaducitetna pravica države). Učinek te razglasitve deluje *ex tunc*, kar pomeni od trenutka smrti zapustnika in zato za prevzem tega premoženja država ne potrebuje dedne izjave.

3.3. Dednopравni položaj in pravice žensk

Ženske po pravu albanskih kanunov, razen določenih izjem npr. v primeru *virgjäreshë*,²⁸ nimajo pravice do dedovanja nepremičnega premoženja, ne po

²⁶ V 844. členu Skenderbegovega Kanuna je tako zapisano, da se dediščina pokojnega, ki gre iz enega plemena v drugo, enakopravno deli med pripadniki tega plemena.

²⁷ S. Pupovci, nav. delo, str. 195.

²⁸ Več o *virgjäreshah* oziroma devičicah ali nedolžnicah glej v razdelku o pojmu in pravnemu položaju »*virgjäreshë*«, na strani 12.

svojih starših, ne po svojem zakonskem partnerju. Izjemoma je lahko zapustnikovo osebno premoženje v primeru, če ni imel sinov, in sicer predmete manjše vrednosti, dedovala tudi zapustnikova hči. Albansko običajno pravo tako statusa dediča ne podeljuje ženski, ampak dečku, tudi če je ta rojen zadnji po vrsti, s čimer je običajno pravo na dednem področju vzpostavilo asimetrijo v prid moškega. Thalloczy ugotavlja, da je pravi razlog izločitve žensk iz dedovanja v tem, da se prepreči prenos lastništva nad zemljišči od enega plemena k drugemu plemenu.²⁹ Pleme je bilo namreč konservativna in zaprta patriarhalna skupnost, ki jo je združevala psevdosorodna tradicija, spoštovanje kulta prednikov in rigorozno spoštovanje načela eksogamije. Z dednim prenosom lastništva nad zemljišči na drugo pleme se je slabil materialni in simbolni položaj plemena, zato so zemljišča podedovali le sorodniki znotraj plemena. Zaradi tega je ženska ob poroki izgubila pravico do dedovanja nepremičnega premoženja po svojih starših, kajti če bi to pravico imela, bi nepremičnine zapadle v posest plemena njenega zakonskega partnerja. Zakonska partnerica sicer po pravu albanskih kanunov nima popolne dedne pravice, lahko pa po svojem zakoncu deduje tisto premično premoženje, ki je običajno manjše vrednosti in ki ga potrebuje za preživljanje, npr. živila, volna, bombaž ter drugi gospodinjski predmeti manjše vrednosti. Zakonski partner pa pri tem ne deduje osebnega premoženja svoje preminule zakonske partnerice. Slednji, po stališču Hecquarda, nima nobenih pravic nad osebnim premoženjem svoje zakonske partnerice, ki ga je pridobila v obliki daril od svojih staršev, bratrancev in drugih sorodnikov pred in po sklenitvi zakonske zveze.³⁰

3.3.1. Položaj in pravice vdov

Če vdovi, ki nima moških potomcev, umre zakonec po delitvi skupnega družinskega premoženja³¹ in se slednja odloči, da bo še naprej prebivala v hiši svojega pokojnega zakonca, je v takem primeru po pravu albanskih kanunov nihče nima pravice odgnati iz hiše, niti pokojnikovi starši, niti drugi dediči. Če pa vdovi, ki nima moških potomcev, umre njen zakonski partner pred delitvijo skupnega družinskega premoženja, potem so vsaki tisti, ki so jo dolžni preživljati vse do njene smrti ali do sklenitve zakonske zveze z drugim moškim. Glede na to, da slednja po pravu albanskih kanunov ne deduje nepremičnega premoženja, ji to pravo kljub vsemu na nek način priznava pravico do *posesti nepremičnine*, to pravico pa morajo spoštovati tudi morebitni dediči po pokoj-

²⁹ L. Thalloczy, nav. delo, str. 457.

³⁰ H. Hecquard, nav. delo, str. 485.

³¹ Več o delitvi skupnega družinskega premoženja glej v razdelku o izročitvi in razdelitvi skupnega premoženja za čas življenja na strani 12.

nem zapustniku, ki te posesti ne smejo motiti.³² Vdova v tem primeru nima pravice do prodaje, podaritve ali zamenjave nepremičnine, na kateri uživa posestno varstvo brez predhodnega soglasja dedičev iz naslednjih dednih redov.³³ Iz hiše njenega pokojnega zakonca jo lahko odžene zgolj družina pokojnega zakonca in to zgolj v primeru, če krši moralne dolžnosti ali če s svojim vedenjem sramoti družino ali širše pleme. Pri tem jo je družina dolžna o njenem vedenju in ravnanju najprej opozoriti in šele nato se jo lahko brez kakršnih koli posledic odžene iz hiše njenega pokojnega zakonca.

Če so se v času trajanja zakonske zveze rodile zgolj hčerke, ki so v trenutku smrti njihovega očeta že poročene, ima vdova po pravu albanskih kanunov v tem primeru bodisi pravico do nadaljnjega prebivanja v hiši njenega pokojnega zakonskega partnerja bodisi pravico do vrnitve v hišo njenih staršev. Vdova ima tudi možnost, da se izjemoma preseli v hišo katere od njenih poročenih hčera, če seveda pridobi za to soglasje družine hčerinega zakonskega partnerja, vendar pride do takih situacij v praksi zelo poredko. V prvih dveh navedenih primerih so dediči po njenem pokojnem zakonskem partnerju dolžni taki vdovi vsakoletno priskrbeti določeno količino žita za njeno preživljanje, in sicer vse do njene smrti ali ponovne sklenitve zakonske zveze, ko izgubi pravico do preživljanja v opisani obliki.³⁴

Ashta trdi, da če so se ženski med zakonsko zvezo rodile zgolj hčerke, potem lahko vdova po pravu albanskih kanunov ostane v hiši svojega pokojnega zakonskega partnerja še sto dni po njegovi smrti, skrb za preživljanje njenih hčera pa prevzamejo dediči po njenem pokojnem zakonskem partnerju, običajno so to dediči iz drugega dednega reda.³⁵ Jovičević pa na drugi strani navaja, da če so se ženski v času trajanja zakonske zveze rodile zgolj hčerke, ki prav tako preminejo v obdobju po smrti njihovega očeta, se vdova po določbah albanskega kanunskega prava obravnava, kot da sploh ne bi rodila otrok.³⁶ To pomeni, da se lahko v tem primeru taka vdova vrne nazaj v hišo svojih staršev. V hiši svojega preminulega zakonskega partnerja pa lahko ostane zgolj, če s tem soglašajo preostali člani širše družine njenega preminulega zakonskega partnerja.

Po smrti zakonskega partnerja se lahko vdova, kljub temu, da so se ji v času zakonske zveze rodili zakonski otroci, prostovoljno odloči, da bo zapustila širšo družino svojega pokojnega zakonca. V tem primeru morajo otroci, ki so se rodili v času zakonske zveze, ostati v hiši njihovega pokojnega očeta. Izjemoma

³² Kanun Lekë Dukagjini, str. 26.

³³ Člen 900 Skenderbegovega Kanuna.

³⁴ Kanun Lekë Dukagjini, str. 20.

³⁵ K. Ashta, nav. delo, str. 407.

³⁶ A. Jovičević, nav. delo, str. 97.

lahko vdova v takih primerih s seboj vzame zgolj dojenčka, vendar le pod pogojem, če dva polnoletna moška poroka jamčita, da bo tega otroka, ko ta odraste, pripeljala nazaj v hišo oziroma družinsko skupnost njegovega biološkega očeta. S tem pravo albanskih kanunov varuje in ohranja potomstvo po moški liniji. Vdovo, ki se prostovoljno odloči zapustiti širšo družino svojega pokojnega zakonca, je ta ob vsakokratnem njenem obisku dolžna spoštljivo sprejeti ter ji na njeno željo omogočiti bivanje v hiši njenega pokojnega zakonca. To velja tudi v primeru, če s pokojnim zapustnikom nista imela otrok.³⁷

V primeru, da je vdova pokojnega zapustnika v času delitve zapuščine ali skupnega premoženja noseča, se delitev zapuščine ne sme opraviti do rojstva otroka. Če se rodi deček, pridobi ta pravico do dedovanja kot dedič iz prvega dednega reda, in sicer do dedovanja celotnega zapustnikovega premoženja. Zapuščina pa se na njega prenese šele z njegovo polnoletnostjo oziroma po sklenitvi zakonske zveze. Če se rodi deklica, je treba upoštevati prej opisana običajnopravna določila o dedovanju po dednih redih.

3.3.2. Ureditev instituta »selem«

Institut »selem« zajema osebno premoženje žensk, ki je največkrat sestavljeno iz nevestine dote, v katero spada predvsem njena oprava, ura, verižica za uro oziroma v 19. in 20. stoletju tudi vso drugo premično premoženje, ki ga je nevesta s seboj prinesla v zakončevo hišo v dneh po sklenitvi zakonske zveze ter tudi tista osebna darila, ki jih je dobila med poročnim slavljem. To je *ipso iure* zgolj njeno osebno premoženje in tudi če je prišlo do morebitne delitve skupnega premoženja za čas življenja *zoti shtëpisë*, njeno osebno premoženje ne zapade v skupno premoženje, temveč tudi po taki delitvi še naprej pripada zgolj njeni dotedanji lastnici. Pupovci trdi, da so dekleta v Bosni in Hercegovini (BiH) dve do tri leta pred sklenitvijo zakonske zveze delala pretežno za svoje koristi in ne več toliko za koristi celotne družine, saj so si šivala svojo poročno obleko ter pripravljala preostala poročna darila za zakončevo ožjo in širšo družino, material za delo pa ji je priskrbela njena biološka družina.³⁸

3.3.3. Pojem in pravni položaj *virgjëreshë*

Pojem *virgjëreshë*, ponekod tudi *burrnesha*, v slovenski jezik prevajamo kot devičica oziroma nedolžnica. Pravo albanskih kanunov opredeljuje *virgjëresho* kot deklet, ki se pred svojci prostovoljno in zavestno zavezuje, da se ne bo nikoli poročila in bo do svoje smrti živela v hiši svojih staršev kot moški, čeprav

³⁷ Člen 900 Skenderbegovega Kanuna.

³⁸ S. Pupovci, nav. delo, str. 182.

bo morda razlog, da ostane devičica, v prihodnje odpadel. Pri tem je temeljna dolžnost staršev, da deklet seznanijo in poučijo o posledicah njenega »konvertiranja« v moškega, saj če se v javnosti ne ravna in vede povsem v skladu s svojo odločitvijo, to predstavlja razlog za posmeh in hudo sramoto za njeno celotno družino. Šele ko se starši prepričajo, da se dekleta jasno zaveda vseh posledic in dolžnosti njene odločitve, ji dajo soglasje.³⁹ Pri tem velja izpostaviti, da pojem *virgjëreshë* ne zajema deklet, ki se ne poročijo zaradi njihovih morebitnih telesnih hib ali motenj v duševnem oziroma telesnem razvoju. Taka dekleta imajo slabši družbeni status v primerjavi z devičicami ter se jih ne imenuje in obravnava kot *virgjëreshe*. Zaradi negativnih moralnih sankcij skorajda ne poznamo primerov, da bi *virgjëreshe* hitro preklicale svojo odločitev. Če bi pa se to vendarle zgodilo, je njena družina dolžna družini fanta, ki so ga že pred njeno odločitvijo o konvertiranju v moškega določili za njenega bodočega zakonca, plačati sorazmerno visoko kazen v skladu z običajnopравnimi določbami. Ta kazen ima predvsem naravo plačila za povrnitev ugleda fantovi družini, ki je bil okrnjen s tem, da se je neko deklet raje odločilo za konvertiranje v moškega kot za sklenitev zakonske zveze z njenim moškim članom družine.

Dekleta se je v albanski tradicionalni družbi odločilo za tak korak običajno iz sledečih razlogov:

- ker njuna starša nista imela nobenih moških potomcev,
- ker je hiša, v kateri je živelo to deklet, ostalo brez odraslih moških,
- ker se ni želela poročiti z zaročencem, ki so ji ga starši že izbrali in da zaradi preklica zaroke ne bi prišlo do morebitnega krvnega maščevanja.

Odločitev dekleta za *virgjëresho* mora biti prostovoljna in brez prisile ali grožnje, saj po pravu albanskih kanunov nihče nima pravice dekleta s silo nago-varjati, naj postanejo *virgjëreshë* in naj se ne poročijo. *Virgjëresha* konvertira v moškega tako, da se oblači in navzven vede povsem kot moški. Dobi tudi moško ime, priimek pa razumljivo ohrani. Sedi lahko v moški družbi na raznih skupščinah, vendar na teh skupščinah običajno nima pomembne besede. Če v hiši ni moških članov družine, prevzame vse funkcije, pravice in dolžnosti gospodarja.⁴⁰ Po pravu albanskih kanunov imajo *virgjëreshe* pravico do dedovanja celotne zapuščine po pokojnem zapustniku na način in v obsegu, kot če bi se *virgjëresha* rodila moškega spola, vendar zgolj ob predpostavki, da v hiši pokojnega zapustnika ni drugih moških dedičev.

³⁹ Členi 981 do 991 Skenderbegovega Kanuna.

⁴⁰ Prav tam.

3.4. Izročitev in razdelitev skupnega premoženja za čas življenja

Pravo albanskih kanunov pozna tako institut skupnega družinskega premoženja kot institut osebnega premoženja ženskih družinskih članov. Skupno družinsko premoženje se nato deli na premoženje prednikov ter na ustvarjeno skupno premoženje.⁴¹ Premoženje prednikov je tisto premoženje, ki so ga člani družine podedovali od svojih prednikov, bodisi bližnjih bodisi daljnih izpred nekaj stoletij. Če na primer oče kot *zoti shtëpisë* pridobi določeno nepremičnino v času mladosti njegovih moških potomcev, zatem pa premine, predstavlja omenjena nepremičnina v primeru delitve zapuščine premoženje prednikov. To premoženje načeloma zajema zgolj nepremično premoženje.⁴² Ustvarjeno skupno premoženje pa je tisto premoženje, ki so ga skupaj ustvarili vsi polnoletni moški člani družine. Velika albanska tradicionalna družina daje večji pomen skupnemu družinskemu premoženju in ne toliko osebnemu premoženju njenih članov. Vse, kar člani družine pridobijo odplačno ali neodplačno, spada v skupno družinsko premoženje. Tudi, če je nekdo od moških članov družine želel ustvariti dobiček s kakšnim poslom, je za tak posel predhodno potreboval soglasje *zoti shtëpisë*. Na ta način je zaslužek pripadel celotni družini, pri čemer je slednja prevzela tudi odgovornost za morebitno škodo, ki bi lahko bila povzročena s takim poslom oziroma dejavnostjo katerega izmed njenih članov.

Vso premoženje v velikih družinah se je tudi pri Hrvatih, Srbih, Črnogorcih, Bosancih in Bolgarih štel za skupno družinsko premoženje. To premoženje, vključno z denarjem, ki je sestavni del skupnega družinskega premoženja in pri katerem ženske niso imele pravice do dedovanja, se je pri slednjih imenovalo *stežer* ali *stožer*.⁴³

Kljub dejstvu, da je bil oče kot *zoti shtëpisë* edini lastnik skupnega družinskega premoženja, njegova *patria potestas* po pravu albanskih kanunov ni absolutno neomejena. To pride do izraza predvsem tedaj, ko moški potomci sklenejo zakonske zveze in si tako postopoma ustvarijo svojo družino znotraj velike družinske skupnosti. S tem jim albansko običajno pravo priznava pravico do pravno veljavnega zastopanja in predstavljanja očeta, kot glave družine, v vseh sferah družbenega življenja in tudi pravico do možnosti sovpilovanja na gospodarjenje z družinskim premoženjem. Prav tako imajo pravico predlagati očetu, da ta opravi delitev skupnega družinskega premoženja že za čas njegovega življenja. Najpogostejši razlogi za takšno odločitev so v povezavi s:

⁴¹ To smiselno izhaja med drugim tudi iz 83. člena Kanuna Lekë Dukagjinija, kjer je zapisano: »[Če se premoženje deli med dvema bratoma [dedičema – o. p.] [...]] premoženje prednikov delita na dva enaka dela, ustvarjeno skupno premoženje pa sorazmerno glede na drugo premoženje«.

⁴² Ž. Perić, nav. delo, str. 179–180.

⁴³ V. Bogišić, nav. delo (1999), str. 30.

- spori in nesoglasji med odraslimi družinskimi člani,
- nepošteno delitvijo dela in razdelitvijo skupnega družinskega dobička,
- nedoslednim podrejanjem ukazom in odredbam *zoti shtëpisë*,
- preveliko oddaljenostjo zemljišč in potrebo po bližnjem bivanju zaradi obdelovanja teh zemljišč,
- prevelikim številom družinskih članov itd.⁴⁴

Pravica moških potomcev do predlaganja delitve skupnega premoženja pa ima določene omejitve. Albansko običajno pravo očetu kot *zoti shtëpisë* dopušča možnost, da predlagane delitve premoženja kljub vsemu ne opravi, predvsem zaradi neoportunisti take delitve, torej če oceni, da to ne bi bilo smiselno in smotrno iz vidika širših interesov in koristi celotne družine.⁴⁵ Te koristi so izražene predvsem v dejstvu, da velike domačije s številnimi družinskimi člani večinoma bistveno lažje in hitreje opravljajo vsa hišna in druga kmetijska opravila, delo se lahko bolj ekonomično razporedi, in sicer tako, da bolj ustreza potrebam in zmožnostim vseh članov družine itd. Zaradi opisanih prednosti velike domačije, lahko *zoti shtëpisë* zavrne predlog delitve skupnega premoženja. V takem primeru se postopek delitve premoženja za čas zapustnikovega življenja (začasno) ustavi oziroma preloži na poznejše obdobje, ko se ta postopek lahko ponovno uvede na predlog moških potomcev. Taki primeri so sicer v praksi manj pogosti in v izogib morebitnim družinskim sporom *zoti shtëpisë* običajno sprejme predlog svojih moških potomcev in že v času svojega življenja opravi delitev skupnega družinskega premoženja po točno določenih pravilih običajnega prava. V takem primeru je treba upoštevajo posebno kanunsko pravilo,⁴⁶ ki očetu kot *zoti shtëpisë* dopušča možnost avtonomnega sprejetja odločitve o tem, ali bo tudi sebi razdelil del skupnega premoženja ali ne. Če se *zoti shtëpisë* odloči za prvo možnost, potem mu po pravu albanskih kanunov pripada sorazmeren delež na skupnem premoženju kot ga dobijo njegovi moški potomci, pri čemer pravo albanskih kanunov slednje zavezuje, da očetu še dodatno zagotovijo točno določeno vsoto dobrin za njegovo nemoteno preživljanje.⁴⁷ Podobo je tudi v Črni Gori in BiH, kjer očetu kot glavi družine pri razdelitvi skupnega premoženja pripade nekoliko večji delež na skupnem premoženju (večji del kmetijskega zemljišča, več kosov orožja ipd.).⁴⁸

⁴⁴ Tako tudi 1271. člen Skenderbegovega Kanuna.

⁴⁵ Člen 848 Skenderbegovega Kanuna.

⁴⁶ Člen 851 Skenderbegovega Kanuna.

⁴⁷ V takem primeru Skenderbegov Kanun v 851. členu določa, da so sinovi dolžni svojemu očetu prinesiti tri tovore žita, šest kilogramov kave in šest kilogramov sladkorja, posodo s fižolom in prav toliko tudi za njihovo mater.

⁴⁸ S. Pupovci, nav. delo, str. 187.

Premoženje, ki *zoti shtëpisë* pripade na opisani način, ima pravno naravo rodbinskega fidejkomisa, saj slednji tega premoženja ne more niti prodati, odtujiti, zamenjati, podariti ali drugače obremeniti brez predhodnega soglasja svojih moških potomcev,⁴⁹ ki s tem pravnoformalno postanejo fidejkomisarični pričakovalci na premoženju njihovega očeta. Če se po delitvi skupnega premoženja poglavarju družine rodi še en moški potomec, potem pripada po pravu albanskih kanunov takemu potomcu delež zgolj na premoženju, ki je pred tem pripadel njegovemu očetu in ki ga ima njegov oče v lasti in posesti. To pomeni, da novorojencem po delitvi skupnega premoženja za čas življenja poglavarja družine ne pripada delež na tako pridobljenem premoženju njegovih bratov. Vso premoženje, ki ga moški potomci ustvarijo po odcepitvi od glave družine in po delitvi skupnega premoženja, pripada samo njim in ne več njihovemu očetu.⁵⁰ Slednjemu sicer ta funkcija v širši družini formalno ne preneha, saj še naprej navzven predstavlja družino kot celoto, in sicer na zborih plemenskih in vaških starešin ter drugih javnih zborovanjih.

Pri razdelitvi skupnega premoženja po pravu albanskih kanunov skupna družinska hiša pripada *zoti shtëpisë*, ne glede na to ali jo je zgradil sam na novo ali jo je tudi od podedoval od prednikov. Skenderbegov Kanun v 1296. členu določa, da »oče nikoli ne odide iz hiše«. Slednji se lahko pri razdelitvi skupnega družinskega premoženja avtonomno odloči, da bo svoj delež na skupnem premoženju odstopil kateremu izmed njegovih moških potomcev ali ne. V praksi najbolj pogosto svoj delež na skupnem premoženju odstopi svojemu najmlajšemu sinu, ki se s tem tudi zaveže, da bo dosmrtno preživel svoje starše. V primeru, da je *zoti shtëpisë* sklenil dve zakonski zvezi, potem so moški potomci iz prvega in drugega zakona pri delitvi skupnega premoženja enakopravni.⁵¹

3.5. Postopek razdelitve zapuščine

Preden se postopek razdelitve pokojnikove zapuščine sploh lahko začne, morajo potomci istega dednega reda, ki imajo pravico dedovati, najprej sami ugotoviti obseg in vrednost celotne zapuščine, ki spada v dedno maso. Po pravu albanskih kanunov v dedno maso spada:

- nepremično hišno premoženje (hiša s pripadajočim zemljiščem, obdelovalna zemljišča, sadno in drugo drevje, gozdovi, travniki) in
- premičnino hišno premoženje (gospodinjski predmeti, živina, delovno orodje, živila, orožje, hišno pohištvo, denar ipd.).⁵²

⁴⁹ Člen 856 Skenderbegovega Kanuna.

⁵⁰ Člen 862 Skenderbegovega Kanuna.

⁵¹ Člen 859 Skenderbegovega Kanuna.

⁵² Kanun Lekë Dukagjini, str. 23 in naslednje.

Poleg tega pozna pravo albanskih kanunov še skupne nepremičnine, in sicer so to pašniki, ceste, reke, izviri, mlini, ki si jih skupaj delijo bratraci v vasi, *bajrak*⁵³ in pleme, kar pomeni, da skupne nepremičnine ne morejo biti predmet dedovanja znotraj posamezne družine.⁵⁴

Sam postopek delitve pokojnikove zapuščine se običajno izvede na dva najbolj pogosta načina, in sicer z neposrednim dogovarjanjem med dediči v prvem dednem redu ali pa z upoštevanjem kanunskih določb s posredovanjem sveta razsodnikov, ki ga sestavljata dve ali štiri plemenske ali vaške starešine.⁵⁵ Število članov sveta razsodnikov je lahko tudi večje, če potrebe in okoliščine posameznega primera to narekujejo. Pri zadnjem načinu delitve zapuščine morajo vsi dediči iz istega dednega reda, ki so pozvani k dedovanju, najprej nepreklicno soglašati s takim načinom razdelitve zapuščine in s sestavo sveta razsodnikov, šele nato se lahko izvede postopek razdelitve zapuščine. Svet razsodnikov najpogosteje opravi razdelitev zapuščine z žrebom, in sicer tako, da vsak moški potomec po pokojnem zapustniku poda razsodnikom nek svoj razpoznavni predmet, npr. paličico, kamen, list ali drug predmet, nato razsodniki, ki pri tem ne vedo, čigav je kateri predmet, opravijo žreb tako, da najprej vso zapuščino razdelijo po vrednosti na sorazmerno toliko enakih deležev kot je dedičev, zatem pa z žrebom določijo, kaj od zapuščine bo kateremu od dedičev pripadalo. Po taki razdelitvi dediščine ponovna razdelitev ni več mogoča. Pri tem pravo albanskih kanunov ne določa nobenih rokov, znotraj katerih bi moral dedič pridobiti pripadlo mu dediščino oziroma rokov izvedbe postopka delitve zapuščine. Določa pa, da imajo člani sveta razsodnikov pravico do nagrade za opravljeno delo. V preteklosti je bila nagrada dana v obliki paračevljev ali v obliki vola,⁵⁶ če je šlo za obsežnejši postopek delitve zapuščine in če je bilo zapustnikovo premoženje večje vrednosti. Danes pa se nagrada za opravljeno delo članom sveta razsodnikov izplačuje predvsem v obliki denarja. Vloga sveta razsodnikov ni zgolj v razdelitvi zapuščine, temveč lahko odloča tudi v sporu o obsegu zapuščine, o pravici do dedovanja, o vrednosti zapuščine, o terjatvah zapustnika, o skrbi za mladoletne zapustnikove potomce ter za zapustnikovo zakonsko partnerico ipd.

3.5.1. Hiša in njena *senca*

Hiša, v kateri je živel pokojni zapustnik, je v večini primerov najpomembnejše zapustnikovo premoženje znotraj dedne mase. Hiša je v pravo albanskih ka-

⁵³ *Bajrak* je bil v času turške okupacije ozemelj današnje Albanije in Kosova sprva posebna vojaška enota znotraj plemena, nato administrativna enota znotraj pokrajine.

⁵⁴ Člen 993 in naslednji Skenderbegovega Kanuna.

⁵⁵ Člen 78 Kanuna Lekë Dukagjinija.

⁵⁶ Člen 1294 Skenderbegovega Kanuna.

nunov definirana kot »stavba, ki stoji in se iz nje kadi. V hiši živijo ljudje, ki so sorodstveno povezani s hišnim gospodarjem. Vsaka hiša ima svojo senco«. Pri *senci* hiše je mišljeno na okolico hiše, in sicer zemljišča v bližini hiše, kokošnjak, čebelnjak, pasja uta, kozolec, shramba za žito, silosi.⁵⁷ *Senca* hiše je po pravu albanskih kanunov deležna enakega pravnega varstva kot sama hiša. To jasno izhaja iz 1008. člena Skenderbegovega Kanuna, kjer je zapisano:

»Za vlom v hišno senco je predpisana enaka kazen, kot za vlom v samo hišo, in sicer 500 grošev oziroma 5 zlatnikov in povrnitev povzročene škode«.

Skupna družinska hiša, v kateri je za časa svojega življenja živel *zoti shtëpisë*, po njegovi smrti običajno pripada njegovemu najstarejšemu moškemu potomcu ali tistemu moškemu potomcu, s katerim je gospodar živel pred svojo smrtjo. Slednji je tudi dolžan plačati vse pogrebne stroške. Če izjemoma zavrne ta del zapuščine, potem pridobi pravico do te hiše zapustnikov drugi sin.⁵⁸ Če obstaja med sodediči spor glede dodelitve skupne družinske hiše, se ta hiša dodeli z žrebom. Drugi dediči, ki po pokojnem zapustniku ne dedujejo hiše, si po pravu albanskih kanunov izberejo del zemljišča, če jo je seveda pokojni zapustnik imel, in na tem zemljišču vsak zgradi svojo hišo. Pri delitvi dediščine po pokojnem zapustniku se opravi cenitev zapustnikove hiše, pri čemer se del denarja nameni tistim dedičem, ki jim hiša ne pripada po kanunskem pravu. Denar pa je treba izplačati v času razdelitve dediščine oziroma v roku enega leta. Če dedič v času razdelitve dediščine nima denarja za izplačilo preostalih sodedičev, pravo albanskih kanunov določa, da je treba imenovati poroka, ki bo jamčil, da bo izplačilo opravljeno v dogovorjenem znesku in dogovorjenem roku.⁵⁹

3.5.2. Kmetijska zemljišča

Kmetijska zemljišča si *per capita* razdelijo vsi sodediči iz istega dednega reda. Zemljišče se po 1283. členu Skenderbegovega Kanuna meri z vrvjo. Pri tem mora biti merilna vrv dolga približno 3 do 4 metre. Tisti, ki mu pripade zemljišče, kjer je posajeno sadno ali drugo drevje ali pa vinske trte, je po pravu albanskih kanunov dolžan dati določeno količino teh sadežev drugemu sodediču, ki tega drevja ali vinskih trt nima.⁶⁰ Pri parcelaciji novih mej na zemljiščih morajo biti navzoči vsi družinski člani vseh predmetnih parcel. Skupni pašniki velike družine se po pravu albanskih kanunov ne delijo med sodediči in ostanejo še naprej v skupni lasti.⁶¹

⁵⁷ Člen 998 Skenderbegovega Kanuna.

⁵⁸ Glej 1297. člen in naslednje člene Skenderbegovega Kanuna.

⁵⁹ Glej 1312. člen in naslednje Skenderbegovega Kanuna.

⁶⁰ Glej 1323. člen in naslednje Skenderbegovega Kanuna.

⁶¹ Člen 1310 Skenderbegovega Kanuna.

3.5.3. Premično premoženje

Med premično premoženje pravo albanskih kanunov izrecno všteva pohištvo, pripomočke za peko kruha, sklede, jedilni pribor, živila, kozarce, delovno orodje, volno, bombaž ipd. Večina premičnega premoženja po pokojnem zapustniku ostane v zapustnikovi hiši, kar pomeni, da jih podeduje tisti dedič, ki podeduje zapustnikovo hišo, to pa je običajno tisti od zapustnikovih sinov, s katerim je zapustnik živel v času svoje smrti.⁶² Delovno orodje, tu gre predvsem za poljedelski inventar, po pravu albanskih kanunov deduje tisti dedič, ki ga največ uporablja,⁶³ torej tisti, ki se ukvarja večinoma s poljedelstvom. Vsa živila si morajo sodediči porazdeliti po enakih delih, in sicer sorazmerno s številom vseh družinskih članov, vključno z ženskami in otroki, starejšimi od enega leta.⁶⁴ Drugače je pri živini, saj si jo po pravu albanskih kanunov lahko razdelijo le polnoletni moški člani družine, in sicer tisti, ki so stari 15 let ali več. Mlajši dediči prevzamejo v posest živino šele s polnoletnostjo, torej ko dopolnijo 15 let, saj pravo albanskih kanunov določa, da je šele pri tej starosti fant sposoben za delo in je s to starostjo lahko tudi pastir.⁶⁵ Če pa dedič tudi po tej dopolnjeni starosti iz različnih razlogov ni fizično sposoben opravljati dela in drugih hišnih dolžnosti, potem mu po določbi 1379. člena Skenderbegovega Kanuna živina ne pripade.

3.5.4. Odgovornost za dolgove

Pri razdelitvi premoženja za čas življenja *zoti shtëpisë*, kot tudi po njegovi smrti, gospodar hiše ne prevzame deleža na dolgovih, ki so nastali ali nastajali v osebi zapustnika, kot nominalnega lastnika vsega skupnega družinskega premoženja, temveč si morajo vse družinske dolgove porazdeliti v enakih deležih njegovi moški potomci.⁶⁶ Če je bil *zoti shtëpisë* dolžnik, so po delitvi skupnega premoženja dolžniki njegovi potomci, ki osebno odgovarjajo za vse njegove obveznosti. Osebna odgovornost se kaže v tem, da upnik ne more zahtevati plačila dolga iz naslova premoženja od glave družine, temveč samo od njegovih potomcev. Obveznosti preidejo na potomce gospodarja hiše brez posebnega pravnega akta, s katerim bi ti prevzeli obveznosti. S tem pravo albanskih kanunov varuje terjatve upnikov, ki ne prenehajo niti z delitvijo skupnega družinskega premoženja za čas življenja *zoti shtëpisë*, niti z njegovo smrtjo, ampak se vsa dolžniška razmerja, v katera je vstopal zapustnik, neposredno prenesejo

⁶² Člen 1333 Skenderbegovega Kanuna.

⁶³ Člen 1365 Skenderbegovega Kanuna.

⁶⁴ Glej Kanun Lekë Dukagjini, str. 24–26, in 1370. člen Skenderbegovega Kanuna.

⁶⁵ Člena 1377 in 1378 Skenderbegovega Kanuna.

⁶⁶ Člen 855 Skenderbegovega Kanuna.

na njegove moške potomce. Upniki zaradi zmanjšanja vrednosti dolžnikovega premoženja, iz katerega lahko zahtevajo izpolnitev svoje terjatev, ali zaradi njegove smrti ne pridejo v slabši položaj, saj lahko zahtevajo izpolnitev terjatev od vsakega od dolžnikovih potomcev, ki tako (so)odgovarjajo za dolgove enako in v ustreznem obsegu, torej nerazdelno. V Sloveniji je odgovornost dedičev za zapustnikove dolgove urejena v 142. členu ZD, na podlagi katerega je dedič (solidarno) odgovoren za zapustnikove dolgove do višine vrednosti podedovanega premoženja. Dedič, ki se je odpovedal dediščini, pa ni odgovoren za zapustnikove dolgove. Če pa je več dedičev, so ti nerazdelno odgovorni za zapustnikove dolgove, ne glede na to, ali je delitev dediščine že opravljena ali ne.

3.6. Dedna nevrednost in razdedinjenje dedičev

Tako kot ZD tudi pravo albanskih kanunov pozna institut razdedinjenja dedičev. V Sloveniji je institut razdedinjenja tesno povezan z nujnim deležem. Zapustnik lahko izključi zakonite dediče od dedovanja s tem, da napravi oporoko. Z nujnim deležem je sicer omejeno zapustnikovo prosto razpolaganje, pri čemer ta omejitev prostega razpolaganja odpade z razdedinjenjem. Razdedinjenje je pri tem lahko popolno ali delno. Oporočitelj, ki namerava nekega dediča razdediniti, mora to izraziti v oporoki na nedvoumen način, koristno pa je tudi, da navede razlog za razdedinjenje. Oporočitelj lahko razdedini dediča, ki ima pravico do nujnega deleža, v naslednjih taksativno naštetih razlogih:

- če se je ta s kršitvijo kakšne zakonite ali moralne dolžnosti hujše pregrešil nad zapustnikom;
- če je naklepoma storil kakšno hujše kaznivo dejanje zoper njega ali zoper njegovega zakonca, otroka, posvojenca, ali starše;
- če se je vdal brezdelju in nepoštenemu življenju.

Razlog za razdedinjenje mora biti podan takrat, ko je bila oporoka napravljena. Z razdedinjenjem izgubi dedič dedne pravice v obsegu razdedinjenja, pravice drugih oseb, ki lahko dedujejo po zapustniku, pa se določijo, kot da bi bil razdedinjeni umrl pred zapustnikom.⁶⁷ Razdedinjeni pri tem ne izgubi lastnosti nujnega dediča, ampak se mu dedna pravica zmanjša v obsegu razdedinjenja.

Pravo albanskih kanunov pozna za razliko od ZD-ja le t. i. začasno razdedinjenje. Zapustnik lahko iz razloga neposlušnosti oziroma opustitve dolžnega spoštovanja, svojemu descendentu začasno omeji pravico do prevzema deleža zapuščine in ga začasno izloči iz skupnosti dedičev, s čimer ga omeji v pravicah, ki bi jih imel kot dedič do delitve zapuščine. V primeru hujše pregrešitve zoper zapustnika ali njegove družinske člane ali v primeru kršitve kakšne moralne

⁶⁷ Glej 42., 43. in 44. člen ZD.

dolžnosti lahko zapustnik v svoji oporoki odredi, da se konkretnega potomca tudi napodi iz družine. To lahko traja zgolj začasno, saj pravo albanskih kanunov tovrstne ukrepe predpisuje kot obliko disciplinskega ukrepanja, ne pa kot vrsto trajne civilne sankcije za njegovo nedopustno ravnanje.⁶⁸ Z začasnim razdedinjenjem ne pride do popolne izgube pravice do deleža na zapuščini, saj lahko ta ukrep razumemo kot razdedinjene v dobrem namenu, kjer se takega descendenta prisili predvsem v kesanje za njegovo nedopustno ravnanje in nadaljnje delovanje v dobro širše družinske skupnosti. Naravna dolžnost do skrbi za člane družine in spoštovanja družinskih vezi je namreč pri Albancih še vedno najpomembnejša in izključitev iz dedovanja koga od moških članov družine je zato nesprejemljiva. Če pa zapustnik v svoji oporoki kljub temu izrecno v celoti razdedini katerega od svojih potomcev, je taka oporoka nična in nastopi dedovanje po pravu albanskih kanunov, v skladu s katerim je svet razsodnikov, ki ga običajno sestavljajo plemenske in vaške starešine, tista avtoriteta, ki takemu dediču kot univerzalnemu zapustnikovemu nasledniku določi ustrezen dedni delež na premoženju po zapustniku.⁶⁹ Ta delež pa se ne izračuna glede na posamezne dele premoženja zapustnika, temveč glede na njegovo celotno premoženje.

3.7. Oporočno dedovanje

Bistvo oporočnega dedovanja je, da se zapustnikovo premoženje razdeli v skladu z njegovo voljo. V tem duhu večinoma vsi evropski dednopравni sistemi zapustniku načeloma omogočajo, da uredi dedovanje z oporoko, torej enostransko, po svojih osebnih željah in predstavah ter z možnostjo preklica. Ker so pravni redi oblikovani pod vplivom različnih tradicij in običajev, je omejevanje svobode oporočnega razpolaganja v različnih evropskih državah seveda različno.⁷⁰ V Sloveniji ZD v 7. členu določa, da se lahko deduje na podlagi zakona in tudi na podlagi oporoke, ki jo lahko napravi vsak, ki je sposoben za razsodjanje in je dopolnil 15 let starosti.⁷¹ Na drugi strani postavlja pravo albanskih kanunov sistem oporočnega dedovanja v povsem podrejen položaj v razmerju do kanunskega prava, saj dolgo ni priznavalo rimskopравnega pomena testamenta kot oblike razpolaganja s premoženjem *mortis causa*, še posebej ker individualna zasebna lastnina pri Albancih dolgo ni obstajala, razen v primeru ženskega *selema*. Prav tako je interes sorodstva in s tem posredno tudi interes širše družinske skupnosti omejeval zapustnika pri prostem oporočnem razpo-

⁶⁸ Glej 847. člen in naslednje Skenderbegovega Kanuna.

⁶⁹ Glej 849. člen Skenderbegovega Kanuna.

⁷⁰ S. Pavlin, nav. delo, str. 49.

⁷¹ Prvi odstavek 59. člena ZD.

laganju s premoženjem, ki bi po njegovi smrti pripadlo njegovim potomcem oziroma njegovi širši družini, saj bi bili s tem ti družinski člani kot dediči *in concreto* prikrajšani pri njihovem dednem deležu. Pri Albancih je bilo tako uveljavljeno in splošno sprejemljivo zgolj dedovanje po kogentnih določbah običajnega prava. Dednopravne listine, s katerimi je pravo albanskih kanunov izjemoma dopuščalo naklonitev premoženja, imajo bolj naravo volila kot pa testamenta, saj iz vsebine teh listin izhaja zgolj skrb zapustnika glede posmrtna razdelitve njegovega imetja, ne pa tudi postavitev dedičev v rimskopravnem pomenu oporoke.

Kanun Lekë Dukagjinija v poglavju o oporokah tako določa, da »Kanun Leke ne pozna oporoke«, ⁷² v nadaljevanju pa dopušča možnost posmrtnega razpolaganja s premoženjem, če zapustnik svoje premoženje nakloni Cerkvi. Tu gre za institut *donatio pro anima*, saj se oporočitelj lahko poslužuje oporoke zgolj v primeru, če za volilojemnika določi Cerkev, kateri je dopuščeno nakloniti vse ali le del premoženja. Kanun Lekë Dukagjinija pri tem uporablja besedno zvezo nakloniti del svojega premoženja za »svojo dušo«. ⁷³ Oporoka je pri tem lahko obremenjena s pogoji ali pa brez pogojev. Prva oblika oporoke pomeni, da oporočitelj nakloni Cerkvi del svojega premoženja s tem, da ji naloži, da slednja nekaj stori, običajno da daruje eno ali dve maši na leto za »zapustnikovo dušo« ali »duše zapustnikovih prednikov«. ⁷⁴ Breme in pogoje pozna tudi ZD, ki v 82. členu določa, da oporočitelj lahko naloži kakšno dolžnost tistemu, ki mu zapušča kakšno korist iz zapuščine. Pogoji vežejo dediče, volilojemnike in druge osebe, ki jim je zapuščena kakšna korist iz zapuščine samo, če so ti pogoji mogoči, dovoljeni, moralni, razumljivi in niso sami s seboj v nasprotju. V nasprotnem primeru se po določbi tretjega odstavka istega člena šteje, kakor da jih ni.

Ureditev oporočnega dedovanja v Kanunu Lekë Dukagjinija je očitno kontradiktorna, saj je v devetem poglavju, kjer je urejena oporoka, v uvodu sprva zapisano, da »Kanun Leke ne pozna oporoke«, zatem pa še doda, da »če želi kdo nekaj zapustiti za »svojo dušo«, potrebuje soglasje *kushërinjve*«. V nadaljevanju v 105. členu pa jasno konkretizira kaj pomeni, če nekdo zapusti nekaj za svojo dušo: »Zapustiti nekaj za svojo dušo se razume, da se zapusti Cerkvi«. V 113. členu pa zapiše, da »če tudi zapustnik (ki nima moških potomcev) ne zapusti oporoke, potem so njegovi bratranci dolžni pomisliti na »njegovo dušo«; če pa ti ne posvetijo dovolj pozornosti tej zadevi, potem preostali člani plemena in vaške starešine pri delitvi zapustnikovega premoženja določijo, kaj bodo zapustili Cerkvi. Glede na to, da je bil Shtjefen Gjeçovi misijonar fran-

⁷² Člen 105 in naslednji Kanuna Lekë Dukagjinija.

⁷³ Prav tam.

⁷⁴ Glej a. in b. točko 106. člena Kanuna Lekë Dukagjinija.

čiškanskega redu, je z zapisom navedenih določb v Kanun Lekë Dukagjinja, s katerimi je jasno preferiral Cerkev pri delitvi zapuščine pokojnika, ki nima dedičev iz prvega dednega reda, morda želel vplivati na to, da bi se oporočno dedovanje razvijalo v smeri, da bi zapustniki s svojimi oporokami kot legatarja določali Cerkev, in sicer z utemeljitvijo, da gre vse, kar se nakloni Cerkvi, v dobro zapustnikove duše (*pro salute animae*).

3.7.1. Vrste oporok

Kot oblike veljavnih oporok ZD v tretjem poglavju našteva lastnoročno oporoko, pisno oporoko pred dvema pričama, sodno oporoko, oporoko sestavljeno v tujini (na konzularnem predstavništvu ali diplomatskem predstavništvu, na slovenski ladji), oporoko med izrednim ali vojnim stanjem, mednarodno oporoko in ustno oporoko pred dvema pričama, če zaradi izrednih razmer ni mogoče napraviti pisne oporoke. Oporočitelj lahko v oporoki na podlagi 79. člena ZD določi tudi nadomestitve – gre za *vulgarno substitucijo*, to pomeni, da določi osebo, kateri naj gre dediščina, če določeni dedič umre pred njim, če se odpove dediščini ali če postane nevreden, da bi dedoval. Oporočitelj pa ne more določiti dediča svojemu dediču in ne volilnojemniku. Pri Albancih so bile holografske oporoke, torej lastnoročno napisane in podpisane, ter alografske oporoke, lastnoročno napisane in podpisane pred pričami, sorazmerno zelo redke, predvsem zaradi slabe pismenosti prebivalstva. Najbolj pogoste so bile tako ustne oporoke pred pričami. Spaić trdi, da je tako bilo tudi v BiH, kjer se pisnih oporok praktično niso posluževali, za izvršitev oporoke pa so bile običajno zadolžene tri priče.⁷⁵

4. ZAKLJUČEK

Pri analizi temeljnih značilnosti dednopravnih določb albanskega kodificiranega običajnega prava in primerjavi s slovenskim pozitivnim pravom je bilo med drugim ugotovljeno, da albanska tradicionalna družba temelji in izhaja iz velike družine, v kateri so strogo in jasno določene pravice in dolžnosti vseh njenih članov. Na to družino imata močan vpliv tradicija in običajno pravo, ki je še danes na določenih območjih, poseljenimi z Albanci, bolj spoštovano celo od postavljenega prava. Albanska tradicionalna družba je bila plemensko hierarhično strukturirana. Znotraj te družbe se kot subjekt pojavlja zgolj moški, s čimer patriarhalna shema družbe še bolj marginalizira žensko in jo na dednopravnem področju postavlja v povsem podrejeni položaj. Po pravu albanskih kanunov se mora delitev zapuščine opraviti načeloma le med moškimi agnat-

⁷⁵ V. Spaić, nav. delo, str. 140–142.

skimi sorodniki znotraj istega plemena. Sama delitev zapuščine pa mora biti enakopravna in sorazmerna, ne glede na želje, potrebe in pričakovanja moških dedičev. Pravica do dedovanja je bila namreč urejena patrilinearno, torej glede na očetov rod, saj so pri delitvi zapuščine upoštevni zgolj družinski člani po moški *agnatski* ravni ali stranski liniji, ne pa tudi družinski člani po ženski *kognatski* strani.

Kljub temu pa ženske po albanskem običajnem pravu niso bile povsem brez dednopравnih pravic. Status dedinje nepremičnega premoženja po pravu albanskih kanunov sicer pripade ženski le v skrajnem primeru, če zapustnik nima nobenih moških potomcev in če se hči takega zapustnika zavestno odloči, da konvertira v moškega oziroma postane *virgjëreshë*. Sami dednopравni postopki delitve zapuščine po pokojni zapustnici pa so bili zaradi neobstoja večjega premoženja zelo redki. Ženske v patriarhalni albanski tradicionalni družbi, kljub obstoju pravno veljavne zakonske zveze, niso imele niti pravice do dednega deleža na skupnem družinskem premoženju, temveč zgolj pravico do svojega *proprietatis personalis* (njena dota, oprava ipd.), ki je bilo po njeni smrti razdeljeno v neformalnem zapuščinskem postopku.

Pri komparativni analizi določil prava albanskih kanunov z določili ZD primarno razberemo, da so v skladu z ZD ženske povsem enakopravne moškim pri dedovanju. Na podlagi ZD je tudi zapustnik lahko oseba moškega ali ženskega spola. Po pravu albanskih kanunov pa je to lahko načeloma zgolj moški, razen določenih izjem, kot sem že pojasnil. Druga izmed pomembnih razlik je tudi v tem, da na podlagi ZD ni nujno, da se dediščina prenese le na sorodnike, temveč se lahko prenese tudi na osebe, ki niso sorodniki, če zapustnik tako svojo voljo izrazi v obliki oporoke, pri čemer pa se ne sme zanemariti zakonitih dedičev, ki jim v tem primeru pripade nujni delež. Na drugi strani je bilo pri albanski tradicionalni družbi oporočno (*testatno*) dedovanje bolj izjema kot pravilo. Bolj uveljavljeno in sprejemljivo je bilo *intestatno dedovanje*. Tudi pravo albanskih kanunov oporočnemu dedovanju ne namenja veliko pozornosti. Zapustniku omogoča le, da lahko Cerkvii ali drugi verski ustanovi kaj zapusti za svojo dušo ali za dušo svojega prednika, vendar pa zapustnikova volja pri testatnem dedovanju po pravu albanskih kanunov ni bila v celoti svobodna in neodvisna. Slednja je bila namreč omejena s pravico do soglasja sorodnikov, ki so prišli v poštev kot dedni upravičenci do zapuščine, zapustnik pa je to soglasje moral upoštevati, če je želel, da je njegova oporočna volja pravno obveljala. Ker zapustnikovi sorodniki običajno niso podali soglasja k oporočni naklonitvi celotnega zapustnikovega premoženja Cerkvii, je razmah oporočnega dedovanja med Albanci potekal sorazmerno zelo počasi. Če namreč oporoka ni imela soglasja zapustnikovih polnoletnih dednih upravičencev, je nastopila *anulacija*, popolna razveljavitev vseh oporočnih razpolaganj zapustnika in je

bilo treba taka razpolaganja vrniti v naravi (*in natura*). Če restitucija v naravi ni bila več mogoča, je bilo treba dati drugo stvar iste protivrednosti ali pa plačati denarno protivrednost prejete stvari. Na počasen razvoj oporočnega dedovanja je vplivalo tudi šeriatsko pravo, ki se je v albanskih, predvsem ravninskih pokrajinah uveljavilo s prihodom Turkov v 15. stoletju. Silajdžić naveda, da šeriatsko pravo sicer vsebuje malo določb glede oporočnega dedovanja, saj je oporočitelj, če je želel po smrti komu kaj zapustiti oziroma podariti, v praksi to obdaritev opravil neposredno že za časa svojega življenja in se oporok tako niso posluževali. Sicer pa je oporoka po šeriatskem pravu pravno veljavna in dovoljenja v omejenem obsegu zgolj v primeru, če je kot prejemnik volila naveden kateri od pokojnikovih bratrancev. Oporočitelj lahko po šeriatskem pravu z oporoko zapusti največ tretjino svojega premoženja.⁷⁶

Šele s postopno slabitvijo plemenske družbe, povečanjem števila manjših družin, postopnim pojavom osebnega premoženja tudi pri moških članih družine ter tudi s sovplivanjem Cerkve se je med Albanci začel krepiti institut in pomen oporoke, kot ga poznamo danes.

Pomembna primerjalnopravna razlika med slovensko pozitivno zakonodajo in albanskim običajnim pravom je tudi v tem, da postane zapuščina, če nima dedičev, po ZD lastnina države, po pravu albanskih kanunov pa taka zapuščina teoretično postane last drugega plemena, s katerim se je pleme, kateremu je pripadal zapustnik, ki nima dedičev, ženitveno ali vojaško povežalo ali sklenilo drugačno obliko zavezništva. Taki primeri so sicer bili zelo redki, predvsem upoštevaje dejstvo, da so bile v albanski tradicionalni družbi družine z enim ali dvema otrokoma prej velika redkost kot pravilo.

Različnost slovenske pozitivne zakonodaje in albanskega običajnega prava je zaznavna tudi v primeru razdedinjenja in dedne nevrednosti dediča. Pravo albanskih kanunov pozna namreč za razliko od ZD le institut t. i. *začasnega razdedinjenja*.⁷⁷ Univerzalno pravno nasledstvo potomcev je po pravu albanskih kanunov namreč postulat, ki ne pozna izjeme. S tem, ko je pravo albanskih kanunov uveljavilo načelo o ohranjanju premoženja v okviru agnatsko zasnovane družinske skupnosti, se je sprva utrdila formalna nujna dedna pravica, postopoma pa še neodtujljiva pravica moških članov družinske skupnosti do zapuščine. Stroge kanunske norme tako določajo, da je pravica do deleža na skupnem premoženju neodtujljiva pravica, vsak moški potomec pa univerzalni naslednik zapustnika in s tem brez izjeme pravi dedič.

⁷⁶ A. Silajdžić, nav. delo, str. 133-134.

⁷⁷ Glej 847. člen in naslednje Skenderbegovega Kanuna.

Na podlagi vsega navedenega ugotavljam, da predstavljata duhovna navezanost na tradicijo in kult prednikov pri Albancih še danes plodno podlago za nadaljnjo uporabo običajnopравnih določb. Predvsem avtoriteta prednikov je pri Albancih skozi zgodovino pogojevala ponavljajoče se oblike vedenja, načel in vrednot, ki so se postopoma okrepile in prerasle v kolektivne notranje vrednote, sorazmerno odporne proti različnim tujim vplivom. Ambivalenca do običajnopравnih norm in institucij je pri Albancih zelo izražena. Na eni strani kult avtoritete prednikov poudarja tendenco po ohranjanju kontinuitete in spoštovanju običajno pravnih norm, na drugi strani pa po našem mnenju hitre družbene, politične in ekonomske spremembe narekujejo smotrnost in smiselnost odmikanja od arhaičnega običajnega prava in naslanjanje na pozitivno pravo, ki naj bo učinkovito in pravično do posameznika ter tudi širše družbene skupnosti. Če upoštevamo dejstvo, da imata tako Albanija kot tudi Kosovo danes institucionalno vzpostavljen in dograjen celovit dednopравni in civilnopравni sistem, potem bi morala struktura družbenih odnosov po modernem pravnem naziranju temeljiti na takem pravnem sistemu, ne pa na določbah zapisanega arhaičnega običajnega prava. Vendar pa tovrstna polemika objektivno presega okvir tega članka, zato tega vprašanja nisem vsebinsko ekspliciral.

Literatura

- Kolë Ashta: At Shtjefen Gjeçovi, v: Bota e Re, št. 4/1945.
- Mehmed Begović: Karakteristike šerijatskog naslednog prava, v: Arhiv za pravne i društvene nauke, št. 1-2/1938.
- Martin Berishaj: Skrita moč bese: ženske v imaginariju albanskega tradicionalizma. Založba ZRC SAZU, Ljubljana 2004.
- Nikollë Berishaj: Albansko-slovenski in slovensko-albanski slovar. Cankarjeva založba, Ljubljana 1989.
- Valtazar Bogišić: Građa o odgovorima iz razliĉnih krajeva Slovenskog Juga. Jazu, Zagreb 1874.
- Valtazar Bogišić: Pravni obiĉaji u Slovena. Unireks, Podgorica 1999.
- Alexandre Degrand: Souvenirs de la haute Albanie. H. Welter, Pariz 1901.
- Ismet Elezi: Kanuni i Laberisë: Botimet Toena, Tirana 2001.
- Shtjefen Gjeçovi: Kanuni i Lekë Dukagjinit. Shtepia Botuese Kuvendi, Skader 2001.
- Hyacinthe Hecquard: Historia dhe përshkrimi i Shqipërisë së Epërme ose i Gegërisë. Plejad, Tirana 2008.
- Frano Illia: Kanuni i Skenderbeut (mbledhë e kodifikue nga Frano Illia). La Rosa, Milot 1993.

- Julia Ivanova: Kanuni i Lekë Dukagjinit (sprovë e karakteristikave historike), v: Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës, Seria e Shkencave Shoqërore, št. 2/1960.
- Andrija Jovičević: Malesija, Naselja i poreklo stanovništva, v: Srbska kraljevska akademija, knjiga 15/1923.
- Manca Knaflič: Albanska velika družina na Kosovu. Diplomaska naloga. Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Maribor 2005.
- Mark Krasniqi: Šiptarska porodična zadruga u Kosovsko-Metohijski oblasti, v: Glasnik Muzeja Kosova i Metohije, št. 4-5/1959.
- Aleks Luarasi in ostali: Historia e shtetit dhe së drejtës në Shqipëri. University press Luarasi, Tirana 2007.
- Tomo P. Oraovac: Arbanaško pitanje i srpsko pravo. Prometej, Beograd 1999.
- Sabina Pavlin: Nujni dediči. Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 2012.
- Živojin Perić: Zadružno pravo po Građanskom zakoniku Kraljevine Srbije, IV - O postanku i prestanku zadruga. G. Kon, Beograd 1920.
- Syria Pupovci: Marrëdhënjet juridike civile në Kanunin e Lekë Dukagjinit. Enti i teksteve dhe mjeteve mësimore i Krahinës socialiste autonome të Kosovës, Priština 1971.
- Alija Silajdžić: Testament u šerijatskom pravu. Državna tiskara, Sarajevo 1941.
- Vojislav Spaić: Nasledno običajno pravo u Bosni i Hercegovini (doktorska disertacija). Pravna fakulteta, Beograd 1940.
- Ludwig Thalloczy: Kanuni i Lekës, Ilyrisch-albanische Forschungen. München, 1916.
- Thomai, Jani in ostali: Fjalor i gjuhës Shqipe. Akademia e shkencave e Shqipërisë, Tirana 2006.

SODELOVANJE VEČ OSEB PRI IZVRŠITVI KAZNIVEGA DEJANJA – IZZIV ZA KAZENSKO PRAVO

Matjaž Ambrož: Storilstvo in udeležba v kazenskem pravu, 1. natis, IUS-Software, GV Založba, Ljubljana 2014, 247 strani.

Dr. Matjaž Ambrož, izredni profesor za kazensko pravo na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani in raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo, je strokovni in širši javnosti znan kot avtor temeljnih kazenskopravnih monografij (na primer *Kaznivo dejanje in njegove vrednostne prvine*, Inštitut za kriminologijo, Ljubljana 2007), soavtor učbenika za kazensko pravo (L. Bavcon, A. Šelih, D. Korošec, M. Ambrož, K. Filipčič, *Kazensko pravo: splošni del*, Uradni list RS, Ljubljana 2014) ter avtor številnih znanstvenih, strokovnih in poljudnih člankov. Za prof. dr. Ambroža je značilno, da pravne probleme obravnava dogmatično dosledno, vendar na zanimiv in razumljiv način, pri čemer upošteva tudi življenjske posledice in vrednostno dimenzijo pravnih teorij oziroma odločitev. V tem duhu je napisana tudi monografija *Storilstvo in udeležba v kazenskem pravu*, v kateri se avtor ukvarja s težavami, ki jih kazenskemu pravu povzroča sodelovanje več oseb pri izvršitvi kaznivega dejanja. Knjiga je opremljena z ilustracijami Samire Kentrić, ki bralca na duhovit način napotujejo na posamezne elemente storilstva in udeležbe.

1. RAZMEJITEV MED STORILSTVOM IN UDELEŽBO

Monografija je razdeljena na dva dela, in sicer je v prvem delu obravnavano storilstvo, v drugem pa udeležba (v ožjem pomenu). V prvem delu avtor najprej predstavi dva temeljna modela obravnavanja sodelovanja več oseb pri kaznivem dejanju, in sicer ekstenzivno pojmovanje storilstva, ki vse sodelujoče pri izvršitvi kaznivega dejanja ne glede na intenzivnost njihovega prispevka šteje za storilce, ter restriktivno pojmovanje storilstva, ki si prizadeva razlikovati med storilci in udeleženci. Razlikovanje med storilstvom in udeležbo (t. i. dualizem storilstva in udeležbe), ki ga sprejema slovenski Kazenski zakonik

in po katerem je naslovljena tudi obravnavana monografija, torej ni samoumevno, temveč se nanaša na koncept restriktivnega storilstva. Avtor predstavi značilnosti obeh modelov storilstva, pri čemer opozori tudi na prednosti in odprte dileme pri vsakem od njiju.

2. STORILSTVO

V nadaljevanju se avtor posveti razmejitvi med storilstvom in udeležbo, pri čemer predstavi objektivne, subjektivne in mešane teorije storilstva, med slednjimi pa posebej opozori na zelo vplivno nemško teorijo o oblasti nad dejanjem (nem. *Handlungsherrschaft*), ki jo je najtemeljiteje razčlenil vplivni nemški kazenski pravnik Claus Roxin. Kot poudarja avtor, je prav obvladovanje dejanja temeljno načelo, ki se različno izraža pri posameznih oblikah storilstva. Tako se pri neposrednem storilstvu odraža v oblasti nad ravnanjem, s katerim storilec izpolni zakonske znake kaznivega dejanja, pri posrednem storilstvu je posredni storilec tisti, ki ima oblast nad voljo drugega, pri sosterilstvu pa gre za funkcionalno oblast nad dejanjem, ki se odraža v delitvi dela med posameznimi sosterilci. Težišče prvega dela knjige je prav v razčlenitvi temeljnih oblik storilstva, pri čemer avtor posebno pozornost posveti posrednemu storilstvu in sosterilstvu, ki sta teoretično mnogo bolj zahtevna od neposrednega storilstva. Avtor zelo jasno in prepričljivo oriše značilnosti in dileme posrednega storilstva in sosterilstva, pri čemer je posebej dragocena kritična analiza tuje in domače sodne prakse (npr. v zvezi s posrednim storilstvom, ki je v slovenski sodni praksi zelo skopo zastopano). Zelo zanimiv je del, v katerem avtor podrobneje obravnava nekatere posebne oblike sosterilstva (pri posebnih kaznivih dejanjih (*delicta propria*), lastnoročnih kaznivih dejanjih, opustitvenem sosterilstvu, malomarnem sosterilstvu in poskusu), s pomočjo katerih opozarja na nekatere omejitve ideje o sosterilstvu kot funkcionalni oblasti nad dejanjem.

3. UDELEŽBA

Drugi del monografije se ukvarja z udeležbo, torej z napeljevanjem in pomočjo, pri čemer avtor veliko pozornosti posveti razčlenitvi pojma akcesornosti, torej odvisnosti udeležbe od dejanja glavnega storilca. Avtor predstavi pojma kvalitativne in kvantitativne akcesornosti. Kvantitativna akcesornost se nanaša na vprašanje, katero stopnjo izvrševanja kaznivega dejanja mora doseči glavni storilec, da bi bila udeležba pri njegovem dejanju kazniva. Kvalitativna akcesornost pa se nanaša na vprašanje, katere elemente kaznivega dejanja mora uresničiti glavni storilec, da bo udeležba pri njegovem dejanju kazniva. Zelo

pomembno je poglavje, v katerem avtor predstavi probleme omejitve akcesornosti udeležbe oziroma t. i. rahljanje akcesornosti, pri čemer ima odločilno vlogo razločevanje med prenosljivimi in neprenosljivimi dejavniki. Avtor v zvezi s tem poda strnjena in pregledna merila za razločevanje med dejavniki, ki se po načelu akcesornosti prenašajo na udeležence (prenosljivi dejavniki), in dejavniki, ki jih ni mogoče prenesti na udeležence in pomenijo odstop od načela akcesornosti (neprenosljivi dejavniki). Tudi pri obravnavi napeljevanja in pomoči avtor prepriča z natančno in pregledno razčlenitvijo pojmov, za ilustracijo abstraktnih problemov pa ponudi zanimive primere iz domače in tuje sodne prakse. Na koncu drugega dela je na kratko predstavljena tudi nujna udeležba. Gre za pojav, ko so zakonski opisi določenih kaznivih dejanj oblikovani tako, da je za izvršitev dejanja potrebno sodelovanje več oseb.

4. SKLEP

Sodelovanje več oseb pri izvršitvi kaznivega dejanja bo nedvomno tudi v prihodnje pomenilo izziv za kazenskopravno dogmatiko in sodno prakso. Monografija *Storilstvo in udeležba v kazenskem pravu* je vsekakor pomemben prispevek pri premagovanju tega izziva. Avtorju je uspelo najti pravo mero med preglednostjo in poglobljenostjo obravnavane tematike, tako da vzbudi bralčevo občutljivost tudi za zahtevne probleme storilstva in udeležbe, ne da bi se izgubila rdeča nit glavne teme. Monografija je zato zanimivo in koristno branje za vse, ki se ukvarjajo s kazenskim pravom ali jih kazensko pravo zanima iz drugih razlogov. Ker so v knjigi predstavljeni in kritično ovrednoteni različni teoretični koncepti ter sodna praksa storilstva in deležbe, gre za pomemben prispevek k razvoju kazenskopravne dogmatike. Pravniki, ki se s kazenskim pravom ukvarjajo v praksi, bodo po branju knjige hitreje zaznali probleme storilstva in udeležbe ter bodo tudi dogmatično bolj opremljeni za iskanje doslednih rešitev. Knjiga se ponuja tudi kot študijski pripomoček in dodatna študijska literatura pri pedagoškem procesu na pravnih fakultetah. Zaključiti je mogoče z željo, da bodo obravnavani monografiji sledile tudi druge, ki bodo na podoben način celovito, pregledno in poglobljeno obravnavale posamezne tematske sklope kazenskega prava.

Miha Šošić,

univerzitetni diplomirani pravnik,

asistent na Pravni fakulteti Univerze v Mariboru

DR. JANEZ ŠMIDOVNIK (1921–2016)

Pred kratkim je v 95. letu starosti umrl profesor dr. Janez Šmidovnik. Vse, ki smo ga dobro poznali, je to ne glede na njegova častitljiva leta presenetilo, saj je skoraj do konca deloval kot vedno – kljub njegovi starosti se zdi nekako nenaravno, da ga ni več.

Desetletja sva se pogosto videvala, saj sva bila precej časa sodelavca v Službi Vlade Republike Slovenije za zakonodajo, pa tudi pozneje sva se kar pogosto srečevala. Čeprav je bila med nama precejšnja starostna razlika, sva rada razpravljala, največkrat v družbi kolegov, o različnih strokovnih vprašanjih, pa tudi kar tako, zlasti pa naju je oba zanimalo delovanje države. Naša država je o tem vedno, tako v prejšnji kot v sedanji politični ureditvi, nudila veliko nadvse zanimivega gradiva. Dr. Šmidovnik je bil vselej tisti, ki je znal politične neumnosti najbolj opaziti in se najbolj pikro ponorčevati iz njih.

Spoznal sem ga na precej nenavaden način, pravzaprav najprej po njegovem slovesu, šele pozneje tudi osebno. Kot pripravnikoma na takratni Republiški skupščini nama je bilo namreč skupaj s kolegom naročeno, naj pripraviva strokovno podlago za izhodišča za uvedbo komunalnega sistema v novi republiški Ustavi, ki se je takrat začela pripravljati. S kolegom sva malo pred tem diplomirala na Pravni fakulteti in sva se naloge lotila tako, kot so naju učili na fakulteti: prebrala sva vso relevantno literaturo in na tej podlagi pripravila nekakšen smiseln pregled in povzetek. Pri najinem delu se je v ospredje ves čas vrvalo ime dr. Šmidovnika, ki je strokovno močno presegal druge pravne pisce na področju lokalne samouprave, zato se je kar naprej pojavljal med citiranimi avtorji. Ko sva potem najin izdelek predstavila takratnemu predsedniku skupščine, ki je bil tudi sicer zelo pomemben politik, sva doživela pravi polom. Najino gradivo je raztrgal in med razburjenjem, ki ga je pri tem doživel, se mu je večkrat izreklo ime Šmidovnik in potem še: »To je šmidovščina.« Počasi sva razbrala, da ga je razkurilo prav to, da sva citirala Šmidovnika, za katerega kot politično neizkušena mladca sploh nisva vedela, da je na črni listi takrat-

ne oblasti prav zaradi svoje ostre kritike komunalnega sistema kot specifične oblike lokalne samouprave. Na tej listi se je znašel predvsem zaradi svojega doktorata, v katerem se je kritično lotil komunalnega sistema, ki je bil v tem času eden od paradnih konjev ideje samoupravnega socializma. Kritičen je bil tudi do nekaterih drugih zamisli takratnega političnega režima, zlasti do samoupravnih interesnih skupnosti.

Zaradi nasprotovanja tem in še nekaterim drugim takratnim političnim zamislim pa dr. Šmidovnik kljub oviram, ki so mu preprečevale poklicno kariero, kakršno bi si zaslužil po svojih sposobnostih, ni spremenil svojega prepričanja, ne takrat in tudi ne pozneje po spremembi političnega sistema. Iz pogumnega nasprotovanja idejam, ki jih je imel za zgrešene, ni nikoli koval nobenega dobička, drugače kot mnogi, ki so postali disidenti šele po spremembi režima – in to za nazaj. Kritičen do oblasti je bil vedno – prej in zdaj.

Vedno je bil živahen in poln pronicljivih komentarjev o neumnostih, ki jih je opazal okrog sebe. Te mu je bilo najbrž vse težje prenašati, saj ga nikoli ni zapustila zdrava kmečka pamet – v najboljšem smislu. Zato je bila njegova analiza vselej logična in pronicljiva. Zmeraj je bil sposoben videti, da je cesar nag, in to na glas povedati. Bil pa je tudi klasično izobražen, kar je njegovim mislim dajalo disciplino in razgled.

Rodil se je v Tunjicah 20. marca 1921. Med vojno je moral prekiniti študij na Pravni fakulteti v Ljubljani, saj je bil zaradi sodelovanja z Osvobodilno fronto že v začetku leta 1942 zaprt, nato pa v italijanski internaciji. Po vojni je nadaljeval študij na ljubljanski Pravni fakulteti in leta 1947 diplomiral, leta 1968 pa doktoriral.

Dr. Šmidovnik bi torej 20. marca dopolnil 95 let in še dober mesec pred smrtjo sva se srečala in bil je tak kot vedno. Nikoli ga nisem videl drugačnega kot čilega in živahnega, hkrati pa polnega duhovite ironije, ki se je pogosto prelivala v različne ironične in pogosto tudi cinične diskusije ter medijske prispevke. Prav tak je znal biti tudi v vsakdanjih stikih in če si bil z njim v družbi, ni bilo varno spustiti možganov na pašo. Tudi fizično je bil nenavadno čvrst, kar se je pokazalo tudi takrat, ko je pri 90. letih padel v narasel deroč potok in se sam rešil iz njega.

Večino svojega službovanja je bil zaposlen v državni upravi, skoraj ves čas v Službi Vlade za zakonodaje. Tam se je zaposlil še zelo mlad in ostal vso svojo delovno dobo ter še nekaj desetletij po tem, tako rekoč do konca. S svojim pravnim znanjem in s svojo osebnostjo je imel ves čas posebno mesto v delovanju službe, tako pri ustvarjanju pravnih mnenj kot tudi v pravniških diskusijah. Vmes in ob tem je bil tudi profesor javne uprave na Višji upravni šoli (sedanji Fakulteti za upravo). Na slednji je predaval vse od njene ustanovitve

pa do svoje upokojitve. Po letu 1990 je nekaj let predaval tudi na Fakulteti za družbene vede.

V svojem dolgem življenju se je uveljavil kot velik in priznan pravni strokovnjak. Pri strokovnem in znanstvenem delu se je posvečal predvsem proučevanju uprave, javne uprave, javnih služb in lokalne samouprave. Strokovno se je izpopolnjeval v službah državne uprave v Franciji in Nemčiji. Na teh področjih se je uveljavil kot eden vodilnih strokovnjakov ali celo kot vodilni strokovnjak. Zlasti na področju lokalne samouprave je za seboj pustil veliko vrzel.

Na omenjenih pravnih področjih je bil dr. Šmidovnik zelo dejaven tudi publicistično. Njegovo pisanje je bilo tako kot njegov govor – zgoščeno, urejeno, enostavno, argumentirano in začinjeno z duhovito ironijo. Pisal je tako, kot naslednje generacije niso več znale oziroma ne znajo več. Ne vem, ali je bilo to posledica odlične izobrazbe, ki je generacije za njegovo niso bile več deležne, ali njegovih osebnih odlik, najbrž pa obojega.

Na temeljnih področjih svojega znanstvenega in strokovnega proučevanja je napisal vrsto monografij, učbenikov in veliko znanstvenih ter strokovnih člankov. Med temi deli naj omenimo delo Javna uprava: splošni del iz leta 1960 in poznejši deli Temeljni pojmi o upravi iz leta 1979 ter Teoretične osnove upravljanja iz leta 1985. Leta 2006 je bil soavtor učbenika Teorija javne uprave, ki ga je izdala Fakulteta za upravo. O lokalni samoupravi je napisal dvoje monografij, ki sta še vedno temeljni pravni deli na tem področju. Leta 1970 je izdal monografijo Konceptija jugoslovanske občine, ki je temeljila na njegovem doktoratu, leta 1985 pa monografijo Lokalna samouprava, ki je še vedno temeljni učbenik za študij tega predmeta na Pravni fakulteti v Ljubljani. Slednja monografija ima dva temeljna dela: prvi je učbeniški in sistematično razloži splošne pojme o lokalni samoupravi, znotraj tega pa še posebej pojav in pomen lokalne samouprave, drugi del pa je posvečen lokalni samoupravi na Slovenskem, njegov najpomembnejši del pa kritični analizi ustavne ureditve lokalne samouprave in njenega uresničevanja.

Kot predavatelj je dr. Šmidovnik sodeloval na mnogih znanstvenih in strokovnih konferencah, kot soavtor pa tudi pri mnogih zbornikih. Napisal je vrsto znanstvenih, strokovnih in poljudnih člankov ter drugih prispevkov, praviloma duhovito polemičnih. Kot vodilni strokovnjak za lokalno samoupravo je sodeloval v Ustavni komisiji Republiške skupščine pri pripravi slovenske Ustave ter pozneje pri delu Ustavne komisije Državnega zbora, zlasti pri spremembi Ustave v zvezi s pokrajinami.

Lokalni samoupravi se je posvetil zelo zgodaj in postala je usodna za njegovo kariero. Na tem področju je namreč na Pravni fakulteti zagovarjal doktorat z naslovom »Konceptija jugoslovanske občine«, ki je vse postavil na glavo.

Po tistem je bil glede kariere, ki je bila dotlej močno obetavna, postavljen na stranski tir in se je moral zadovoljiti z ne prav visokim uradniškim mestom v Službi Vlade za zakonodajo. Pozabiti je moral tudi na svoje ambicije, da bi predaval na Pravni fakulteti. Smel je predavati samo na Višji upravni šoli, ki je fakulteta postala šele mnogo pozneje. Občasno ga je tedanja oblast poskušala celo odstraniti iz Službe Vlade za zakonodajo, vendar so bili šefi te službe vedno dovolj trdni, da se niso pustili prestrašiti političnim pritiskom – kar bi bilo najbrž v sedanjih časih precej težje.

Dr. Šmidovnik se je zmeraj angažirano in kritično odzival na družbeno dogajanje, s članki in drugimi polemičnimi zapisi, v katerih je vselej ostro in natančno kazal zrcalo družbenemu dogajanju, zlasti političnemu. Pri tem se je znal duhovito ponorčevati iz neumnosti, ki so se znova in znova dogajale zlasti na področju lokalne samouprave. Svoja stališča je pogosto strnil v nadvse duhovite in sarkastične reke, kot je bil na primer: »Občina v vsako slovensko vas!«, ko je kritiziral nebrzdano in škodljivo množenje občin, in podobno. Lokalno samoupravo je jemal skrajno resno in se je odzival na vsako dogajanje v zvezi z njo.

Bil je velik kritik ustavne zamisli in ureditve lokalne samouprave, ki je gotovo eden najšibkejših delov veljavne ustavne ureditve, med drugim tudi zato, ker v Ustavo niso bile sprejete njegove zamisli o sodobni evropski lokalni samoupravi. Zato si je ves čas prizadeval za spremembe Ustave, ki bi odpravile nekatere hude anomalije na tem področju ustavne ureditve. Opozarjal je tudi na hude napake, ki so se dogajale ob vzpostavitvi lokalne samouprave na podlagi Ustave, zlasti na preveliko število premajhnih občin in na neupravičene razlike v velikosti občin. Ves čas je poudarjal, da je vzpostavitev mreže občin projekt, ki mora preseirati ozke strankarske interese in temeljiti na strokovnih stališčih ter na širokem političnem konsenzu. Pri nas je bilo po njegovem mnenju ravno nasprotno že od samega začetka, češ občine so v Sloveniji tako prevelike kot tudi premajhne, in to predvsem zaradi čisto navadnega političnega trgovanja, ki se ni prav nič oziralo na to, kaj je v interesu družbe in države. V poznejših letih se je trudil, da bi se zaježila še nadaljnja neutemeljena drobitev občin, vendar so bile politične kupčije spet – kot vedno – močnejše od še tako utemeljenih strokovnih stališč. Tako kot v prejšnjem političnem sistemu se je njegova kritika izkazala za točno in utemeljeno tudi v sedanjem. Žal njegovo opozarjanje na napake in tudi neumnosti na področju lokalne samouprave nikoli ni moglo preprečiti škodljivih pojavov.

Že od samega začetka je bil kritičen do prvotne ustavne zasnove pokrajine kot prostovoljne tvorbe občin in pravilno je napovedal, da na ta način ne bo ustanovljena nobena pokrajina. Pozneje se je zelo zavzel za spremembo ustavne ureditve pokrajin in je tudi vodil strokovno skupino Ustavne komisije, ki je pripravljala to spremembo. Ustavna sprememba je bila leta 2006 sprejeta, in

to v veliki meri prav po njegovi osebni zaslugi, delo strokovne skupine, ki je pripravila spremembo pod njegovim vodstvom, pa ocenjeno kot visoko strokovno. Ko se je to dogajalo, se je že bližal devetdesetim. Pozneje je bil nad razvojem dogodkov razočaran, saj politični dejavniki v Sloveniji niso bili sposobni doseči soglasja o ustanovitvi pokrajin, zato jih vse doslej še ni in ostajajo madež na slovenski politiki.

V zadnjih letih je bil zelo dejaven tudi v zvezi s problematiko ustanovitve občine Ankaran s strani Ustavnega sodišča. Seveda ga je kot načelnega pravnega strokovnjaka motilo predvsem to, da je občino v nasprotju z Ustavo ustanovilo Ustavno sodišče, kot strokovnjaka za lokalno samoupravo pa še posebej nesmotrnost te odločitve z vidika sistema lokalne samouprave v Sloveniji. Še do nedavnega je bil zelo dejaven tudi v javnih nastopih ter v razpravah poslanskih skupin in delovnih teles Državnega zbora. Zanj značilna duhovita ironija ga ni zapustila do zadnjega in nekaj let nazaj je na nekem posvetovanju v zvezi z lokalno samoupravo dejal, da je težko polemizirati s politikom, ki tako pogosto spreminja svoja stališča, saj da »v tem trenutku ne vem, ali z njim sploh polemiziram, ker ne vem, ali ima še vedno isto stališče kot včeraj«. V vsaki pravniški družbi, zlasti pa v vladni službi za zakonodajo, je do konca blestel s svojo pronicljivostjo in duhovitostjo, z umom mladeniča in razsodnostjo staroste.

Zdaj naše debate niso več to, kar so bile, dokler je bil še tu. Pogrešali ga bomo.

Franc Grad

AVTORSKI SINOPSIS

*Authors' Synopses**Izvirni znanstveni članek*

UDK: 347.4/.5:34(091)

GLOBOČNIK, Jure: *Laesio enormis* – institut preteklosti?

Pravnik, Ljubljana 2016, let. 71 (133), št. 1-2

Glavni namen članka je orisati razvoj instituta čezmernega prikrajšanja (*laesio enormis*), ki ga lahko zelo na splošno definiramo kot institut obligacijskega prava, katerega namen je varovati enakovrednost dajatev pogodbenega razmerja. V prvem delu članka je predstavljen razvoj instituta od njegovega nastanka v reskriptu C. 4, 22, 2 do nastanka velikih kodifikacij civilnega prava. V tem času je institut čezmernega prikrajšanja spet postal predmet pravniških razprav, možnosti uporabe instituta pa so se zelo povečale, saj so bile opuščene številne, v omenjenem reskriptu vsebovane omejitve. Obravnavane so tudi ureditve v nekaterih pomembnejših kodifikacijah civilnega prava. Osrednji del članka je posvečen slovenski pozitivnopravni ureditvi (118. člen Obligacijskega zakonika). Predstavljene so predpostavke za uveljavljanje čezmernega prikrajšanja in pravne posledice uspešnega izpodbijanja pogodbe na tej podlagi. Zadnje poglavje je namenjeno razmisleku o tem, ali bi bilo smiselno institut *laesio enormis* odpraviti. Ta institut namreč posega v nekatera pomembna načela obligacijskega prava, v sodni praksi pa igra razmeroma nepomembno vlogo.

Original Scientific Article

UDC: 347.4/.5:34(091)

GLOBOČNIK, Jure: *Laesio enormis* – An Institution of the Past?**Pravnik, Ljubljana 2016, Vol. 71 (133), Nos. 1-2**

The main purpose of the article is to present the evolution of the legal institution of *laesio enormis*, which can be, in very general terms, defined as an institution of the law of obligations, aimed to protect the balance between performance and counterperformance of a contract. The first part of the article explains the origins of the rescript C. 4, 22, 2, which is the foundation of the institution's development, and its evolution to the present day. This chapter also shows how the most important civil law codifications of the 19th century regulate this field. The main part of the article deals with the regulation of *laesio enormis* in the Slovenian law (Art. 118 of the Code of Obligations). The chapter outlines the preconditions for granting the remedy of *laesio enormis* and the legal consequences of a successfully contested contract based thereon. The last chapter covers the arguments for a possible abolition of the institution of *laesio enormis* as it interferes with some core principles of the law of obligations and plays a minor role in the Slovenian case law.

Izvirni znanstveni članek

UDK: 502.13:34-027.543

PLIČANIČ, Senko: Sreča, trajnostni razvoj in pravo**Pravnik, Ljubljana 2016, let. 71 (133), št. 1-2**

Avtor v članku analizira glavne razloge za neuspešnost pri uresničevanju trajnostnega razvoja. Ugotavlja, da je glavni razlog za neuspeh pri uresnitvi trajnostnega razvoja v preveliki in enostranski usmerjenosti zahodne civilizacije v materialno. Ugotavlja tudi, da je za tem še globlji razlog. To je človekova želja »biti srečen«. Meni, da se nismo dovolj zavedali, da je pot do sreče povezana zlasti z duhovno rastjo, ne le materialno. Po njegovem mnenju naša »obsedenost« z materialnim izvira iz prepričanja, da je to pot k sreči. Zaradi takšnega prepričanja smo tudi tako agresivni do okolja in do so-ljudi. Za naše življenje pa je bistvena ljubezen. Do nje lahko pridemo le, če gojimo tudi duhovno plat našega bivanja. Avtor je zato prepričan, da moramo v naša življenja spet vrniti duhovno plat. In za to »uporabiti« tudi državo in pravo. Da bi lahko uresničili trajnostni razvoj, po avtorjevem mnenju potrebujemo sodobno »trajnostno državo« in »trajnostno pravo«.

PLIČANIČ, Senko: Happiness, Sustainable Development and Law**Pravnik, Ljubljana 2016, Vol. 71 (133), Nos. 1-2**

In the article, the author discusses main reasons for failure to achieve sustainable development. He believes that the main reason for that failure is the excessive and one-sided orientation of western civilization into material dimension of our lives. Behind that lies an even deeper mechanism, which controls our actions. This is human desire »to be happy«. The author believes that we were not aware that the path to happiness is associated with both spiritual and material growth – not only material growth. Our obsession with material is rooted in the belief that material (economic) growth is the way to happiness. We have interfered into the environment and to the other people so recklessly primarily due to our material insatiability. However, for our lives love is essential. The path to love goes through spiritual, not only through material growth. Therefore, the author stresses out the necessity of transforming the existing development paradigm into a new one with a comprehensive view of the development, which will, in addition to the material, include the spiritual growth. We should “use” the state and the law as a main tool in achieving happiness as our main goal. In order to achieve sustainable development we need “sustainable state” and “sustainable law”.

Pregledni znanstveni članek

UDK: 347.65/.68(496.5+497.4)
347.66(496.5)

IBRAHIMI, Amir: Kodificirano albansko običajno pravo – specifikke dednopravnih določb v primerjavi s slovenskim pravnim redom

Pravnik, Ljubljana 2016, let. 71 (133), št. 1-2

Članek obravnava pojem albanskega običajnega prava, ki se v širši evropski pravni znanosti zmotno posplošeno enači zgolj z zapisom albanskega običajnega prava v obliki Kanuna Lekë Dukagjinija, čeprav poznamo še vrsto drugih zapisov, iz katerih je mogoče razbrati dolgoletno in bogato pravno dediščino Albancev. Primarno se v članku pojasnjuje posebnosti patrilinearnega prenosa *ipso iure* vsega zapustnikovega premoženja, stvarnopravnih in obligacijsko-pravnih razmerij ter obveznosti na pravne naslednike znotraj institucije albanske tradicionalne družbe. Poudarek je tudi na primerjavi dednopravnih določil prava albanskih kanunov s slovenskim pravnim redom ter na sistematični predstavitvi posameznih dednopravnih institutov, npr. dednopravnega položaja zapustnikovih hčera, posvojencev, nezakonskih otrok, vdov, devčic (alb. *virgjëreshë* oziroma *burrneshë*), osebnega premoženja žensk (alb. *selem*) ter instituta zapuščine brez dedičev in oporočnega dedovanja.

*Review Article*UDC: 347.65/.68(496.5+497.4)
347.66(496.5)**IBRAHIMI, Amir: Codified Albanian Customary Law – Specifics of Inheritance Legal Provisions Compared with the Slovenian Law****Pravnik, Ljubljana 2016, Vol. 71 (133), Nos. 1-2**

This article deals with the concept of the Albanian customary law, which is in the wider European legal science incorrectly equated solely with generalized record of the Albanian customary law in the form of The Kanun of Leke Dukagjini, although there are many other records showing a long and rich legal heritage of the Albanians. Primarily, the article explains the peculiar course and nature of partilineal transmission, *ipso iure*, of all decedent's assets left, property and legal relations of obligations and commitments, to the legal successors, within the institution of the traditional Albanian society. The focus is also on a comparison of the provisions of inheritance law set in the Albanian Kanun's with the Slovenian law and on the systematic presentation of individual inheritance institutes such as inheritance position of the decedent's daughters, adopted children, illegitimate children, widows, virgjin (Albanian *virgjëreshë* or *burrneshë*), personal property of women (Albanian *selem*), succession without heirs, testamentary inheritance etc.

Prikaz knjige

UDK: 343.365(049.3)

ŠOŠIĆ, Miha: Sodelovanje več oseb pri izvršitvi kaznivega dejanja – izziv za kazensko pravo**Pravnik, Ljubljana 2016, let. 71 (133) št. 1-2**

V prispevku je prikazana monografija izrednega profesorja dr. Matjaža Ambroža Storilstvo in udeležba v kazenskem pravu (Ljubljana 2014), v kateri se avtor ukvarja s težavami, ki jih kazenskemu pravu povzroča sodelovanje več oseb pri izvršitvi kaznivega dejanja. Monografija je razdeljena na dva dela, in sicer je v prvem delu obravnavano storilstvo, v drugem pa udeležba (v ožjem pomenu). Ker so v knjigi predstavljeni in kritično ovrednoteni različni teoretični koncepti ter sodna praksa storilstva in udeležbe, gre za pomemben prispevek k razvoju kazenskopravne dogmatike. Avtor monografije pravne probleme obravnava dogmatično dosledno, vendar na zanimiv in razumljiv način.

ŠOŠIĆ, Miha: Cooperation of Several Persons in Committing a Criminal Act – A Challenge to Criminal Law**Pravnik, Ljubljana 2016, Vol 71 (133), Nos. 1-2**

In this short presentation the book of Professor Matjaž Ambrož, PhD, “Storilstvo in udeležba v kazenskem pravu” (Perpetration and Complicity in Criminal Law), in which the author analyses the problems of participation of numerous actors in a crime, is reviewed. The book is comprised of two parts: the first part deals with criminal perpetration, and the second part with criminal complicity. Different theoretical approaches are presented and critically evaluated by Professor Ambrož. The relevant case law on the subject is pointed out. For all those reasons the book is an important contribution to the theory of criminal law. The author is able to present and analyse complex theoretical questions in an interesting and comprehensible way, while maintaining a high theoretical consistency.

In memoriam

UDK: 34:929Šmidovnik J.

GRAD, Franc: Dr. Janez Šmidovnik (1921–2016)**Pravnik, Ljubljana 2016, let. 71 (133), št. 1-2**

Pred kratkim je v 95. letu umrl profesor dr. Janez Šmidovnik. Vse do konca je bil dejaven, tudi na pravniškem področju. V svojem dolgem življenju se je uveljavil kot velik in priznan pravni strokovnjak. Večino časa svojega službovanja je bil zaposlen v državni upravi, skoraj ves čas v Službi vlade za zakonodaje. Bil pa je tudi profesor javne uprave na Fakulteti za upravo Univerze v Ljubljani. Pri strokovnem in znanstvenem delu se je posvečal predvsem proučevanju vprašanj uprave, javne uprave, javnih služb in lokalne samouprave. Na teh področjih se je uveljavil kot eden vodilnih ali vodilni strokovnjak, kar velja zlasti za področje lokalne samouprave. Zmeraj se je angažirano in kritično odzival na družbeno dogajanje, s članki in drugimi polemičnimi zapisi, v katerih je vselej ostro, natančno in ironično analiziral družbeno dogajanje, zlasti politično. Kot pravni strokovnjak in kot človek je za seboj pustil veliko vrzel.

In Memoriam

UDC: 34:929Šmidovnik J.

GRAD, Franc: Janez Šmidovnik, Phd. (1921–2016)**Pravnik, Ljubljana 2016, Vol. 71 (133), Nos. 1-2**

Recently, in his 95. year Professor Janez Šmidovnik, Phd. died. Until the very end he was active, also in the judicial sphere. In his long life he has established himself as a great and renowned legal expert. Most of the time he has been employed in the State administration, almost all the time at the Government Office for legislation. He has been also a Professor of public administration at the Faculty of Administration of the University of Ljubljana. He was dealing particularly with issues in the fields of administration, public administration, public services, and local government. In these areas he has established himself as one of the leading or leading expert, particularly in the area of local government. He has been always engaged and critically responded to social events, with articles and other polemic records in which he has always sharply, precisely and ironically analysed social developments, especially political ones. He left a major gap as a legal expert and as a man behind.

IMENSKO KAZALO 2015

Pravnik, letnik 70 (132)

B

Bergant Rakočević, Vesna: Dobra vera pri priposestvovanju služnosti: vidik priposestvovalca (v soavtorstvu z Matijo Damjanom), št. 3-4

Bergant Rakočević, Vesna: Dobra vera pri priposestvovanju služnosti: vidik pridobitelja služeče nepremičnine (v soavtorstvu z Matijo Damjanom), št. 5-6

Brörtl, Alexander: Argumentacija v pravu, št. 3-4

D

Damjan, Matija: Dobra vera pri priposestvovanju služnosti: vidik priposestvovalca (v soavtorstvu z Vesno Bergant Rakočević), št. 3-4

Damjan, Matija: Dobra vera pri priposestvovanju služnosti: vidik pridobitelja služeče nepremičnine (v soavtorstvu z Vesno Bergant Rakočević), št. 5-6

Demšar-Potočnik, Ivanka: Razkritje tajnih podatkov v pravdnem postopku, št. 11-12

Drnovšek, Gregor: Key Aspects of Safeguarding of Shareholders with Regard to Authorized Capital, št. 5-6

Drolec Sladojević, Tina: Military Aid as Complicity in International Crimes: Individual or State Responsibility, št. 9-10

Duclos-Grécourt, Marie-Laure: Droit de prescription et libertes parlamentaires sous la restauration anglaise (1660-1688), št. 1-2

H

Hasanbegović, Jasminka: (In)equality of Human Beings: Eternal – Premodern, Modern and Postmodern – or Outdated Legal Idea?, št. 3-4

K

Kolar, Iztok: Javna služba in poslovanje notarske dejavnosti v Sloveniji (v soavtorstvu z Natašo Omerzu), št. 7-8

M

Marolt, Nadja: Varstvo otrokove koristi v postopku izvršbe in zavarovanja v zadevah glede varstva in vzgoje otrok ter osebnih stikov z otroki, št. 1-2

N

Novak, Aleš: Retroaktivnost in narava prava, št. 3-4

Novak, Aleš: Benthamov »fragment« in odkrivanje korenin sodobnosti, št. 7-8

O

Omerzu, Nataša: Javna služba in poslovanje notarske dejavnosti v Sloveniji (v soavtorstvu z Iztokom Kolarjem), št. 7-8

P

Pavčnik, Marijan: Razlagalnost ustave in zakonov, št. 9-10

Pavlica, Vid: The »Reasonable Time« Requirement and the Pilot Judgements (v soavtorstvu z Natašo Strnad), št. 1-2

Pavliha, Gaja Ana: Problematika pravne ureditve Zoisovih štipendij, št. 7-8

Philips, Lothar: Regeln der Moral - Gedanken zu einem Buch von Rainer Er-linger, št. 7-8

Pirnat Battelli, Tadeja: Pravna analiza pogodbe o računalništvu v oblaku, št. 9-10

Plavšak, Nina: Pomen razpolagalnega upravičenja pri razpolaganju z lastninsko pravico na nepremičnini (v soavtorstvu z Renatom Vrenčurjem), št. 9-10

Plavšak, Nina: Kako pravna pravila, ki operacionalizirajo načelo zaupanja v zemljiško knjigo, varujejo poštenega, dobrovernega pridobitelja (v soavtorstvu z Renatom Vrenčurjem), št. 11-12

Podobnik, Klemen: Suspenzivni učinek nadzora nad koncentracijami v RS, št. 3-4

S

Strnad, Nataša: The »Reasonable Time« Requirement and the Pilot Judgements (v soavtorstvu z Vidom Pavlico), št. 1-2

Svetličič, Andrej: Obligation of a State not to Defeat the Object and Purpose of a Treaty Between its Signature and Entry into Force, št. 5-6

Š

Šošić, Miha: Varstvo osebnostnih pravic obdolžencev pri medijskem poročanju o kazenskih postopkih, št. 3-4

Štefanec, Iztok: Materialni ustavni zakon v slovenskem ustavnem redu, št. 7-8

T

Teršek, Andraž: Zgraditi džamijo je ustavna pravica, št. 5-6

Tratar, Boštjan: Primerjava ustavne varstvene dolžnosti države v Nemčiji in v Združenih državah Amerike, št. 1-2

Tratar, Boštjan: Neodvisnost in nepristranskost sodišč/sodnikov po 6. členu Evropske konvencije o človekovih pravicah, št. 5-6

Turhan, Ozan: Child-Friendly Justice: Children in the EU Law on Free Movement and Relevant Rulings of the ECJ, št. 7-8

Ü

Ünver, Yener: Kinderschutz durch Strafrecht im türkischen Recht, št. 5-6

U

Usta, Sevgi: The Concept of Childhood from Islam-Ottoman Law to Turkish Law, št. 11-12

V

Varl, Maruša: Varstvo pridobitelja lastninske pravice na nepremičnini v razmerju do upnika v izvršilnem postopku, št. 1-2

Vodopivec, Katarina: Razmerje med izbrisnim in kondikcijskim zahtevkom, št. 1-2

Vrenčur, Renato: Pomen razpolagalnega upravičenja pri razpolaganju z lastninsko pravico na nepremičnini (v soavtorstvu z Nino Plavšak), št. 9-10

Vrenčur, Renato: Kako pravna pravila, ki operacionalizirajo načelo zaupanja v zemljiško knjigo, varujejo poštenega, dobrovernega pridobitelja (v soavtorstvu z Nino Plavšak), št. 11-12

Y

Yakuppur, Sendi: Joint Parental Care, št. 9-10

Z

Zadravec, Mojca: Čista teorija prava kot izziv, št. 9-10

Zoeteweyj-Turhan, Helena Margarite: Brussels II bis: The Right of the Child to be Heard in International Proceedings, št. 11-12

NAVODILA ZA AVTORJE

— 1.

Pravnik praviloma objavlja le dela, ki še **niso bila objavljena in tudi ne poslana v objavo** drugemu časopisu. Če pisec že objavljenega prispevka meni, da so posebni razlogi tudi za objavo v *Pravniku*, mora sporočiti, kje je bil sestavek objavljen oziroma komu je bil poslan v objavo. Če pisec v svojem prispevku navaja ugotovitve, ki jih je argumentiral in/ali izvajal že v kakem svojem drugem delu, je korektno do izdajatelja oziroma založnika tistega besedila, da v sprotni opombi navede, da je o tem že pisal in kje. Če pa dele besedila iz svojega v *Pravniku* objavljenega članka v identični obliki objavi v drugi publikaciji, mora navesti, da je o tem (širše) že pisal v članku, ki je bil objavljen v reviji *Pravnik*. Če je bil prispevek pripravljen na podlagi kakšnega drugega prispevka, tj. besedila, ki je bilo pripravljeno z drugim namenom (seminarska naloga, diplomska, magistrska ali doktorska naloga, poglavje v kakem drugem, morda še ne objavljenem knjižnem delu ipd.), je treba to v prvi sprotni opombi izrecno navesti.

Primer: Prispevek je bil pripravljen na podlagi magistrske naloge z naslovom *Hitri postopek in pravna sredstva v ZP-1*, ki sem jo avtor pod mentorstvom dr. Janeza Novaka uspešno zagovarjal 5. maja 2016 na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

Avtor za uredništvo navede tudi razlike med obema besediloma (npr. v obsegu, upoštevanih novejših podatkih in dodatnih virih), uredništvo pa presodi, ali je objava prispevka primerna.

— 2.

Prispevki naj bodo poslani po e-pošti (bostjan.koritnik@revija-pravnik.si).

Prispevki morajo biti jezikovno neoporečni, sicer bo besedilo avtorju vrnjeno v popravo oziroma bo objava prispevka zavrnjena. Naslov prispevka in naslovi prve ravni morajo biti zapisani z verzalkami (tj. velikimi tiskanimi črkami), naslovi nižjih ravni pa z malimi črkami. Ime in priimek pisca z izobrazbo, znanstvenim naslovom in/ali akademsko stopnjo ter funkcijo in institucijo, v kateri je zaposlen, naj bosta navedena pod naslovom.

Primer: **Janez Novak**, univerzitetni diplomirani pravnik, doktor upravnih znanosti, svetovalec uprave, Tax-Lex, d. d., Ljubljana.

— 3.

O objavi odloči uredniški odbor na podlagi pozitivne recenzije, ki je pridobljena v postopku t. i. dvojne anonimizirane recenzije (angl. *double blind review*), ko ne

avtor in ne recenzent (slednji seveda le do morebitne objave članka) ne vesta za ime drugega. Za ta namen mora avtor uredništvu že ob oddaji članka sporočiti, kdo so »kontaminirani« strokovnjaki, ki dejstvo, da je avtor pripravil ta prispevek, že poznajo, saj ti v postopku recenziranja ne smejo sodelovati. Avtorju se odločitev o (ne)objavi oziroma potrebi po dopolnitvi/popravi prispevka sporoči skupaj z (anonimizirano) obrazložitvijo recenzenta.

Prispevke razvršča v rubrike revije uredniški odbor, če pa avtor želi, da se njegov sestavek uvrsti v določeno rubriko, naj to posebej navede. Pri člankih mora pripraviti **sinopsis v slovenščini in angleščini (vključno s prevodom naslova) ter ključne besede v obeh jezikih zaradi spletnega iskalnika**. Sinopsis naj obsega največ 15 vrstic, v enem odstavku. Najprej naj bosta navedena priimek (v celoti z velikimi črkami) in ime pisca, nato pa naslov članka in označba revije.

Primer: NOVAK, Janez: Pravna sredstva v ZP-1, Pravnik, Ljubljana 2008, let. 63, št. 1–3 oziroma NOVAK, Janez: Legal Remedies in ZP-1, Pravnik, Ljubljana 2008, Vol. 63, Nos. 1–3.

Avtor lahko, kar je zaželeno, pripravi tudi daljši povzetek v angleščini, ki bo objavljen za člankom v slovenščini. S tem bo dosegel preprostejše razširjanje idej prispevka med tujimi bralci.

Pravnik objavlja prispevke tudi v tujih jezikih (angleščina, francoščina, nemščina, italijanščina, hrvaščina, srbsščina; v latinici), kadar je za to poseben razlog, ki ga avtor sporoči uredništvu, in ga uredništvo na tej podlagi sprejme v objavo. Besedilo mora biti v takem primeru prav tako jezikovno neoporečno, saj podrobnejšega pregleda besedila v tujem jeziku uredništvo ne opravlja, mora pa avtor pripraviti poleg krajših povzetkov v slovenščini in angleščini iz prvega odstavka te točke navodil tudi daljši povzetek v slovenskem jeziku, v dolžini približno 6.000 do 10.000 znakov. V posamezni številki ne bo objavljen več kot en članek v tujem jeziku.

4.

Obseg prispevka je odvisen od teme, ki jo avtor obravnava, pri tem pa je treba upoštevati temeljno vsebinsko zasnovo revije, ki naj bi pokrivala čim več pravnih področij. V rubriki Članki naj prispevki obsegajo največ dve avtorski poli (60.000 znakov s presledki oziroma približno 30 strani s presledkom med vrsticami 1,5) in drugi prispevki v obsegu do ene avtorske pole (30.000 znakov s presledki oziroma do približno 15 strani s presledkom med vrsticami 1,5). Vse pa je šteto skupaj s sprotnimi opombami in seznamom literature. Za objavo prispevkov z večjim obsegom se je treba dogovoriti z uredništvom, v primeru vsebinskih razlogov pa se avtor odpove morebitnemu honorarju, ki ga uredništvo nameni za dodatne stroške obdelave daljšega besedila.

— 5.

Na koncu članka naj bo po možnosti **seznam uporabljenih virov** s popolnimi bibliografskimi podatki (glej 7. točko) po abecednem redu priimkov, spletne strani pa naj bodo navedene posebej. V tem primeru se v sprotnih opombah (pod črto) navedejo samo prva črka imena in priimek s pristavkom »nav. delo« in stran uporabljenega vira.

Primer: J. Novak, nav. delo, str. 55.

V neposredno sledečih sprotnih opombah pa se zapiše zgolj »Prav tam.« oziroma – če je le stran istega vira druga – »Prav tam, str. 56.«

Če je isti pisec naveden z več deli, se dopiše leto, v katerem je bilo delo objavljeno.

Primer: J. Novak, nav. delo (2005), str. 55.

Če je na koncu prispevka seznam uporabljenih virov, pri spletnih straneh ni treba pisati datuma zadnjega ogleda (ker je ta podatek v seznamu literature).

Opombne številke se pišejo za ločili. Sprotne opombe se končajo s končnim ločilom.

— 6.

Če prispevku ni priložen seznam uporabljenih virov, se navedejo popolni bibliografski podatki (glej 7. točko) samo v tisti opombi, kjer se delo prvič pojavi, pozneje pa se navedejo samo ime in priimek avtorja s pristavkom »nav. delo« in stran uporabljenega vira.

Primer: J. Novak, nav. delo, str. 55.

— 7.

Popolni bibliografski podatki obsegajo:

- **pri knjigah:** ime in priimek pisca, naslov knjige (pri večkratnih izdajah tudi označbo številke izdaje), morebitnega prevajalca in praviloma založbo ter kraj in leto izdaje.

Primer: Janez Novak: Pravna sredstva v ZP-1. Druga izdaja, prevod Mitje Anglista, Pravna založba, Ljubljana 2008.

- **pri zbirkah člankov in poglavjih v knjigah:** poleg pisca članka in naslova ter strani obsega citiranega članka oziroma poglavja tudi naslov zbirke oziroma knjige ter imena in priimki avtorjev oziroma morebitnih urednikov, z označbo, če gre za urednike (ur.).

Primer: Janez Novak: Pravna sredstva v ZP-1, v: Darja Kovač, Luka Kocmut in Mitja Golob: Inflacija prekrškov. Pravna založba, Ljubljana 2008, str. 40–80.

Če so avtorji oziroma uredniki več kot trije, zadošča navedba priimka in imena prvega navedenega ob zbirki, zborniku ali knjigi, nato pa navedba »in drugi«

Primer: Janez Novak: Pravna sredstva v ZP-1, v: Darja Kovač in drugi: Inflacija prekrškov. Pravna založba, Ljubljana 2008, str. 40–80.

- **pri člankih iz revij:** ime in priimek pisca, naslov članka in naslov revije z navedbo letnika, leta izdaje in številke ter strani navedenega članka.

Primer: Janez Novak: Pravna sredstva v ZP-1, v: Pravnik, 125 (2008) 5-8, str. 202–233; številke pomenijo: letnik 125 (leto izdaje 2008), številka revije 5–8.

- **pri spletnih straneh:** simbol < pred in simbol > za imenom spletne strani, brez hiperpovezave in z datumom – mesec se tu zapisuje s številko – v oklepaju.

Primer: <www.pf.uni-lj.si> (5. 5. 2016).

8.

Če se članek sklicuje na **zakonski ali drug pravni predpis**, se ta prvič navede s polnim naslovom že v besedilu z uradno kratico v oklepaju.

Primer: To pa izhaja že iz delitve poglavij v Zakonu o prekrških (ZP-1).

Če uradne krajšave ni, jo izbere pisec.

Primer: To pa izhaja že iz delitve poglavij v Pravilniku o organizacijski strukturi prekrškovnih organov (v nadaljevanju: Pravilnik).

Hkrati se v **sprotni opombi navede številka uradnega lista** (z okrajšanim zapisom letnice), v katerem je bil citirani akt objavljen.

Primer: Ur. l. RS, št. 50/07.

9.

Sodne odločbe je treba citirati tako, kot jih označuje sodišče, ki jih je izdalo.

Primer navajanja odločbe Ustavnega sodišča RS:
odločba US RS št. U-I-23/08 z dne 5. 6. 2008.

10.

Avtor mora – ob vsaki prvi objavi – **uredništvu poslati:**

davčno številko in davčni urad, naslov stalnega bivališča (ulica, hišna številka, poštna številka, kraj), naslov za dostavo gradiva v zvezi z objavo v reviji Pravnik

(npr. službeni naslov), številko transakcijskega računa (TRR) in točen naziv banke, svojo telefonsko številko in številko mobilnega telefona ter e-poštni naslov.

Morebitne spremembe mora avtor sporočiti uredništvu.

Avtor se s posredovanjem prispevka v objavo strinja z določili založniške pogodbe, ki je na voljo na <www.revija-pravnik.si/sl/Za+avtorje>. Po objavi prispevka bo avtor prejel izpolnjeno pogodbo v dveh izvodih, enega teh pa naj podpisanega čim prej vrne uredništvu.

Sodelavce revije prosimo, da ta navodila upoštevajo, sicer bo uredništvo objavo prispevka zavrnilo.

Za uredniški odbor odgovorna urednica
dr. Dragica Wedam Lukić

MANUSCRIPTS PREPARATION AND SUBMISSION GUIDELINES FOR PUBLICATION IN THE JOURNAL THE JURIST (PRAVNIK)*

1.

As a rule, *The Jurist* only publishes manuscripts which **had neither been published nor sent for publication to any other publisher**. If the author of an already published manuscript considers that special reasons for publishing the same manuscript in *The Jurist* exist, he/she must notify the editor and provide information on where the manuscript has already been published or to which publisher it has been sent for publication. The author has to emphasize the distinctions between the both manuscripts, e.g. in the scope of the manuscript, new information or new data and new sources. It is for the editorial board to decide whether the manuscript is suitable for publication. If the author repeats some of the findings already publicised in some other manuscript, it is only fair to the other publisher to state in the footnote that he/she has already discussed the issue and where the arguments could be found. The same goes *vice versa*, i.e. if the same arguments, already published in *The Jurist*, are used in another manuscript, it has to be stated that the matter has already been discussed in *The Jurist* and in which issue. If the manuscript has been prepared on the basis of another text, i.e. a text prepared for another purpose (doctoral thesis, master's thesis, research etc.), this fact has to be noted in footnote 1 of the manuscript.

2.

Manuscripts should be sent in **electronic format** to the following e-mail address: bostjan.koritnik@revija-pravnik.si.

Manuscripts have to be grammatically correct, otherwise the manuscript may be returned to the author or its publication rejected. The title of the manuscript should be written in bold capital letters. The titles in the body of the manuscript should be numbered and written in capital letters; subtitles should be numbered and written in bold lower case letters.

The first and last name of the author, with the scientific and/or academic title, function, and institution of his/her employment should be mentioned below the main title of the manuscript.

* Prepared with the kind assistance of Grega Strban, Ph.D., Faculty of Law, University of Ljubljana, and Matej Accetto, Ph.D., Faculty of Law, University of Ljubljana.

Example: **John Smith**, LL.B., doctor of laws, professor at the Faculty of Law,
University of Ljubljana

3.

The author may suggest the classification for his/her manuscript. The final decision on publication is made by the editorial board upon a positive double-blind peer review. To facilitate this review process, the author should remove any identifiable information in the body of the manuscript from the version submitted for review, and should inform the editorial board of the names of any experts who would for any reason, such as collaboration or previous familiarity with the manuscript, be unable to conduct a blind review. The author shall be informed of the decision on the publication as well as a possible request for revision, along with the (anonymized) explanation of the reviewer.

Manuscripts should be accompanied by an abstract and up to five key words, both in Slovenian and English. The cost of preparing the Slovenian abstract (EUR 30.00) may be deducted from the potential author's fee if provided by the editorial board upon request of the author. Abstract should not be longer than 15 lines (or span more than one paragraph), and should include the last name (in capital letters) and first name of the author as well as the title of the manuscript in the corresponding language. The editor will add the information on the volume and issue of *The Jurist*, and the numbers of pages of the published manuscript.

Example: SMITH, John: Pravna sredstva v civilnem procesnem pravu, Pravnik, Ljubljana 2008, let. 63, št. 1–3

... (15 lines of abstract and 5 key words in Slovenian language)

SMITH, John: Legal Remedies in the civil procedural law, Pravnik, Ljubljana 2008, Vol. 63, Nos. 1–3.

... (15 lines of abstract and 5 key words in English language)

The Jurist publishes manuscripts in Slovenian but also in selected other languages (English, German, Italian, Croatian and in Serbian – Latin script), when there is a special reason to do so. The later has to be communicated to the editorial board, which decides on the publication of the manuscript in the suggested language. Manuscript in a foreign language has to be grammatically correct. The editorial board does not perform corrections. In addition to the short (15-line) abstract with five key words in Slovenian and English, the manuscript must also be accompanied with a longer abstract (of 1.000 words) in Slovenian.

4.

The **scope of the manuscript** depends on its subject. One of the basic aims of the journal is to cover all fields of law. Under headings “Articles” and “Discussions”

the manuscript should not be longer than 10.000 words, i.e. approximately 30 pages with 1.5 spacing between the lines. Other manuscripts should not be longer than 5.000 words, i.e. approximately 15 pages with 1.5 spacing between the lines. Footnotes and the bibliography count towards this limit. An advance agreement with the editor is required for longer manuscripts.

5.

Bibliography should be presented at the end of the manuscript, with full bibliographical information, in the alphabetical order of the last names of the authors/editors. Consulted internet sites should be enumerated separately.

In the **footnotes** only the first letter of the first name and the last name with the “*op. cit.*”, and exact page should be mentioned.

Example: J. Smith, *op. cit.*, p. 55.

In case the same author is represented with more than one publication, the year is added in parentheses.

Example: J. Smith, *op. cit.* (2009), p. 55.

If in the footnotes immediately following the previous one the same source is cited again, “*Ibidem*” should be used, with the page number(s) added if distinct from the previous one.

Example: *Ibidem*.

Example: *Ibidem*, p. 56.

Footnotes are inserted after the separator, e.g. after a full-stop. Footnotes end with a separator, e.g. with a full-stop. It is not necessary to cite the date of accessing the internet site (this information is in the list of sources at the end of the manuscript).

In short presentations where there is no list of sources and literature at the end of the manuscript, in the footnote first mentioning the author and the publication full bibliographical information should be cited. The same rule should be applied in the longer abstract.

6.

Full bibliographical information should comprise:

- **Books:** First and last name of the author, book title (also the number of the edition, if applicable), translator (if applicable), publisher, place and year of publication.

Example: John Smith: Legal Remedies in the civil procedural law. 2nd Edition, translation Janez Novak, Legal publishing, Ljubljana 2010.

- **Collection of articles or parts of books:** next to the author, title and exact pages of the article or the book part, also the title of the collection/book, first and last names of authors or editor(s) (marked Ed. or Eds.) should be mentioned.

Example: John Smith: Legal Remedies in the civil procedural law, in: Janez Novak, Maja Medved (Eds.), Civil procedural law. Legal publishing, Ljubljana, 2010, p. 52–79.

If there are more than three authors or editors, it suffices to cite the first one mentioned, followed by the abbreviation “*et. al.*”.

Example: John Smith: Legal Remedies in the civil procedural law, in: Janez Novak *et.al.*, Civil procedural law. Legal publishing, Ljubljana 2010, p. 52–79.

- **Journal articles:** First and last name of the author, title of the article, name of the journal with citing the volume number, year of publishing, issue number, and pages of the article.

Example: John Smith: Legal Remedies in the civil procedural law, in: Pravnik, 127 (2010) 5-8, p. 202–233.

The numbers represent Volume 127 (year 2010) issue number 5-8.

- **Internet sites:** inequality signs (< and >) before and after citing the internet site, no hyperlink, with the date in parentheses.

Example: <www.pf.uni-lj.si> (5/5/2010).

--- 7.

If **legislative act or other legal text** is being cited, it should be accompanied with the full title in the body of the manuscript, with an official abbreviation in parentheses.

Example: As regulated in the Pension and Invalidity Insurance Act (PIIA).

If there is no official abbreviation one (possibly settled) abbreviation should be given by the author.

Example: As regulated in the Pension and Invalidity Insurance Act (hereafter PIIA).

At the same time in the footnote the place of publication (usually Official Gazette) of the legislative act or other legal text should be cited.

Example: ¹⁰ Official Gazette RS, No. 106/99.

8.

Judicial decisions should be cited as marked by the issuing court of law.

Example: Case C-228/07 Petersen [2008] ECR I-6989, para. 42.

9.

Upon agreement to have their article published, authors **have to send the following data** to the editorial board: tax number and tax authority, full address, address for sending materials regarding the publication of the contribution (for example the address at work), bank account number, full name of the bank, phone and/or mobile phone number, e-mail address.

Potential changes of these data should be notified to the editorial board.

By sending his/her manuscript, the author agrees with the provisions of the publishing contract provided at <www.revija-pravnik.si/sl/Za+avtorje>. The editorial board may explain those provisions and/or provide an English translation upon request. After the publication of the manuscript the author will receive two copies of the publishing (copy-rights) contract and should return one signed copy as soon as possible.

Authors are **kindly requested to follow these guidelines**. Otherwise the publication of the manuscript may be rejected.

For the Editorial Board
Editor in Chief
dr. Dragica Wedam Lukić

UPUTE ZA AUTORE*

1.

Pravnik u pravilu objavljuje samo radove koji još **nisu bili niti objavljeni niti poslani na objavu** drugom časopisu. Ako pisac već objavljenog djela smatra da postoje posebni razlozi i za objavu u Pravniku, mora javiti gdje je djelo bilo objavljeno odnosno kome je bilo poslano na objavu. Ako pisac u svome djelu navodi otkrića koja je argumentirao i/ili već izrazio u nekom svojem drugom djelu, korektno je od izdavatelja odnosno izdavača tog teksta, da u bilješci navede da je o tome već pisao i gdje. Ako dijelove teksta iz svog članka objavljenog u Pravniku u identičnom obliku objavi u drugoj publikaciji, mora navesti da je o tome (šire) već pisao u članku koji je bio objavljen u reviji Pravnik. Ako je djelo bilo pripremljeno na osnovi kojeg drugog djela, tj. teksta koje je bilo pripremljeno s drugačijom namjenom (seminarski rad, diplomski, magistarski ili doktorski rad, poglavlje u kojem drugom, možda još neobjavljenom književnom radu i sl.), to je potrebno izričito navesti u prvoj bilješci.

Primjer: Djelo je bilo pripremljeno na osnovi magistarskog rada naslova Brzi postupak i pravna sredstva u Prekršajnom zakonu, kojeg je sam autor pod mentorstvom dr. Janeza Novaka uspješno obranio 5. svibnja 2008. godine na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani.

Autor za uredništvo treba navesti i razlike između oba teksta (npr. u opsegu, u novijim podacima i dodatnim izvorima koji su uzeti u obzir), a uredništvo će odlučiti je li objava djela prikladna.

2.

Radovi moraju biti poslani putem e-pošte (bostjan.koritnik@revija-pravnik.si).

Radovi moraju biti jezično besprijekorni, u suprotnom će se tekst vratiti autoru na popravak odnosno objava djela bit će odbijena. Naslov djela i naslovi prve razine moraju biti napisani velikim tiskanim slovima, dok naslovi nižih razina moraju biti napisani malim slovima. Ime i prezime pisca s obrazovanjem, znanstvenim nazivom i/ili akademskim stupnjem te funkcijom i institucijom u kojoj je zaposlen, navode se ispod naslova.

* Prijevod je rad Nikoline Krtinić, odvjetničke vježbenice u Odvjetničkom društvu Rojs, Peljhan, Prelesnik & partneri o.p., d.o.o., Ljubljana. Izmijene su rad Boštjana Koritnika.

Primjer: **Janez Novak**, sveučilišni diplomirani pravnik, doktor upravnih znanosti, savjetnik uprave, Tax-Lex, d. d., Ljubljana.

3.

O objavljivanju odlučuje uređivački odbor na temelju pozitivne dvojne anonimne recenzije (eng. double blind review), kod koje recenzentima nije poznato ime autora do objave članka. Radi toga autor treba uredništvu kod predaje članka javiti imena »kontaminiranih« stručnjaka, kojima je poznato, da je autor pripremio taj članak. Ti stručnjaci u postupku recenzije ne smiju sudjelovati. Autoru se informacija o (ne)objavi odno-sno potrebi da se članak dopuni/ispravi javlja zajedno sa objašnjenjem anonimnog recenzenta.

Radove razvrstava u rubrike revije urednički odbor, a ako autor želi da se njegov rad uvrsti u određenu rubriku, neka to posebno navede. Kod članaka se mora pripremiti **sinopsis na slovenskom i engleskom jeziku (uključujući i prijevod naslova) te ključne riječi na oba jezika zbog internetske/web tražilice**. Sinopsis može imati obim od najviše 15 redova. Prvo neka se navedu prezime (u cijelosti s velikim slovima) i ime pisca, a zatim naslov članka i oznaka revije.

Primjer: NOVAK, Janez: Pravna sredstva u Prekršajnom zakonu, Pravnik, Ljubljana 2008, god. 63, br. 1–3 *odnosno* NOVAK, Janez: Legal Remedies in the Minor Offences Act, Pravnik, Ljubljana 2008, Vol. 63, Nos. 1–3.

Autor može – uredništvo to priželjkuje – pripremiti i duži sažetak na engleskom jeziku, koji će biti objavljen nakon članka na slovenskom jeziku. Time će postići jednostavnije širenje ideja djela među inozemnim čitateljima.

Pravnik objavljuje djela i na inozemnim jezicima (engleski, francuski, njemački, talijanski, hrvatski, srpski; u latinici), kad za to postoji poseban razlog, o kojem autor treba obavijestiti uredništvo i kojeg uredništvo na toj osnovi prihvati u objavu. U tom slučaju tekst mora biti i jezično besprijekoran jer uredništvo ne lektorira tekstove na inozemnom jeziku, a autor mora, uz kraće sažetke na slovenskom i engleskom jeziku iz prvog stavka ove točke uputa, pripremiti i duži sažetak na slovenskom jeziku, u duljini od približno 6.000 do 10.000 znakova. U pojedinačnom broju neće biti objavljen više od jedan članak na inozemnom jeziku.

4.

Opseg djela zavisi od teme koju autor obrađuje, ali pritom je potrebno poštivati temeljnu sadržajnu osnovu revije koja bi trebala pokrivati što više pravnih područja. U rubrici Članci radovi trebaju imati maksimalan opseg od dvije autorske pole (60.000 znakova s razmacima odnosno približno 30 strana s razmacima između redova 1,5), a i drugi radovi do jedne autorske pole (30.000 znakova sa razmacima odnosno do približno 15 strana s razmacima između redova 1,5).

U sve navedeno ubrajaju se i bilješke i popis literature. Za objavu djela u većem opsegu potreban je dogovor s uredništvom.

— 5.

Na kraju članka po mogućnosti treba biti **popis upotrijebljenih izvora** s potpunim bibliografskim podacima (vidi 7. točku) raspoređen po abecednom redu prezimena, a web stranice neka budu navedene odvojeno. U tom slučaju u bilješkama (ispod crte) navodi se samo prvo slovo imena i prezime s napomenom „nav. rad“ i stranom upotrijebljenog izvora.

Primjer: J. Novak, nav. rad, str. 55.

U bilješkama koje neposredno slijede jedna drugu, navodi se samo „Baš tamo.“ odnosno – ako je samo strana iste literature druga – „Baš tamo, str. 56.“

Ako je isti pisac naveden s više radova, dopiše se godina u kojoj je rad bio objavljen.

Primjer: J. Novak, nav. rad (2005), str. 55.

Ako je na kraju rada naveden popis upotrijebljene literature, kod web stranica ne treba pisati datum zadnje posjete (jer je taj podatak u popisu literature).

Brojevi bilješki pišu se nakon interpunkcijskih znakova. Bilješke završavaju konačnim interpunkcijskim znakom.

— 6.

Ako djelu nije priložen popis upotrijebljenih izvora, potpuni se bibliografski podaci navode (vidi točku 7.) samo u onoj bilješci u kojoj se rad prvi put pojavi, a kasnije se navode samo ime i prezime autora s dodatkom „nav. rad“ i strana upotrijebljenog izvora.

Primjer: J. Novak, nav. rad, str. 55.

— 7.

Potpuni bibliografski podaci obuhvaćaju:

- **kod knjiga:** ime i prezime pisca, naslov knjige (kod knjiga s više izdanja i oznaku broja izdanja), potencijalnog prevoditelja i u pravilu izdavatelja te mjesto i godinu izdanja.

Primjer: Janez Novak: Pravna sredstva u Prekršajnom zakonu. Drugo izdanje, prijevod Mitje Anglista, Pravna založba, Ljubljana 2008.

- **kod zbirki članaka i poglavlja u knjigama:** osim pisca članka i naslova te strana opsega citiranog članka odnosno poglavlja i naslov zbirke odnosno

knjige te imena i prezimena autora odnosno potencijalnih redaktora, s oznakom, ako su redaktori ili urednici (ur.).

Primjer: Janez Novak: Pravna sredstva u Prekršajnom zakonu, u: Darja Kovač, Luka Kocmut, i Mitja Golob: Inflacija prekršaja. Pravna založba, Ljubljana 2008, str. 40–80.

Ako postoji više od tri autora odnosno redaktora, uz zbirku, zbornik ili knjigu, dovoljno je navesti prezime i ime prvog navedenog, i zatim navesti „i drugi“.

Primjer: Janez Novak: Pravna sredstva u Prekršajnom zakonu, u: Darja Kovač i drugi: Inflacija prekršaja. Pravna založba, Ljubljana 2008, str. 40–80.

- **kod članka iz revija:** ime i prezime pisca, naslov članka i naslov revije s navodom godišta, godine izdanja i broja te strane navedenog članka.

Primjer: Janez Novak: Pravna sredstva u Prekršajnom zakonu, u: Pravnik, 125 (2008) 5–8, str. 202–233; brojevi znače: godište 125 (godina izdanja 2008), broj revije 5–8.

- **kod web stranica:** simbol < prije i simbol > nakon naziva web stranice, bez poveznice i s datumom – mjesec se tu piše s brojem – u zagradama.

Primjer: <www.pf.uni-lj.si> (5. 5. 2016).

8.

Ako članak upućuje na **zakonski ili drugi pravni propis**, on se prvi put navodi s punim nazivom već u tekstu, sa službenom skraćenicom u zagradama.

Primjer: To proizlazi već iz podjele poglavlja u Prekršajnom zakonu.

Ako službena skraćenica naziva ne postoji, skraćenicu odabire pisac.

Primjer: To proizlazi već iz podjele poglavlja u Pravilniku o organizacijskoj strukturi prekršajnih organa (nastavno: Pravilnik).

Istovremeno se **u bilješci navodi broj Narodnih novina** u kojima je citirani akt bio objavljen.

Primjer: NN RH, br. 50/07.

9.

Sudska rješenja potrebno je citirati jednako kao što ih označava sud koji ih je izdao.

Primjer navođenja odluke Ustavnog suda RH:

odluka USRH, br. U-I-23/2008 od dana 5. lipnja 2008.

— 10.

Autor mora – uz svaku prvu objavu – **uredništvu poslati:**

OIB (osobni identifikacijski broj) porezni broj i porezni ured, adresu prebivališta (ulica, kućni broj, poštanski broj, mjesto), adresu za dostavu gradiva u vezi s objavom u reviji *Pravnik* (npr. službena adresa), broj transakcijskog računa (IBAN) i točan naziv banke, svoj telefonski broj i broj mobitela te e-mail/elektroničku adresu.

Autor mora obavijestiti uredništvo o potencijalnim izmjenama.

Autor je s posredovanjem rada u objavu suglasan s odredbama izdavačkog ugovora koji je dostupan na <www.revija-pravnik.si/sl/Za+avtorje>. Nakon objave djela, autor će primiti ispunjen ugovor u dva primjerka, od kojih jedan treba što prije potpisati i vratiti uredništvu.

Suradnike revije molimo da poštuju ove upute jer će u suprotnom uredništvo odbiti objavu njihovog rada.

Za urednički odbor
odgovorna urednica
dr. Dragica Wedam Lukić

STVARNOPRAVNI DNEVI 2016

2. in 3. junij 2016 | Pravna fakulteta v Ljubljani

Vabljeni na Stvarnopravne dneve 2016, ki so namenjeni vsem, ki želijo celovit, sistematičen in strokoven pregled najpomembnejših aktualnih pravnih vprašanj s področja stvarnega prava in odgovorov nanje. Predstavili jih bomo s poglobljenimi strokovnimi utemeljitvami in s prikazom sodne prakse. Znanja in izkušnje bodo z nami delili vodilni strokovnjaki: **dr. Nina Plavšak, dr. Miha Juhart, dr. Renato Vrenčur, Miha Verčko, Maja Zorman, Bojan Podgoršek, Nada Kumar, dr. Matija Damjan, Tomaž Pavčnik, dr. Matjaž Tratnik, Jožica Velkaverh** in drugi.

Četrtek, 2. junij 2016

LASTNINSKA PRAVICA IN NJENO PRAVNO VARSTVO

(vodja: dr. Nina Plavšak)

Pravne lastnosti lastninske pravice kot samostojne ali vključene pravice, pomen razpolagalnega upravičenja in pravno varstvo vknjižene, resnične in pričakovane lastninske pravice

Dr. Nina Plavšak

Uporaba pravil stvarnega prava pri varstvu vknjižene, resnične in pričakovane lastninske pravice v praksi slovenskih sodišč

Miha Verčko, Ministrstvo za pravosodje

Varstvo vknjižene, resnične in pričakovane lastninske pravice v postopkih po ZVEtL

Maja Zorman, sodnica, Okrajno sodišče v Kranju

ZASTAVNA PRAVICA

(vodja: dr. Miha Juhart)

Komisorna klavzula – kje in do kod

Dr. Miha Juhart, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani

Neposredna izvršljivost notarskih zapisov

Bojan Podgoršek, notar

Notarska prodaja zastavljene nepremičnine

Nada Kumar, notarka

Hipoteka na nepremičnini, ki je predmet razlastitve

Dr. Matija Damjan, Inštitut za primerjalno pravo pri pravni fakulteti

Petek, 3. junij 2016

SLUŽNOSTI IN STAVBNA PRAVICA

(vodja: dr. Renato Vrenčur)

Pravni temelji pridobitve služnosti v javno korist s komentarjem najnovejše sodne prakse

Dr. Renato Vrenčur, Pravna fakulteta Univerze v Mariboru

Usklajenost sodne prakse glede priposestevanja služnosti v javno korist

Tomaž Pavčnik, sodnik, Vrhovno sodišče RS

Pravna usoda služnosti in stavbne pravice v primeru prisilne prodaje nepremičnine v izvršbi in stečaju – pomen prednostnega načela

Dr. Nina Plavšak

Podnormiranost stavbne pravice v SPZ

Dr. Matjaž Tratnik, Pravna fakulteta Univerze v Mariboru

AKTUALNA VPRAŠANJA STVARNEGA PRAVA V PRAKSI SODIŠČ

Prikaz sodne prakse v zemljiškoknjižnih zadevah

Jožica Velkaverh, sodnica, Višje sodišče v Kopru

Okrogla miza – težave pri uporabi pravil stvarnega prava v praksi sodišč

program